

PIERRE DELFAUD

KEYNES VE KEYNESÇİLİK

KÜLTÜR KİTAPLIĞI 99

DOST

Pierre Delfaud

İktisadi Bilimler profesörü olan Pierre Delfaud, Montesquieu-Bordeaux IV Üniversitesi'nde ders vermiştir.

Delfaud, Pierre
Keynes ve Keynesçilik
ISBN 978-975-298-426-4 / Türkçesi: İsmail Yerguz
Ağustos 2010, Ankara, 135 sayfa
Kültür Kitaplığı: 99; İktisat: 2

KEYNES VE KEYNESÇİLİK

Pierre Delfaud

ISBN 978-975-298-426-4

Keynes et le Keynésianisme
Pierre Delfaud

Birinci baskı, Ağustos 2010, Ankara

Türkçesi, İsmail Yerguz

Teknik hazırlık, Mehmet Dirican - DOST İTB

Baskı, Pelin Ofset Ltd. Şti.; İvedik Organize Sanayi Bölgesi,
Matbaacılar Sitesi 588. Sokak no: 28-30 Yenimahalle / Ankara
Tel: (0.312) 395 25 80-81 • Faks: (0.312) 395 25 84

Dost Kitabevi Yayınları
Meşrutiyet Cad. No: 37/4, Yenişehir 06420 Ankara
Tel: (0.312) 435 93 70 • Faks: (0.312) 435 79 02
www.dostyayinevi.com • bilgi@dostyayinevi.com

İÇİNDEKİLER

Giriş

KEYNES VE YAPITLARI

Sözcükleri kökenlerine dayanarak "çılık, çilik vb." eklerle çoğaltma bağlamında çağdaş bir eğilim olmasına rağmen, bu kullanım iktisat tarihinde[1] gerçek anlamda sadece iki düşünce akımı için geçerli olmuştur: *Markscılık* ve *Keynesçilik*. Bu tür bir yaklaşım Keynes'in teorisinin çağımızı ne kadar etkilediğini göstermeye yeterlidir. Doğrudan yansıması üç faktörün birleşmesinde yoğunlaşır. Her şeyden önce, Keynes sıradışı, parlak ve etkileyici bir kişiliğe sahipti ve hiçbir çağdaşının ilgisiz kalamayacağı kadar kibirli bir insandı. İkincisi, belirgin özelliği büyük bir çöküntü olan ve olayları açıklamada klasik teorinin yetersizliğini ve bunlara egemen olmada klasik ekonomilerin güçsüzlüğünü gösteren dramatik bir ekonomik konjonk-

1) Bu bağlamda, bütünleyici bilgi için bkz. aynı koleksiyon içinde: J. Lajugie, *Les doctrines économiques*, 15. bas., 1994 ve P. Delfaud, *Les théories économiques*, 1. bas., 1986, 3. bas., 1997.

tür. Üçüncüsü ve en önemlisi de son derece yenilikçi, dolu yapıtlar: özellikle de çoğu zaman karanlık olan kavramlar ve vokabüler bağlamında yenilik önerileri başarının bir güvencesi olan yorumların yolunu açmıştır.

John Maynard Keynes'in yaşamıyla ilgili olarak birçok anekdot vardır; bu konuda özellikle üstadın *Genel Teori* çalışmaları sırasında yakın çalışma arkadaşı R. F. Harrod'un tutku dolu yapıtına ve daha sonra yeğenlerinden biri olan Milo Keynes tarafından derlenen ve pek hoş izlemimler uyandırmayan denemelerine başvurulabilir.[2]

John Maynard Keynes 1883'te Cambridge'te doğmuştur ve ekonomi-politik ve mantık dersleri veren bir öğretim üyesinin oğludur. Orta öğrenimini Yunan ve Latin dillerinde, matematikte, sanatsal ve sportif etkinliklerde parladığı Eton'da yapmıştır. Daha sonra, 1902'de Cambridge *King's College*'e girmiş ve gene çok başarılı bir öğrenim yaşamı sürmüştür burada: eklektik felsefede parlamış, filozof G. E. Moore'dan ve matematikçi B. Russell'dan, iktisatçı A. Marshall ve A. C. Pigou'dan etkilenmiştir. 1906'da, diplomasını aldıktan bir yıl sonra, kendisinin de ciddi bir tavırla belirttiği gibi, ekonomi bilimlerinde orta derecede notlar almasına rağmen *Civil Servants* (imparatorluk yüksek görevlileri kurumu) sınavına girdi ve kazandı. *Indian Office*'te (Hindistan İşleri Bakanlığı) göreve başladı ve burada çok boş vakti oldu-

2) R. F. Harrod, *The Life of John Maynard Keynes*, Londra, Macmillan, 1951. Milo Keynes, *Essays on John Maynard Keynes*, Cambridge University Press, 1976; ayrıca C. Hession tarafından derlenen çok "psikanalitik" bir yapıt: *John Maynard Keynes*, Fr. çev. Paris, Payot, 1985.

ğundan kişisel araştırmalarıyla ilgilenme fırsatı buldu. İki yıl sonra istifa etti ve Cambridge'e döndü, ekonomi bilimleri doçenti olarak çalıştı, *King's College* üyesi oldu ve yaşamının sonuna kadar sürdürdü bu görevini. 1911'de en ünlü teorik ekonomi bilimleri dergilerinden biri olan *Economics Journal*'a yönetici oldu, 1913'ten başlayarak da *Royal Economic Society* sekreterliğine getirildi. Ama Keynes sadece üniversiter bir kariyer sürdürmekle yetinmemiş ve aktif yöneticilik de yapmıştır.

1913'te *Indian Currency and Finance* (Hint Parası ve Maliyesi) adlı yapıtını yayınlar ve bu çalışmasında uluslararası para sisteminde bir esneksizlik kaynağı ve Uzakdoğu'da da aşırı zenginlik aracı olan altına hücum eder. Özgün fikirleriyle Hint parası problemini irdelemekle yükümlü kraliyet komisyonunda görev alır. 1915 yılı başında hazine müdürlüğüne atanır ve kısa süre sonra Britanya ve müttefiklerinin döviz harcamaları yönetimine (öncelikli ithalat maddeleriyle ilgili) getirilir. Dolayısıyla, 1919'da, mağluplardan istenen tazminatı çok yüklü bulduğundan Fransa'nın isteklerine çok mesafeli kalan hükümetinin resmi tavrını savunmayı kabul etmediği Barış Konferansı'nda İngiliz delegesi olması şaşırtıcı değildir. Almanya'nın üretim kapasitesi dikkate alındığında sadece gerçekdışı değil, barışın geleceği konusunda tehlikeli de bulduğu bir siyasete destek vermiş olmamak için Barış Konferansı'ndaki görevinden ve hazine müdürlüğü görevinden istifa eder. İstifası büyük yankı yapar resmi çevrelerde. Üstlerine karşı saygısızlık derecesine varan sözünü sakınmama tavrı bir efsane olur ve Keynes şöhretini pekiştiren çok sayıda polemik yazısı yayınlar.

1920'de çıkan *The Economic Consequences of the Peace* (Barışın İktisadi Sonuçları) adlı yapıtında Alman tazminatlarıyla ilgili argümanlarını geliştirir; bu yapıt büyük ilgi görmüş ve anında Fransızca'ya çevrilmiştir, ancak ne yazık ki 1922'de bir ek yaptığı bütünüyle kuramsal yapıtı *The Revision of the Treaty* (Barış Anlaşmasının Gözden Geçirilmesi) için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Daha sonra, 1923'te "barbar röliki" altın ölçüsüne saldıran *Tract on Monetary Reform* ve arkasından da *The Economic Consequences of Mr Churchill* adlı yapıtları gelir: o dönemde maliye bakanı olan Churchill 13 Mayıs 1925'te *Gold Bullion Standard Act*'i kabul ettirmiş, böylelikle lira savaş öncesi değerini yeniden kazanmış ve serbestçe altına çevrilebilir olmuştur.

Liberal basın –özellikle *Manchester Guardian* ve yöneticisi olduğu *The Nation and Athenaeum*– ekonomik politikaya saldıran yazılarını yayınlarken taşlamalar da peş peşe gelir: sözgelimi 1931'de anlamlı *Essays in Persuasion* adıyla derlenen *Bırakınız Yapsınların Sonu.*[3] Böylece, Keynes hem Liberal Parti saflarında mücadele eder ve Lloyd George'un 1929 seçim kampanyasında programının bir bölümünü benimsemesi için onu ikna eder hem de Mac Millan Komisyonu'nda çalışarak aynı yıl Snowden tarafından kurulan Finans ve Sanayi Kurumu bünyesinde deflasyona karşı çıkar ve tasarrufun desteklenmesi için, düşük faiz politikası için, kamu harcamalarına ağırlık verilmesi için mücadale eder ve daha sonra da teorik yapıtı aracılığıyla kendi öğretisini destekler.

3) Fransızca'da yeniden basım: *Essais sur la monnaie et l'économie; Les cris de Cassandre*, "Petite Bibliothèque Payot", 1974.

Hem üniversite çevresinde hem ekonomi yöneticileri ortamında sabırsızlıkla beklenen bu teorik yapıtın olgunlaşması bir hayli zaman alır. Ve Keynes 1921'de, hemen savaş öncesi dönemde hazırlanan ve saf matematik araştırmaları olmasına rağmen özellikle ekonomik analizleriyle de ilişkisi olan *A Treatise on Probability* (Olasılık Üstüne Deneme) adlı yapıtını yayınlama fırsatını bulur. Ama iki temel yapıt 1930 tarihli *The Treatise on Money* (Para Üstüne Deneme) ve özellikle de ilk baskısı Şubat 1936'da yapılan *The General Theory of Employment, Interest and Money*'dir. Bu tarih, "Keynes devrimi"nden söz edilecek olan ekonomi bilimi tarihinde çok önemli bir işaret noktasıdır (L. R. Klein). Ve, böylece, "Keynes'in söylemek istedikleri" üstüne yorum ve eleştiri, tartışma dönemi başlar; daha sonra belirtme fırsatını bulacağımız gibi, bu tartışmalar günümüzde de sürmektedir. Bu açıklama ve yorumlama etkinliklerine Keynes'in kendisi de katılır, çünkü *Genel Teori* onun son analiz yapıtı olmakla birlikte özellikle para kuramıyla ilgili olarak özel dergilerde sürekli biçimde makaleler yazmayı bırakmamıştır ve o dönemden beri eksiksiz edisyonu –ancak doğumunun yüzüncü yılında tamamlanabilmiştir– otuz cilt tutan yazılarından birine açılmayan yayınlanmış Tematik Derlemesi çok azdır.[4]

Bu aşırı etkinlik, biyografisini yazanların anlatmaktan çok hoşlandıkları gibi, çok yoğun kişisel uğraşlarını da engellemiyordu. "Servetin sağlayacağı bir bağımsızlık kazanma kaygısı"na düşer, hem borsada hem ticaret dünyasında ta-

4) *The Collected of Writings of J. M. Keynes*, Londra, Macmillan, 1971-1983.

lihli ve uyanık bir spekülatör olur[5] –"üniversite" iktisatçıları bunu dile getirmekten geri durmamışlardır hiç– ve ayrıca birçok özel şirketi de yönetir (özellikle bir sigorta şirketini). Ayrıca, yöneticiliğini yaptığı *King's College* deneyiminden de yararlanmıştır: uyanık bir yatırım siyasetidir bu.

Keynes'in sosyal ve monden yaşamı da zengindi. Üniversite öğrenciliğinden beri yazar Lytton Strachey ve ressam Duncan Grant'le çok yakın ilişkiler kurmuş, Stephen kızkardeşlerin çevresinde "Bloomsburry Grubu"na çok yakın olmuştur: Vanessa (Bell) ve Virginia (Woolf) dönemin 'intelligentsia'sının bir bölümünü çevrelerinde toplamışlardı. Keynes 1925'te Diaghilev balesinden yıldız dansçı Lydia Lopokova'yla evlendi, Cambridge Tiyatrosu'nun inşaatına öncülük etti ve daha sonra da "Müzik ve Güzel Sanatların Desteklenmesi Komitesi"nin başkanlığını yaptı.

1937 yılında Keynes şiddetli bir kalp krizi geçirdi. Ama İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte ülkesinin yönetiminde yeniden, nispeten sınırlı da olsa önemli görevler üstlendi. Bununla birlikte, Michael Stewart'ın *Keynes*[6] adlı yapıtında alaycı bir tavırla belirttiği gibi "...Bu alanda artık bir görevli gibi değil, etkisi ve şöhreti hiyerarşi dışında kalmasını doğrulayan bir danışman gibi kabul edilmiştir." İngiltere Bankası'nın yöneticileri arasında da yer alan Keynes 1942'de Lordlar Kamarası üyesi olmuştur.

5) Roy Jenkins'in *Nine Men of Power*'da (Londra, Hamilton, 1975) altını çizdiği özelliklerden biridir bu ama özellikle şunu da hatırlatır yazar: Keynes kazançlı işler yapmadan önce, 1919'da büyük paralar kaybetmiştir ve ilk başarılı yapıtından (*Barışın İktisadi Sonuçları*) kazandıklarını bu zararlar yutmuştur.

6) M. K. Stewart, *Keynes*, coll, "Société" Seuil, 1970.

Keynes bundan sonra Britanya'nın "resmi iktisatçısı" kabul edilir ve önerileri büyük ağırlık kazanır. Öncelikle savaşın finanse edilmesiyle ilgili olarak düşüncelerini 1940'ta yayınlanan bir derlemede anlatmıştır: *How to Pay for the War* (Savaş Nasıl Finanse Edilir);[7] daha sonra sosyal politika alanına el atar, çünkü sosyal güvenlik raporu (Beveridge Raporu) ve 1944'te istihdamla ilgili beyaz kitap hazırlık çalışmalarına katılır; aynı zamanda ulusal iktisadi etkinlikler bağlamında bir deneme yazar: *Budget of National Ressources*; nihayet uluslararası para tartışmalarında da çok önemli bir rol oynar. Ama bu konuda görüşleri bütünüyle kabul edilmez ve ABD ve Britanya arasındaki borç anlaşmaları için yapılan görüşmeleri çok iyi yürütmüş olsa da 8 Nisan 1943'te İngiliz yönetimi tarafından kabul edilen uluslararası para sistemi organizasyonu planı (Keynes Planı) Bretton Woods Konferansı sırasında (Nisan-Temmuz 1944) yerini Amerikan projesine (Plan White) bırakır ve bundan da 15 Ağustos 1971'e kadar geçerli olan sistem doğar.

Böylece, *Genel Teori*'den on yıl sonra, Keynes ününün doruğunda ve "sorumlu" iktisatçıyken, Nisan 1946'da yeni bir kalp krizinden ölür; A. H. Hansen'in *A Guide to Keynes*[8] adlı yapıtının sonunda sorduğu soruyu biz de sorabiliriz: "Keynes Keynesçi olarak mı kalmıştır?" Dönem aslında yirmili yılların "bağnazlığa" dönük taşlamalar ve

7) 1997'de Cl. Fils, J.-J.Quiles tarafından Fransızca'ya çevrilmiştir: L'Harmattan.

8) A. H. Hansen, Fr. çev. *Introduction à la pensée keynésienne*, Dunod, 1967.

ateşli saldırılar dönemi değildir. Ayrıca, Temmuz 1946 tarihli *Economic Journal*'da (ölümünden sonra) çıkan bir yazı Amerikan ödemeler dengesi konusunda "iktisadi yaşamda otomatik güçler"in belirleyici rolünü gösterir ve bu da en azından klasik tavırları yansıtmıştır!

Ama, gene Hansen'in belirttiği gibi, o dönemde değişen, Keynes'in düşüncesinden çok istisadi konjonktürdür: özellikle Keynesçi düşüncelerin etkisiyle yeniden eski düzeyine kavuşan tam bir istihdam ve kamusal harcamalarda çok büyük bir yoğunluğa yol açan İkinci Dünya Savaşı.

Böylece, *Genel Teori*'nin "genelliği" sorusu sorulmaya başlamıştır. Dünya çapında iktisadi bunalımın en yoğun olduğu dönemde klasik teori özel bir durumla ilgili görülebiliyordu. Yeniden gelen refah ve deflasyonu izleyen enflasyonla, "Keynesçilik", geriye doğru bakıldığında, olağanüstü gözüken bir büyüme dönemine mükemmel bir biçimde uyarlanan ayarlama siyasetlerini doğruladığını göstermemiş olsaydı –özellikle altmışlı yıllarda– sadece esinlendiği olaylarda payı olan bir Keynes teorisi olacağı düşünülebilirdi. Paradoksal bir biçimde, yetmiş/seksen yıllarının yeni "krizi"yle ve işsizliğin artması karşısında Batı yönetimlerinin yetersiz kalmasıyla Keynes ve Keynesçilik referansı güç yitirmiştir. Ama, gene üstünde durabileceğimiz gibi, Reagan yönetimi, her şeye rağmen, büyük olasılıkla kamu harcamalarındaki rekor açıktan hareketle gidişi tersine çevirmiş, daha sonra da Clinton yönetimi düşük faizli bir para politikası uygulamış ve başarılı olmuştur. Keynesçilik günümüzde kesinlikle "egemen" değildir artık, ama bütünüyle de unutulmuş olduğu söylenemez.

I. Bölüm

KRİZE DİRENEN KLASİK EKONOMİ

Keynes düşüncesinin geliştiği bağlam içinde ekonomik sistem ve bunu gösteren teorinin özdeşliği bütünüyle kabul edilmişti ve bu nedenle "klasik ekonomi"den söz etmek abartı olmaz.

Britanya'da başka hiçbir düşünce akımı kendisini kabul ettiremediğinden (özellikle Marksçılık), temel ilkeler konusunda aynı şeyleri düşünmek, bir yüzyıllık bir süre içinde "klasik okul" adı verilen liberal tezlerin yetkinleşmesinin bir ürünüydü. Keynes'in kendisi de *Genel Teori*'nin[9] daha ilk sayfasında anahatları çizer bu bağlamda:

> "Klasik iktisatçılar" sınıflandırması Ricardo, James Mill ve *öncülerini*, yani Ricardo iktisadının doruk noktasını oluşturduğu teorinin yaratıcılarını göstermek amacıyla Marx tarafından yapılmıştır. Yanlış bir kullanım riskiyle birlikte,

9) Çalışmamızın bütünlüğü içinde *Genel Teori*'nin çevirisini (J. de Largentaye, "Petite Bibliothèque Payot" (no. 139) referans alıyoruz.

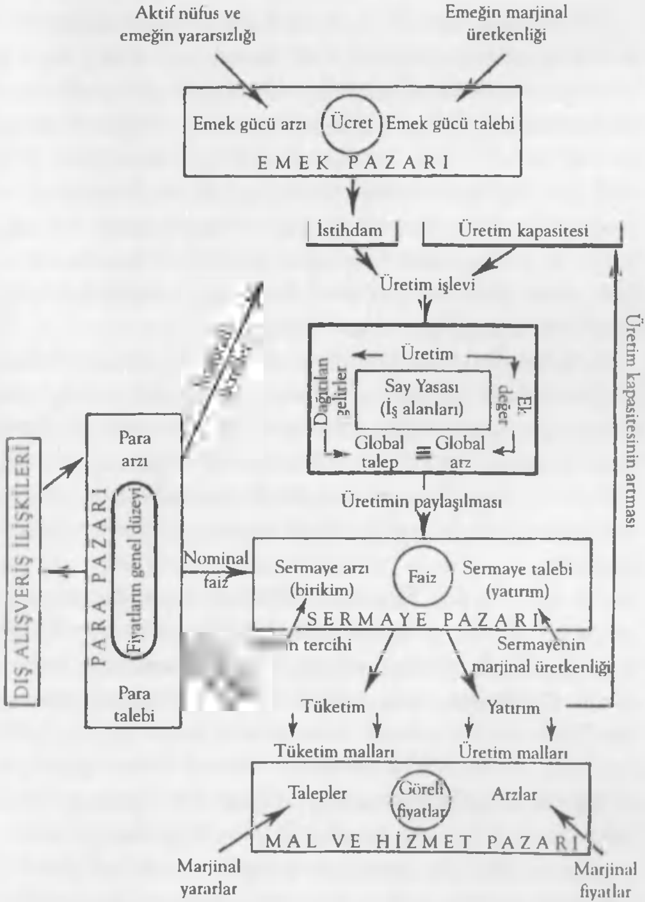
"klasik okul"a Ricardo'nun ardıllarını, yani onun teorisini benimseyen ve iyileştiren iktisatçıları (özellikle Stuart Mill, Marshall, Edgeworth ve Pigou) dahil ediyoruz.

Keynesçi analiz tam anlamıyla klasik teori referansıyla, ondan ayrıldığı noktalarla ve özgünlüğüyle belirlenir, öte yandan bunların ortaklaşa kabul ettikleri noktalarla belirlendiğini de unutmamak gerekir. Bu nedenle, her türlü Keynes ve Keynesçilik anlayışı öncelikle Klasiklerin açıklayıcı şemasının, buna bağlı konjonktürün yorumunun ve bunun bizi götürdüğü ekonomik siyasetlerin sunumundan gelir.

I. – Klasik teorinin açıklayıcı şeması

Klasik teori pazarlar temelindeki yaklaşıma dayanır. Bunların her birinde aynı mantık geçerlidir: arz ve talep karşı karşıya gelir ve fiyat mekanizmalarıyla birbirlerine uyarlar. Bu pazarlar birbirlerine bağlıdır ve genel bir denge durumuna açılır (bkz. I. şema).

1. Emek pazarında istihdam düzeyinin belirlenmesi. – Klasik analizin hareket noktası üretim faktörlerinden yararlanmayla ilişkilidir. Öncelikle ilk aşamada bir veri olarak ele alınacak üretim kapasitesi; daha sonra emek pazarını düzenleyen mekanizmalardan gelen istihdam. Bu pazarda ücretliler tarafından *iş gücü arzı* (bir başka deyişle, "küçük ilanlar" terminolojisiyle iş talepleri) en azından kısa vadede süreklilik gösteren aktif nüfusa ve Klasiklerin "*emeğin yararsızlığı*" dedikleri şeye bağlıdır.

Şema 1: Klasik analizin mantıksal zinciri.

Bu kavram sıradan, psikolojik bir gerçeğin altını çizmek amacıyla önerilmiştir, yani kimse zevk için çalışmaz ve sonuç olarak emekçiler kendilerinden talep edilen ve fazlalaştığında daha da ağırlaşan çabayı sağlanan kârla karşılaştırırlar: yani, aslında, emekleri karşılığında elde edebilecekleri ürünün niteliğidir burada söz konusu olan. Böylece, bu sapmadan sonra, iş gücü arzının normal olarak mallar ve sağlanabilen hizmetler bağlamında çalışma süresinin satın alabilme gücüyle değerlendirilen *gerçek ücret*in artan bir işlevi olduğu düşünülür.

Öte yandan, işverenlerin *iş gücü talebi* (i.a., istihdam arzı) en yüksek kârı sağlamak isteyen ve *fazla* emekten yararlanmanın bedelini ve getirisini karşılaştıran üreticilerin temel hesabına bağlıdır. Bu ilişki *emeğin marjinal üretkenliği* kavramıyla tanımlanmıştır ve klasik teorinin temal postulatlarından biri de burada devreye girer: *azalan randımanlar yasası*.

Bu yasa ilk kez Ricardo tarafından tarım üretimi dolayısıyla formüle edilmiştir: emek faktörünün niceliği işlenecek alanda bir değişim söz konusu olmaksızın tedrici olarak gelişmişse, elde edilen üretim harcanan emeğin niceliğiyle orantılı olarak daha az artış gösterir. O zamandan beri, sanayi ve hizmetlerin, tarımın önüne geçmesine rağmen, İngiliz ekonomi politiğinin bir dogması olarak kalmıştır ve Keynes'in kendisi de asla tartışmamıştır bunu.

Dolayısıyla, hiç tartışmaya girmeden, klasik düşünceyle birlikte emeğin marjinal üretkenliğinin azaldığını kabul etmeliyiz. Üretim kapasitesinin sabit olduğu düşünüldüğünden kısa vadede ve tabii ki kaynakları sınırsız olmayan bir dünyada yaşadığımızdan uzun vadede.

Dolayısıyla, işletmeler marjinal üretkenliğinin ötesinde yararlandıkları bir emeği değerlendirmeyeceklerdir ve bu üretkenlik azaldığından istihdam ancak ödenen gerçek ücret azaldığında artabilir. Bir başka deyişle, iş gücü talebi gerçek ücretin azalan bir işlevidir.

Böylece, *emek pazarı dengesi* emek arzı ve talebinin buluştuğu noktada oluşur: emeğin "yararsızlığını" ve "marjinal üretkenliğini" dengeleyen bir gerçek ücret oranıyla. Bu denge bir *tam istihdam dengesidir*, yani yürürlükteki ücretlendirme açısından çalışmak isteyen bütün emekçilerin kendilerine uygun bir iş bulabilmeleridir. Durum böyle olmasaydı, bir başka deyişle, işsizlik sürseydi, denge ancak ücretlilerin gerçek ücretlerde düşüşü kabul etmeleriyle sağlanabilecekti: azalan randımanlar yasası dikkate alındığında şirketlerin istihdamı artırabilmeleri için gerekli koşuldur bu.

Dolayısıyla, ücret oranının esnekliği sadece emek pazarını düzenleyen mekanizmalara bağlı olan tam istihdamın sağlanması için yeterlidir. Bu durumda ortaya çıkan sorun mevcut üretim kapasitesiyle belirlenen emek gücü uygulamalarıyla sağlanan üretimin yaygınlaştırılıp yaygınlaştırılamayacağını bilebilmektir ve "iş alanları yasası" da burada devreye girer.

2. **İş alanları yasası.** – İş alanları yasası ilk kez 1803 yılında Jean-Baptiste Say tarafından *Ekonomi Politik Elkitabı*'nda sunulmuştur ve o dönemden beri de klasik teorinin temelini oluşturur. Keynes şu formülle anlatır bu yasayı: "arz kendi talebini yaratır", buradan çıkarılan sonuca göre *belli* bir üretim düzeyinin her zaman yaygınlaştırılması olanağı bulunur.

Gerçekten de mal üretim süreci ve bunların pazarda satılmasına yönelik hizmetler geliri yaratırlar ve bu gelirler sayesinde bu mallar ve bu hizmetler satın alınabilirler, çünkü üretimin *nihai fiyatı* (katma değerlerin toplamı) şirket kârıyla artan etkenlerin maliyetiyle aynıdır. Böylece, ücretliler ve kapitalistler kazanmak için gerekli olan üretime katılarak gelir elde etmişlerdir ve bir üretim fazlası düşünülemez, çünkü klasik görüş açısından bakıldığında paranın *kendi içinde* hiçbir yararı olmadığından –ticaret aracı olmasının ötesinde– dağılan satın alma gücü bütünüyle harcanacak ve ilgili üretim alanını bütünüyle kapsayacaktır.

İş alanları sorunu global olarak düzenlendiğinde üretimin sermaye pazarını düzenleme mekanizmaları aracılığıyla tüketim ve yatırım arasında nasıl dağıldığını göstermek gerekir.

3. Faiz oranı ve üretimin tüketim ve yatırım arasında dağılımı. – Klasik faiz oranı teorisini ve işlevini iyi anlayabilmek için daha önce sözünü ettiğimiz, emek pazarını düzenleyen mekanizmalar ve aynı mantığa bağlı sermaye pazarı mekanizmaları arasında bir karşılaştırma yapmak gereklidir.

Bu pazarda *sermaye malları arzının* ya da birikimlerin harcamadan geçici olarak vazgeçme olarak anlaşılması gerekir. Gerçekten de belli bir üretim hacminden itibaren ancak sağlanan gelirler tüketim harcamalarına bir bütün olarak ayrılabildiğinde üretim kapasitesi artışının bir bölümünü biriktirmek mümkün olabilir.

Bununla birlikte, tüketim, Klasiklerin *time-preference* dedikleri şeye bağlıdır: "mevcut durum tercih"i ya da gerçek

anlamda bir vazgeçme olan biriktirme çabasına daha fazla ihtiyaç duyulmasıyla "geleceğin değerini yitirmesi"ni anlatabilmek amacıyla önerilen kavram budur. Dolayısıyla, toplumun tavrı tüketimden geçici olarak vazgeçmenin psikolojik maliyetini değerlendiren "zaman tercihi oranı" ve gelecekte birikim karşısında alınacak gelir fazlasını (ürün bağlamında) belirleyen gerçek faiz oranı arasındaki bir karşılaştırmayla dikte edilmiştir. Böylelikle, sermaye malları arzının gerçek faiz oranının artan bir fonksiyonu olduğu düşünülür.

Öte yandan, işletmeler açısından *sermaye malları talebi* ya da yatırım da gene bir sermaye biriminden ek olarak yararlanmanın maliyetini (gerçek faiz oranı) ve getirisini karşılaştıran üreticilerin temel bir hesabından kaynaklanır: *sermayenin marjinal üretkenliği.* Azalan randımanlar postulatının bulunmasıyla girişimciler yatırımlarını ancak sermayenin değerlendirilmesi düştüğünde artırabileceklerdir. Dolayısıyla, sermaye malları talebi gerçek faiz oranının azalan fonksiyonudur.

Sermaye pazarı dengesi sermaye arz ve talebinin buluştuğu noktada oluşur: "zamansal tercih oranı" ve "sermayenin marjinal üretkenliği"ni eşitleyen bir faiz oranı. Bu durumda, birikim ve yatırım eşitliği ve global gelir farklılığıyla belirlenen tüketim doğrulanır.

Bu global üretim paylaşımında faiz oranına mal edilen rol budur ve geriye arzların ve taleplerin kısmi dengelerinin her özel mal ve hizmet pazarında nasıl oluştuğunun gösterilmesi kalır.

4. Arz ve talep yasası ve her mal ve hizmet pazarında özel dengeler. – Tüm klasik yapılar içinde en iyi

bilineni, hiç kuşkusuz, arz ve talep yasasıdır: denge göreli fiyatların, bir başka deyişle, karşılaştırılan fiyatların ayarlanmasıyla oluşturulur.

Bu bağlamda mantık hiç değişmez. Bir malın *talebi*, o malın tüketimi (yararlanılması) arttığında artan "marjinal yararı"nın (bir üretim malı için "marjinal üretkenliği") ve öteki malları tüketmekten (yararlanmaktan) vazgeçme bedelini değerlendiren değişken fiyatının ya da "uygun fiyatı"nın karşılaştırılmasından gelir. Dolayısıyla, talep fiyatın azalan fonksiyonudur. Öte yandan, *arz* da "marjinal üretim maliyeti"yle –azalan randımanlar postulatı dikkate alındığında üretimin niceliğiyle artan– başka malların üretilmesi için "uygun maliyet"le yansıyan değişken fiyatın karşılaştırılmasından gelir. Dolayısıyla, arz fiyatın artan fonksiyonudur. Ve her pazarın *dengesi* her arzı ve her özel talebi eşitleyen değişken fiyat düzeyinde oluşur.

Gerçek ekonomi dünyasında, yani para akışının olmadığı bir ekonomi dünyasında genel bir denge durumu bütünüyle belirlenmiştir böylelikle. Ama göreli fiyatlardan nominal fiyatlara geçmek için parayı açıkça analiz etmek gereklidir ve Klasiklerin de "niceliksel teori" aracılığıyla yaptıkları budur.

5. Para miktarı teorisi. – Klasik analizde paranın işlevleri bir yandan değerlerin (sayısal) hesap birimi olması, bir yandan da ticaret aracı (değiş-tokuşun bitmesiyle) olmasıdır. Bu bağlamda, para, nakit biçiminde bir talep aracıdır. Bu talep karşısında para arzından sorumlu olan bankacılık sistemidir ve bu sistemin ilk yaklaşımda serbestçe verilen kararlara bağlı, dışsal özellikli olduğu düşünülür.

Burada da arz ve talep fiyat mekanizmalarıyla düzenlenir. Ama tanım olarak bir para biriminin fiyatı sayısal işlev nedeniyle 1'e eşittir, göreli değerini değerlendirmenin tek yolu referans olarak öteki malların fiyatlarının bütününü almaktır: sözgelimi, P'nin "fiyatların genel düzeyi"ni değerlendiren, farklı unsurlardan meydana gelen bir işaret olduğu 1/P.

Böylece, eğer bir para bolluğu söz konusuysa, yani para arzı rezervler talebinden fazla olduğunda iktisat uzmanları istenmeyen para miktarından kurtulmaya çalışacaklardır. Bunun için bireysel olarak mal ve hizmet almaktan başka çareleri yoktur ve bu da fiyatların genel olarak artmasına yol açar, bu da aynı zamanda paranın değer yitirmesi anlamına gelir. Aslında, topluluklar genel olarak nominal nakitlerini (yani mutlak değer olarak birikimlerini) harcayamazlar, çünkü harcayan kişi başkası için ayırdığı parayı aktarmaktan başka bir iş yapmaz. Denge ancak *gerçek değer olarak* nakitler (bir başka deyişle, satın alma gücüyle değerlendirilen) bu koşulların sonucu olarak yüksek gerçek fiyatlarla gerçekleşebilecek düzenlemelerden kaynaklanan artan para gereksinimiyle uyum sağlayabilmek için genel fiyat artışı nedeniyle yeteri kadar değer yitirdiklerinde sağlanabilir.

"Gerçek nakit etkisi" ya da "Pigou etkisi" adıyla bilinen bu düzenleme mekanizması daha sonra Keynesçiliğin karşısındaki neoklasik teorik karşı saldırının kökenini oluşturacaktır.

Aynı zamanda gerçek fiyatların tümünden hareketle paranın değerini sadece nakit arz ve talebinin karşılaşmasına bağlayan miktar teorisinin özü budur. Böylelikle, belirlenen

genel fiyat düzeyi gerçek ve göreli fiyatlardan nominal fiyatlara geçme olanağı sağlayan bir "çarpan katsayısı" rolü oynar. Bunun dışında, nakit talebinin göreli biçimde istikrarlı olduğu farzedilirse –Klasiklerin sürekli "para sirkülasyon hızı"ndan söz ederken aktardıkları şey– bankacılık sistemi para arzcısı olarak enflasyonun tek sorumlusu gibi gözükür.

Ama özellikle Keynes döneminde en katı teori altın esasına dayanan disiplinlerini kabul etme koşuluyla keyfi bir para siyasetiyle gelen, düzensiz fiyat hareketlerinin ortaya çıkabilme riskinin bulunduğu düşüncesinin altını çiziyordu ve bu risk dış ticaret kaynaklı, kendi kendilerini düzenleyen mekanizmalar yararına kayboluyordu.

6. Altın değerini kendiliklerinden düzenleyen mekanizmalar. – Gerçekten de klasik düşüncenin altın değeri mekanizmalarına bağlanması sistemin kendi kendini düzenleyici süreciyle açıklanır; dışarıyla ilişkiler sonucu serbest değişim öğretisi için gerçek anlamda yetkinlik olan tümevarımlı bir süreçtir bu.

Bu mekanizma çok iyi bilinir. Para arzı Merkez Bankası altın rezerviyle orantılıdır. Uluslararası ticaretin dengesi de altınla sağlanır. Ayrıca, yabancıların kendi ülkesinde harcadıklarının fazlasını dışarıda harcayan bir ülke altın yitirir. Bunun sonucunda para arzı azalır ve miktar teorisi uygulamasında genel fiyat düzeyinde ulusal çapta bir azalma görülür. İç fiyatlardaki bu düşüş de satışları düşürür, dışarıdaki alışverişler de azalır ve uluslararası ticari ilişkiler yeniden düzene girer. Aynı otomatik yeniden dengelenme süreci mükemmel bir simetriyle ters bir hipotezde de uygulanır tabii ki.

Bir kez daha liberal ekonomi sisteminin kendi kendini düzenleyen özelliklerini belirten klasik düşüncenin özüdür bu. Bu şahane mantıksal ve bir o kadar çekici –olanaklarının basitliği ve birliğiyle– analizin Keynes'in çağdaşları üstündeki gerçek büyüleyiciliği daha iyi anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, iki savaş arası dönemde yaşanan ekonomik krizde egemen ekonomik düşüncenin daha çok sistemin işleyişini suçlayan konjonktür açıklamalarına yönelmiş olması şaşırtıcı değildir: teorik yorum modelinden çok "pazar ekonomisinin "eksikleri".

II. – Klasik teori ışığında ekonomik konjonktürün yorumu

Yirmili yıllarda yaygın deyim *otomatik denge*ydi. Buna göre, gerçeklikleri bütünüyle tanınan dönemsel krizler ve dahası Britanya'da savaşın sonundan başlayarak ortaya çıkan sürekli işsizlik nasıl açıklanabilirdi?

1. Ekonomik çevrimin yorumu. – XIX. yüzyıl boyunca ve 1929 krizine kadar az çok önemli bazı hareketler fiyatları, üretimi, yatırım ve istihdamı etkilemiştir.[10] Bu kavramları belirtmek amacıyla çevrimselliklerinin düzenliliği tartışılabilse de *çevrim* sözcüğü yavaş yavaş yerleşmiştir.

A) *Krizlerin kökeni.* – Bu sorunla ilgili olarak çok geniş bir literatür oluşmuş ve klasik analize ilk saldırılar da bu-

10) Bkz. M. Flamant ve J. Singer Kerel, *Crises et récessions économiques*, coll. "Que sais-je?, no. 1295.

radan başlamıştır. Ama Keynes'in *Genel Teorisi*'ne kadar yeni, global bir açıklama şeması olmadığından bunlar sınırlı kalmışlardır. Bu bağlamda A. Aftalion, J. M. Clark ve de K. Wicksell'in[11] çalışmalarından söz edilebilir; Wicksel, *Para Üstüne Deneme*'yi yazdığı sırada Keynes'i etkilemiştir.

Bununla birlikte, ekonomik çevrimlerin varlığını yeniden değerlendirmekten çok uzak olan klasik düşünce, bunları entegre etmeye çalışırken onları sistemin neredeyse kaçınılmaz *geçici kuraldışılıkları* olarak görmüştür; ona göre, bu kuraldışılıkların süresi fiyat mekanizmalarının çeşitli pazarlarda yeniden denge oluşturabilmek amacıyla daha çabuk yerine oturmasıyla orantılı olarak kısalır. Keynes bozulan dengelerin sonunda yerine oturacağına ilişkin sarsılmaz inancını *Para Reformu Üstüne Deneme* adlı yapıtından başlayarak dile getirmiştir:

> "Uzun vadede hepimiz öleceğiz. İktisatçılar sadece fırtınalı zamanlarda, rüzgâr dindiğinde okyanustaki dalgaların da dineceğini söyleyebiliyorlarsa çok kolay ve çok az yararı olan bir amaca yönelmişlerdir."

Bu kuraldışılıkların temel nedenleri konusunda bir oybirliği söz konusu değildi kesinlikle ve bu bağlamda çok sayıda –ve kimi zaman da şaşırtıcı– hipotez öne sürülmüştü. Ama her açıklamada neredeyse sürekli olarak aynı sözcük gündeme gelir: *Fazla*. Tarım üretiminde *fazlalık*, kredi dağıtı-

11) A. Aftalion, *Les crises periodiques de surproduction*, Paris, M. Riviere, 1913; J. M. Clark, *Strategic Factor in Business Cycles*, New York, NBER, 1934; K. Wicksell, İng. çev.: *Interest and Prices*, Londra, 1936.

mında *fazlalık*, borsa spekülasyonunda *fazlalık*, yatırım *fazlası* ya da "aşırı yatırım", sürekli tüketim malları üretiminde *fazlalık* vb. Bu durumda, kriz bu aşırılıklar için getirilen bir önlemden başka bir şey değildir ve bunlarla orantılı olacaktır.

B) *Dengenin otomatik olarak yerine oturması.* – Ama, esas olan, klasik düşünce içinde geçici olarak bozulan dengelerin fiyat ayarlamalarıyla otomatik olarak düzenleneceği konusunda neredeyse bir oybirliğinin ortaya çıkmasıdır. *Emek pazarında* işsizlik hem gerçek ücretlerin düşmesine hem de istihdamın daralmasıyla ilgili olarak emeğin marjinal üretkenliğinin artmasına yol açar. Gerçekten de azalan randımanlar yasası iki yönde etkili olur ve sınırlı bir iş gücü çok üretken gözükür. Bundan sonra da şirketler fazla bir emekten yararlanmaya çalışırlar tekrar.

Aynı şekilde, *sermaye pazarında* da yatırımın azalması gerçek faiz oranlarının düşmesine ve sermayenin aşırı üretkenliğinin artmasına yol açar. Dolayısıyla, yatırım eğilimi hızlanır.

Mal ve hizmet pazarında kriz farklı sektörleri farklı biçimde etkiler. Aşırı üretimden (özellikle dayanıklı mallar) en fazla etkilenenler göreli fiyatlarda en büyük düşüşleri yaşarlar. Bunun sonucunda talep desteklenir ve üreticiler başka etkinlik alanlarına doğru yönlendirilirler. Dolayısıyla, bir sanayiden ötekine üretim faktörleri aktarımıyla denge sağlanır ki bu da üretici aygıtın rasyonelleşmesinin kökenidir.

Nihayet, *para pazarında* faaliyetlerin azalması iş hacmini de kısıtlar ve bunun arkasından da fiyat ayarlamalarına yönelik bir para talebi gelir, dolayısıyla da genel olarak fi-

yatların düzeyinde bir düşüş görülür. İki etkisi olur bunun. Birincisi, tabii dış ülkelerde aynı derecede etkili bir kriz yoksa –ya da henüz yoksa– satışların dışarıya yönelmesidir ki bu ulusal ekonomilerin karşılıklı bağımlılıklarını daha bir belirginleştirir. İkincisi, daha önce sözünü ettiğimiz "gerçek nakit etkisi"dir ve global talebi canlandırır: belirgin özelliği "aşırı üretim" olan bir konjonktürde genel dengenin sağlanmasına yönelik önemli bir etkendir.

"Krizden çıkma" dönemleriyle ilgili tarihsel deneyimin doğrulayabildiği çevrimlerin kendi kendilerini düzenleyici mekanizmaları bunlardır ve bu bağlamda ABD'de 1920 "barış ekonomisine dönüş" iyi bir örnektir. Pazarın otomatik güçlerinin geçici olarak bozulan dengeleri her zaman kendiliklerinden düzelteceklerine inanan Keynes'in çağdaşlarını bütünüyle destekleyen bir örnektir bu.

1929 krizi başında aynı beklenti sürüyordu. Ama kırk dört aylık, neredeyse sürekli bir durgunluk döneminden sonra ortaya çıkan durum pek açık seçik olmamıştır ve Keynesçi analizin anlık başarısı anlaşılır. Ancak, otuzlu yılların konjonktürü Keynesçilere göre klasik teorinin global biçimde tartışılması girişiminin gerekçesini kesinlikle onaylayabilmiş olsa da, girişiminin kökenlerinde yatan, savaşın bitmesinden sonra Britanya'da baş gösteren sürekli işsizlik durumudur. Bununla birlikte, klasik okul, Pigou'nun kişiliğinde, bu konuyla ilgili olarak tutarlı, hatta inandırıcı bir yorum getiriyordu ve *Genel Teori* de özellikle ona cevap verebilmek için yazılmıştır.

2. Sürekli işsizliğin açıklanması. – Gerçekten de yetersiz istihdam sorunu Keynes teorisinin gerçek hareket nok-

tasıdır. Ünlü yapıtı *Genel Teori*'nin adı bile istihdamı faiz ve paranın önüne çıkarır. Kitap işsizliğin klasik analizinin eleştirisiyle başlar ve Keynes bu konuya daha sonra eleştirilerini kanıtlamaya çalıştığı özel bir ekte gene değinir:

"Pigou'nun işsizlik teorisini uzun uzun eleştirdik ve bunun nedeni bu teorinin öteki klasik ekonomistlerden daha fazla eleştirilebilir olması değildir; bize göre, onun teorisi işsizlik konusunda klasik okulun öğretisini açık seçik biçimde anlatma çabası içinde olan tek öğretidir. Biz bu öğretiyle ona mal edilen en yetkin ifade bağlamında mücadele etmek zorundaydık."

Bununla birlikte, tam anlamıyla doğru olabilmek için şunu belirtmek gerekir ki, Pigou'nun analizi çok fazla eleştirilmiş olsa da –ve hiç kuşkusuz öğrencisi olan Keynes tarafından çok ayrıntılı biçimde irdelenmiş olsa da– bazı bilim adamları ve araştırmacılar çok benzer bazı düşünceleri savunuyorlardı: özellikle L. Robbins ve J. Rueff[12] (Rueff Fransa Konsolosluğu'nda mali ataşeydi ve Londra'da yaşıyordu). Bazı alıntılar bu ortak bakış açılarını göstermek için yeterlidir. Önce Pigou'dan alıntı:

"Bir serbest rekabet sisteminde ücret düzeyleri ve emek talebi arasında herkes için geçerli olabilecek bir

12) A. C. Pigou, *Industrial Fluctations*, Londra, 1927; ve *Theory of Unemployment*, Londra, 1933; L. Robbins, *The Great Depression*, Londra, 1935; J. Rueff, L'assurance chômage cause du chômage permanent, *Revue politique et parlementaire*, 10 Aralık 1925 ve *Revue d'économie politique*, Nisan 1931.

ilişki ortaya çıkacaktır... Bunun sonucu şudur: her türlü işsizliğin belli bir dönemde bağlı olduğu bir olgu vardır: talep sürekli değişir ve bu bağlamda geçici direnişler anlık ücret düzenlemelerini gerekli kılar."

L. Robbins:
"Şunu kesinlikle söylemek mümkündür: eğer ücret oranları daha esnek olsaydı, işsizlik çok büyük ölçüde azalabilirdi ve ücret oranlarının kesinliğini sağlamaya yönelik bir siyaset bu oranlar dengeli oranlar olmadığında işsizlik doğuran bir siyasettir."

Ve J. Rueff:
"Dolayısıyla, her durumda, işsizliği ücretlerin sabit kalması dışında açıklamaya çalışan teoriler yöntemsel bir deneye dayanamazlar. Kesin inancımız odur ki, bugün İngiltere'nin içinde bulunduğu koşullarda sürekli işsizliğin sorumlusu işsizlik sigortasıdır..."

Dolayısıyla, işsizliğin açıklanması iki savaş arası dönem klasik düşüncesinde son derece açık seçiktir: bu alanda sorumluluk azalan randımanlar yasası etkisindeki üretici bir dünyada kesinlikle düşen ücretlerindir. Britanya'da o dönemde kalıcı bir işsizliğin görülmüş olması (toplam aktif nüfusa göre yüzde 10'un altına düşmeyen bir işsizlik) emek kıtlığının yoğunlaştığı savaş döneminde ücretlerdeki çok hızlı bir yükselmeye (1913-1920 arasında ücretler neredeyse üç kat artmıştır) ve sendikalara ücretleri düşürme girişimlerine direnme olanağı veren sendikalaşma hareketlerine bağlanmaktadır.

Dolayısıyla, işçi sendikaları ve elde ettikleri ücret düzeylerini koruyan mevzuat üstü örtülü bir biçimde tartışılır: öncelikle işsizlik yardımları, çok daha sonra güvence altına alınan asgari ücret. Sonuçta, reformist zihniyetli sendikaların ve daha genel olarak da Marksizmle çatışan sosyal demokrasinin deflasyon siyasetiyle mücadele edebilmek için Keynesçi düşüncelere dayandıklarını anlamak şaşırtıcı değildir.

Gerçekten de Batı ülkeleri bu siyaseti empoze etmeye çalışmışlardır: 1920'den başlayarak İngiltere'de ve daha sonra da otuzlu yılların başında krizden etkilenen öteki ülkelerde; bununla birlikte, ABD bir istisna oluşturur bu bağlamda; bu ülkede ekonominin dünya ticaretinden göreli bağımsızlığı yöneticilere bir ekonomik atılımın sadece dışarıdan, yani ihracat yoluyla gelemeyeceğini hissettiriyordu ve bu amacın somutlaşması ancak Keynes'in *Genel Teori*'de değindiği gibi iç talebin canlanmasıyla mümkündü:

> "İstihdamı artırma aracı olarak nominal ücretlerin düşmesinin etkinliğini savunan klasik düşüncenin ABD'ye göre Britanya'da daha yaygın olmasının nedeni, büyük olasılıkla, ABD'nin Britanya'ya göre daha kapalı bir ekonomiye sahip olmasıdır."

Keynes'in kısaca *Genel Teori* diye bilinen yapıtı Şubat 1936'da yayınlanır ama ekonomik politikalar bu yapıtın sunduğu sistematik, teorik bir gereçten yararlanmadan önce her yerde sapma göstermişlerdir: klasik liberalizm daha sonra Keynesçi müdahalecilik diye adlandırılacak bir müdahaleciliğe bırakacaktır yerini.

II. Bölüm

GENEL TEORİ

İstihdam, Para ve Faiz Üstüne Genel Teori Keynes sistemini anlatan en eksiksiz yapıttır. Keynes'in düşüncelerinin ayrıntılı biçimde sergilenmesine yönelik bölümü de bu başlık altına almak keyfi bir tavır değildir. Bununla birlikte, unutmamak gerekir ki, yapıtın bütünü genellikle yazarın düşüncelerini aydınlatma ve tamamlama olanağı verir. Böylece, *Para Üstüne Deneme* ve *Genel Teori*'den sonra yazılan bazı teorik makaleler Keynes'in para analizinin anlaşılması için gerekli eklerdir. Dahası, bu analizin açıldığı ekonomik politikayla ilgili düşünceler konusunda *İkna Etme Denemeleri* hicivlerine ve kırklı yılların daha "sorumlu" resmi raporlarına başvurmak gerekir.

Genel Teori anlaşılması kolay bir yapıt değildir. Keynes'in kendisi daha giriş bölümünde belirtir bunu:

> "Bu kitap özellikle iktisatçı meslektaşlarımız için yazılmıştır. Onların dışındaki bir çevre için de anlaşılabilir olmasını isteriz. Ama temel amacı zor teorik sorunların

irdelenmesidir ve teorinin olgulara uygulanması konusu ikinci planda kalır bu yapıtta."

Ayrıca, yazarın girişimi, sınırları içinde yer aldığı otuzlu yılların teorik çalkantıları bağlamıyla açıklansa da onun çizgisellikten ve dolayısıyla da açık seçiklikten yoksun olduğunu söylemek zordur. Ayrıca, yapıtın farklı bölümlerini daha mantıksal ve dolayısıyla daha anlaşılabilir bir düzen içinde sunmakta da duraksamadık.

I. – Efektif talep ilkesi

Temelde, Keynes yaklaşımını klasik yaklaşımdan ayıran, dayandığı analiz çerçevesidir: gerçekten de söz konusu olan *üretim ve istihdam dengesi durumunu değil, bunların değişim süreçlerini* açıklamaktır. Bu noktadan itibaren, mantık, doğrulamaları eklemlenen tek tek pazarlar üstünde yürütülmez, *makro-ekonomik fonksiyonların zincirlenmesi* söz konusudur. Sonuç, ekonomik etkinliğin düzenlenmesinin otomatik mekanizmalarının varlığının reddedilmesi ve devlet için en açık göstergesi yetersiz istihdam olan sürekli dengesizlikleri çözümleme amacıyla müdahale gerekliliğinin olumlanmasıdır.

Keynes *Genel Teori*'nin önsözünde farazi *Para Üstüne Deneme* okuyucusuna bu kitabın yazılması sırasında "bazı önyargılardan kurtulmayı başaramadığını" ve klasik düşünceye göre "gelişme gösterememesinin asıl nedeni"nin, bu düşüncede görüldüğü gibi, "esas denklemlerinin (...)

belli bir üretim hacminin hipotezinde çizilmiş *anlık* bir imge olduğunu" kabul etmesi olduğunu söyler.

Gerçekten de, I. şemada gördügümüz gibi, klasikleri anlatan sistem, üretim etkenlerinin tam istihdamından gelen üretimin belli koşullarına uygulanır. Değişiklikler zaman içinde kavranabilir, ancak muhtemelen uzun zaman alır bu ve aktif nüfusun artmasına ve sermaye birikimi ritmine göre gelişir. Klasiklere mal edilen "muhteşem dinamik" yüzyıllık bir süre içinde gelişir ve azalan randımanlar yasası dolayısıyla yatırım rantabilitesi sıfıra düştüğünde *durgunluk dönemin*e ulaşır. Bu teori, kısa vadede, sadece çeşitli pazarlarda anlık dengeleri kuran fiyat ayarlama hareketlerini, arzları ve talepleri açıklar.

Genel Teori, tersine, üretim ve istihdamdaki *hacim değişmelerini* yönlendiren güçleri açıklamaya yönelir ve "*anlık imge*"yle "*dinamik anlatım*"ı karşıtlaştırır.

Keynes'in anlattığı süreç, girişimcilerin *belli bir üretim hacmin*i gerçekleştirme ve daha sonra da *belli bir istihdam düzeyi* yakalama kararıyla başlar. Ama Klasikleri açıklama şemasında kabul edilen düşüncelerin tersine, bu üretim hacmi ve bu istihdam düzeyinin *a priori* olarak yararlanılabilir üretim etkenlerinin tam istihdamına denk düşmesi için hiçbir neden yoktur. Gerçekten de, Klasiklere göre, *herhangi bir üretim hacmi* Say yasasıyla yayılma olanağı bulduğunda girişimciler el emeğinden olabildiğince yararlanmanın yollarını ararlar ve bunun tek koşulu bu el emeğinin marjinal üretkenliğiyle orantılı bir ücreti kabul etmesidir. Tersine, *Genel Teori*'de önerilen açıklamada, girişimciler satış hedeflerine denk düşen bir üretim hacmini gerçek-

leştirmeyi tercih ederler, çünkü onlara göre her üretimin otomatik olarak bir talebi karşılamasının ve bir iş alanının güvencesi olmasının bir güvencesi yoktur.

Hiç kuşkusuz, Keynes'in klasik teoriyle uyuşan düşünceleri vardır:

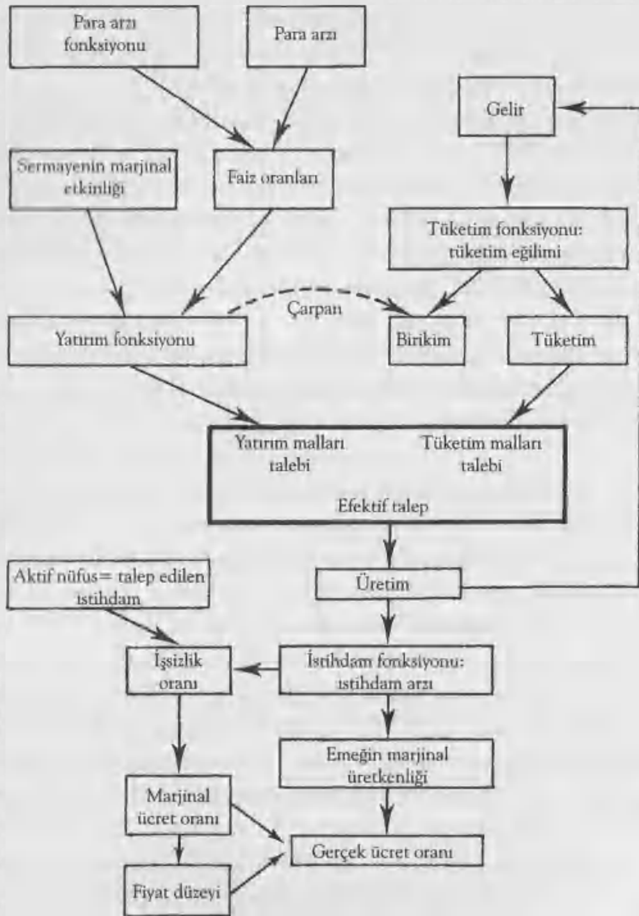
> "Bir toplumda üretim etkinliğine katılan bireylerin elde ettikleri gelirin bütünlüğü içinde üretimin değerine tam anlamıyla eşit olması gereklidir."

Ama bu, üretilen her şeyin mutlaka kendine bir pazar bulacağı anlamına gelmez, meğer ki Klasiklerle birlikte şu görüş kabul edilsin:

> "Üretim maliyetlerinin tümü –yani getirdikleri ve dağıtılan gelirler– tüm toplumda ürünlerin satın alınması için doğrudan ya da dolaylı biçimde mutlaka harcanmalıdır."

Bu, Keynes düşüncesinin temelini oluşturur: *bir para ekonomisinde*[13] üretim etkinliği içinde dağıtılan global gelirin tüketim talebi olarak ya da yatırım talebi olarak mutlaka harcanması gerekmez ve girişimciler ileriye dönük düşüncelerini bu bağlamda uygun olduğu varsayılan

13) Bu saptama *Bütün Yapıtları*'nın XXIX. cildinde yayınlanan *Genel Teori* taslaklarında görüldüğü gibi Keynes için çok önemlidir. Gerçekten de bu yapıt için daha önce tasarlamış olduğu başlıklar vardır: "*Parasal* üretim teorisi"; daha sonra: "*Parasal* istihdam teorisi"; o dönemde projesi, neoklasik tipte "gerçek ticaret ekonomisi"yle oluşturmayı amaçladığı "parasal üretim ekonomisi"ni karşıtlaştırmaktı.

Şema 2: Keynesçi analizin mantıksal zinciri.

potansiyel talebe değil, somut ekonomi harcamalarından gelen *efektif talebe* dayandırırlar.

Böylece, üretim ve istihdam hacmi "gelecekle ilgili değişen düşünceler"e bağlıdır ve bu düşünceler "efektif talep ilkesi"ne uygulanırlar; bu ilkenin iki temelini belirleyen unsurlarının açıklanması gerekir: *Genel Teori*'yle ilgili olarak tüketim ve yatırım. Keynes bu amaca yönelik olarak arz ve talep belirlemelerinin, zincirlenen büyük fonksiyonlar aracılığıyla *makro-ekonomik* bir yaklaşım adına her pazarda fiyat mekanizmaları aracılığıyla düzenlemelerinin irdelendiği Klasiklerin *mikroekonomik* yaklaşımını bırakır (bkz. II. şema).

II. – Tüketim fonksiyonu

Tüketimi global gelire bağlamak ekonomik analiz alanında kendisini kabul ettirmiş olan Keynes teorisinin kazanımlarından biridir. Çağdaş neoklasik yaklaşımlar da bu fonksiyonel ilişkiyi büyüme ve özellikle dalgalanma modellerinin irdelenmesine entegre ederler. Tüketim fonksiyonu biçimi hiç kuşkusuz ekonometrik araştırmalara dayanan inceliklere konu olmuştur ama esas sorun ortadadır: tüketim gelirin doğrudan fonksiyonudur ve Klasiklerin düşündüğü gibi bir faiz oranı fonksiyonu değildir.

Keynes'e göre bu fonksiyon çok basittir ve aşağıdaki üç bağlantı sayesinde temel cebirsel bir biçimlendirme yoluyla açıklanabilen "temel psikolojik yasa"nın uygulanmasına bağlıdır:

$$C = f(Y); \quad \frac{Dc}{dy} > 0; \quad \frac{d^2c}{dy^2} < 0.$$

Şöyle ki: C tüketimi Y global gelirinin bir fonksiyonudur: gelir arttığında o da artar: ama orantılı bir artış değildir bu. Eşdeğer başka bir formülasyon sadece (*dc/dy*) fonksiyonunun türeviyle ilişkilidir ve Keynes bunu "*marjinal tüketim eğilimi*"yle açıklar. Buna göre, marjinal tüketim eğiliminin gelir arttığında azaldığı söylenebilir ya da tüketime ayrılmış gelirin artış oranının azalarak gittiğini söylemek de aynı anlama gelir. Nihayet –çarpan irdelemesinde gündeme geleceği gibi– bütün toplumun marjinal tüketim eğiliminin genellikle sıfır ve bir arasında olduğu da belirtilebilir: gelir arttıkça tüketim de artar ($dc/dy>0$) ama bu artış önceki birikimlerin bir bölümünün geçici olarak harcanması söz konusu olmadıkça normalde gelir artışından fazla olmaz ($dc/dy<1$). Dolayısıyla, bu bağlamda teorik değişme aralığı 'bir'e çok yakın bir değerden hareket eder ve gelir arttıkça sıfıra yaklaşır. Aslında en gelişmiş ekonomilerde bile gözlemlenen değerler çok yüksektir: 0,8 ya da 0,9.

Keynes *Genel Teori*'nin III. kitabında, kendisine göre tüketim eğilimini etkileyen belli başlı "nesnel" ve "öznel" etkenleri ayrıntılı biçimde irdeler. Bu kitap çerçevesinde bunlar ele alınmayacaktır, çünkü bugün bu kitaba gösterilen ilgi 1936'lardaki kadar belirgin değildir; o yıllarda sorun ilk kez ampirik doğrulamalara baş vurulmadan irdelenmişti: "gelir arttıkça tüketim de artar ama daha küçük bir ölçüde" ve, dolayısıyla, girişimciler üretim ve istihdamın hacmini –ve daha sonra da dağıttıkları global gelir düzeyini– yükselttikçe tüketicilerin harcamaları yoluyla

ancak azalan bir pay bekleyebilirler. Efektif talebin tüm üretimi özümseyebilmesi için yatırım harcamasının "global arz ve tüketim harcaması arasında büyüyen farkı kapatması" gerekir. Bununla birlikte, Keynes sisteminde hiçbir otomatik güç bu sürecin tamamlanmasını sağlayamaz, yatırım birikimle sağlanamaz – bu da tabii ki özümseyebileceği fark aracılığıyla tüketilmeyen üretimin güvencesi olacaktır; talebin belirlenmesinin ikinci kolunu irdelerken göreceğimiz gibi, yatırılan sermaye randımanı ve alınan borç faizi arasındaki karşılaştırmayla sağlanır.

III. – Para talebi fonksiyonu

Keynes'in para teorisini geliştirirken başlangıçta sorduğu soru basittir: "Niçin nakit tercihi gibi bir şey vardır?" Cevabı bu tercihi yönlendiren gerekçelerin irdelenmesinden geçer ve M1 ve M2 likidite fonksiyonlarını destekleyen üç gerekçe bulur bu bağlamda.

1. M_1. – Birincisi "*ticari işlem* gerekçesi, yani kişisel ve mesleki alışverişin yaygın bir biçimde gerçekleşebilmesi için para gereksinimidir". Her iki durumda da parayı elde tutma gereksinimi, "gelirin elde bulundurulması ve elden çıkarılması arasındaki boşluğu doldurmaktır": yani "gelen paranın dönüşüm hızı" kavramının değerlendirilmesi.

İkincisi "*önlem gerekçesi*, yani toplam kaynağın belli bir bölümünün para karşılığı eşdeğeriyle ilgili olarak güven arzusu" ya da "ani bir harcama gereksinimi olasılıkları kaygıdısıdır"...

Bu ilk iki gerekçe paranın elde tutulmasının fiyatını pek fazla göz önünde bulundurmaz ve burada "yararlılık maliyeti" kavramı ortaya çıkar, yani bireylerin parayı finans pazarlarından mal almaya yatırmaktan çok likid biçiminde elde tutmalarıyla yararlanacakları faizi dikkate almazlar. Buna karşılık, ticari işlem ve önlem gerekçelerini tatmin etmek amacıyla elde tutulan paranın temel olarak gelire bağlı olduğu düşünülebilir. Y'nin ulusal gelir olduğu ilk likidite fonksiyonunun tanımıdır bu: $M_1 = L_1(Y)$.

2. M_2. – Üçüncü gerekçe çok daha yenilikçidir: bu bağlamda söz konusu olan "*spekülasyon gerekçesi*"dir, yani gelecekle ilgili bilgilerden çok pazarla ilgili en doğru bilgilere sahip olmak ve bundan yararlanmaktır. *Belirsizlik* kavramı burada devreye girer. Faiz oranlarının geleceği bilinmediğinden ve bu konuda *tahmin yürütmek de zor olduğundan* genel pazar bilgisinden daha iyi bir gelecek bilgisi sayesinde bir kâr umut edilebilir.

> "Gelecekle ilgili olarak herkesin kendisine göre düşünceleri vardır ve herkes piyasa konusunda egemen düşüncelerden farklı düşünebilir ve eğer teşhisi doğruysa kâr realizasyonu amacıyla likit kaynaklarını koruma eğilimi içinde olabilir."

Bu düşünce spekülatif amaçlı işlemlerin temelini ifade eder: spekülatörler birbirlerine karşı "oynarlar" ve bu "oyun" her oyuncunun aynı tahminlerde bulunmamasıyla mümkündür.

Bu bağlamda, uzun vadeli alacak satın alma (sözgelimi devlet tahvilleri) ve elde likit tutma tercihi arasında duraksayan bireyler mevcut faiz oranlarına göre gelecekteki faiz oranlarını kestirmeye çalışırlar. İleride faiz oranlarının daha da yükseleceğine inananlar ellerindeki likidi muhafaza edeceklerdir. Tersini düşünenler hisse senedi alacaklardır.

Gerçekten de alacakların faiz oranı ve bunların menkul değerler pazarındaki değerleri arasında ters bir ilişki vardır. Sözgelimi, nominal değeri 1.000 frank olan ve yüzde 10 faiz getirisi sağlayan bir tahvil yılda 100 frank getirir. Eğer borsada daha sonraki işlemler göz önünde bulundurulursa değeri 1.200 franga kadar çıkar, yıllık getirisi gene 100 franktır ve faiz getirisi de yüzde 8,3'tür. Öte yandan, 800 franga kadar düşecek olan bir değer söz konusu olduğunda faiz getirisi yüzde 12,5'tir. Keynes'in yaptığı gibi, meseleye başka bir açıdan yaklaşıldığında aynı ilişki değer tahminlerini faiz oranlarına dayandırır. Faiz oranlarının 10'dan 12,5'e yükseleceği düşünüldüğünde borsa oyunları aracılığıyla bir düşüş beklenmelidir (1.000 franktan 800 franga). Aynı şekilde, faizdeki yüzde 10'dan 8,3'e düşüş de ancak 1.000 franktan 1.200 franga kadar bir yükselme değeri gösterecektir.

Dolayısıyla, para biriktirme eğilimi artık klasik teoriye göre "harcama yapmamanın ödülü" gibi görülen ama aslında "biriktirmemenin ödülü" gibi olan faiz oranına bağlıdır. Bir başka deyişle, Klasiklerde faiz oranının rolü tüketim ve biriktirme arasındaki gelirin paylaşımıdır; Keynes'e göre, doğrudan doğruya gelir düzeyiyle belirlenen biriktirme düzeyinden hareketle faiz oranı sadece tahvil yatırımları ve çalışmayan parasal birikimin korunması arasındaki paylaşımı sağlar.

Keynes ikinci bir likidite fonksiyonunu tanımlar; $M_2=L_2(i)$: burada *i* faiz oranını gösterir. Daha önceki mantık bu fonksiyonun azalan bir fonksiyon olduğunu, bir başka deyişle spekülatif amaçlarla biriktirilen paranın miktarının faiz oranının tersi yönde değiştiğini ifade etme olanağı verir. Ona göre, pazarlarda görülen alacakların ve buna bağlı faiz oranlarının yelpazesinin çok geniş olması dolayısıyla bu fonksiyonun simgesi olan eğri neredeyse kesintisizdir. Bununla birlikte, iktisatçıların yıllarca eksik olmayan rahatsızlıklarını besleyen özel bir durum söz konusudur: bu özel duruma D. Robertson "para tuzağı" ya da "likidite tuzağı" der. Bu bağlamda ortaya çıkan düşünce çok basittir aslında: yüzde 2-2,5'ten aşağı bir faiz oranıyla hiç kimse tahvil satın almak istemez ve biriktirme eğiliminin sonu gelmez neredeyse. "Uzun vadeli ve sözgelimi yüzde 2'lik bir faiz oranı umuttan çok korku verir" ve "hemen hemen herkes düşük faiz oranlı bir alacak yerine nakit paraya sahip olmayı tercih eder" der Keynes. Ve Montesquieu'yü en büyük Fransız iktisatçısı olarak görür, bu bağlamda onun *Kanunların Ruhu*'ndaki görüşlerini aktarır: "Ticari ilişkilerin düzenli bir biçimde yürüyebilmesi için paranın bir fiyatı olması ama bu fiyatın çok yüksek olmaması gerekir. Bu fiyat çok yüksek olursa, bu paranın ticarette kendisine çok pahalıya mal olacağını gören tüccar hiçbir girişimde bulunmaz. Buna karşılık, paranın hiçbir fiyatı olmazsa, hiç kimse borç vermez ve tüccar gene hiçbir biçimde girişimde bulunmaz."

Sonuçta, parayı yönlendirenler, sorumlusu oldukları para arzını artırarak faiz oranlarının düşmesini sağlayabilirler ve para-spekülasyon talebinin karşılanmasına katkıda bulunabilirler. Ama bu tür bir politika para tuzağının ötesi-

ne gidemez. Minimum faiz oranıyla tedavüle çıkarılan tüm fazla para doğrudan doğruya biriktirilir. Sık sık ve abartılı bir genellemeyle Keynesçi sistemde faiz oranları düşürülemediğinden, yatırımda bir etkisi olamayacağı için para politikasının *etkisiz* olduğunun söylenmesine yol açan bu uç durumdur. Aslında, para tuzağı olmadığında düşük faizli para politikası Keynes öğretisinin krizle mücadelede en etkili silahlarından biridir; bu silahın etkileri yatırım kararı almada, bir başka deyişle yatırım fonksiyonu üstünde yoğunlaşır.

IV. – Yatırım fonksiyonu

Burada Keynes teorisi çok daha az yenilikçidir ve farklı özellikler altında sık sık yararlanılan bir kavramı aydınlatmakla sınırlıdır: üretkenlik, randıman, sermayenin marjinal yararları ve etkileri.

1. Sermayenin marjinal etkisi. – Keynes tanımlamasının sonunda üstünde durur bu kavramın:

> 1) "Sermayenin bir fizik biriminin fazladan kullanımının sonucu zaman birimi aracılığıyla *fizik üretimi*nin artması"yla ilgili olarak değil, "bir sermaye değeri biriminin fazladan kullanımının sonucu olan *değer* artışı"; 2) mutlak bir nicelik değil, bir "oran"la ilgili olarak, dolayısıyla sermayenin marjinal etkisi bir oranla ifade edilir; 3) sadece etkinliğinin ilk yılı sırasında üretebileceği sonuçlarla ilgili değil, gerçekleştirilen donanımın tüm yaşam süresiyle ilgilidir.

Böylece, "*bir sermayenin marjinal etkisi iskonto oranıdır ve bu iskonto oranı tüm süresi içinde bu sermayenin iskontolu randımanlarından oluşan yıllık gelirlere uygulandığında yıllık gelirlerin güncel değerini sermayenin arz bedeline eşit kılar*". Bu tanım Irving Fisher'ın 1930'lardaki tanımının aynısıydı: "...*Tüm maliyetlerin değerini ve tüm randımanların güncel değerini hesaplamak amacıyla kullanılan oran bu iki niceliği eşitler.*"

Bir araya getirilen bu formülasyonlar içinde tüm finans analizinin temelini oluşturan unsurlar vardır: iskonto ya da güncelleştirme hesapları.

Bir yatırımdan kaynaklanan reçeteler aslında belli bir döneme özgü basit değerleriyle hesaplanamazlar, bir "güncelleştirme" işlemiyle şimdiki zamana uyarlanmaları gerekir bunların ve bu bağlamda amaç ona bağlı olan "gelecekteki yıpranma" riskini ve yatırılan fonların alternatif kullanımıyla ilgili maliyeti dikkate almaktır. Bunun için en basit yöntem finans pazarlarında geçerli olan faiz oranlarını güncelleşme oranları olarak seçmektir. Sözgelimi, bir yatırımdan beklenen R1, R2, R3... Rn yıllık gelirleri belli bir dönemde güncelleşmiş bir randıman sağlayacaklardır:

$$Ra = \frac{R_1}{1+i} + \frac{R_2}{(1+i)^2} + \frac{R_3}{(1+i)^3} + \ldots + \frac{R_n}{(1+i)^n}$$

Burada i pazardaki faiz oranıdır. "Sermaye arz fiyatı", yani gerçekleştirilen yatırımın maliyeti C ile değerlendirilirse düşünülen yatırımın, R_a C'den yüksekse rantabl olduğu kabul edilecektir. Tersi bir hipotezde (R_a<C) bu projeden vazgeçilecektir. Gerçekten de eğer yatırılan fonlar borç alınmışsa beklenen gelir borç faizinin altındadır ve eğer bu fon-

lar doğrudan doğruya kullanılabilir fonlarsa (otofinansman) geçerli i faiz oranlı finans pazarına yatırım yoluyla alternatif bir kullanım daha doğru bir tavır olabilecektir.[14]

Keynesçi yaklaşımda sermayenin marjinal etkisi (r) kesinlikle yıllık üretimin güncel değerini mevcut yatırımın tahmin edilen başlangıç maliyetiyle tam olarak eşitleyen bir iskonto oranıyla belirlenmiştir:

$$C = \frac{R_1}{1+r} + \frac{R_2}{(1+r)^2} + \frac{R_3}{(1+r)^3} + \dots + \frac{R_n}{(1+r)^n}$$

Bir başka deyişle, bir yatırım projesi gerçekleştirilmeye değer bulunduğu andan itibaren kritik faiz oranını ya da maksimum oranı değerlendirir: bu durumda işlem açıktır. Hesaplanması doğrudan doğruya yukarıdaki formülle gerçekleştirilir, çünkü C donanım harcamalarıyla ilişkili teknik incelemelerle kesin biçimde ortaya çıkarılır ve R_1, R_2, R_n daha önceki pazar araştırmalarıyla değerlendirildiğinden r denklemin tek bilinmeyenidir.

2. Yatırım kararı. – Böylece, yatırım kararı (r), sermayenin marjinal etkisinin ve (i) daha önce likidite tercihi ve para arzına bağlı olduğunu gördüğümüz pazarın faiz oranının karşılaştırılmasıyla alınır. Dolayısıyla, r'nin i'den önce geldiği bütün projeler hayata geçecek ve ötekiler bir yana bırakılacaktır. Gene, dolayısıyla, talebin ikinci unsuru olan

14) Şunu da hatırlatalım ki bileşik faiz formülüyle i faiz oranıyla yatırılan bir R miktarının getirisi bir yılda R(1+i), iki yılda R(1+i)2,....*n* yılında da $R(1+i)^n$ olacaktır.

yatırım hacmi klasik teoride olduğu gibi yararlanılabilecek birikimlerin bir araya gelmesinden değil, bu birleşmeden oluşur. Bunun sonucu, yatırımı teşvik etmek amacıyla faiz oranlarını düşürmeyi hedefleyen aktif bir para politikasının etkisidir ve bu koşullar özellikle sermayenin marjinal etkisi zayıf olduğunda görülür.

Bununla birlikte, bu marjinal etkinin değerlendirilmesi son derece özneldir ve "ekonomik çevrimin belirgin özelliklerinin sermayenin marjinal etkisinin dalgalanma biçimlerine mal edilmesi gerekir". Ayrıca, gene Keynes'in belirttiği gibi, faiz oranları çok düşük olsa da (her halükârda para tuzağının engelleyeceği bir durumdur bu) yatırım fizik olasılıkları bağlamında "teknik bir kısıtlama"yla karşı karşıya gelecektir.

"*Sermaye talebi*" olarak Keynesçi yatırım fonksiyonu kesinlikle talebin temellerinden birini oluşturur ama klasik teorideki gibi para biriktirmenin bir sonucu olan daha önceki bir sermaye arzı durumuyla karşılaştırılamaz. Birikimle aynı değeri doğuran yatırımın kendisidir. Düzenleme Keynesçi zincirlenmelerin tümüyle çakışan ve sadece sonucu (birikim yatırımının eşitliği) II. şemada yer alan (noktalı) çarpan süreci sonunda global gelirdeki değişmeler aracılığıyla gerçekleşir.

V. – Çarpan süreci

Keynesçi yatırım çarpanıyla en özgün aşamalardan birine varılır ama varılan bu nokta ilk bakışta *Genel Teori*'nin en şaşırtıcı bölümüdür. Gerçekten de dinamik bir mantık

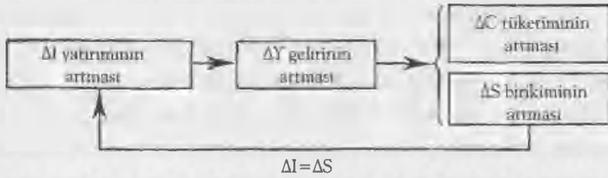
izlenmediği takdirde çarpan bir totoloji olarak ortaya çıkar ve hatta bazı otoriteler Keynes'i kendi konusunda çok parlak bir ilüzyonist olarak gösterebilmişlerdir.

Bir çarpma süreci fikri Keynes'in çalışma arkadaşlarından R. F. Kahn'dan alınmıştır; Kahn Haziran 1931 tarihli *Economic Journal*'daki bir makalesinde (La relation entre l'investissement intérieur et l'emploi – "iç yatırım ve istihdam arasındaki ilişki") yeni yatırımlar vesilesiyle (sözgelimi kamu hizmetleri) "birinci derecede" istihdamın yaratılmasının öteki sanayilerde "ikinci derecede" kümülatif istihdamı artıracağını ileri sürüyor ve bunlar arasındaki ilişkileri değerlendiriyordu.

Keynesçi yatırım çarpanı, benzetme yoluyla ulusal gelir değişimi ve yatırım değişimi arasındaki ilişkiyi değerlendirir. Toplumun aynı miktarda birikim artışına razı olabilmesi için yatırım artışıyla ilgili olarak gelirin ne kadar artması gerektiğini gösterir. Böylelikle, süreç tamamlandığında birikim ve yatırım eşitliği bütünüyle doğrulanır.

1. Yatırım ve birikim eşitliği. – *Belli bir denge konumu*ndan hareketle bu eşitlik her zaman gerçekleşebilir. Gerçekten de gerçekleşen net üretim değeri ve dolayısıyla aynı anlama gelen, dağıtılan ve Y'de belirtilen global gelir talebe eşittir. Bu değer bir tüketim talebiyle ayrışır. C bir I yatırım talebidir. Dolayısıyla: Y=C+I. Birikim tüketilmeyen gelir payı olarak S gibi tanımlanırsa (S=Y-C), I=S ifadesi ortaya çıkar.

Bir yatırım meblağı *değişimi* dikkate alınırsa, eşitliğin sağlanabilmesi için aşağıdaki nedensellik zincirinin çarpma sürecini yansıttığını kanıtlamak gerekir:

ΔI=ΔS

Keynes'in önerdiği ama bu özelliğiyle *Genel Teori*'de yer almayan bir sayısal örnekten hareketle gerçekleştirilecek olan da budur.

Marjinal tüketim eğiliminin 0,8'e eşit olduğu bir ülkede yatırım artışının ΔI 1000 olduğunu farz edelim. Yatırıma ayrılan yeni harcama ΔY 1000'lik bir ek gelir dağılımıyla yansır; gerçekten de belli birikimleri alacak olan biri vardır her zaman: emekçiler ya da onlardan yararlanan şirketler. Bu 1000'lik ek gelir bir ΔC tüketim harcaması fazlası ve marjinal tüketim eğilimiyle orantılı olarak bir ΔS birikim fazlalığı oluştururlar: 800 ve 200. Yeni tüketimin 800'ü talepte de fazlalık oluşturur ve üretim kapasiteleri durumu uygun olduğu takdirde global arz ve arkasından da dağıtılan gelir aynı şekilde artacaktır. Bu aynı tipte yeni bir sekansın başlangıcıdır ve süreç, sağlanan gelir artışının sonunun gelmesiyle son bulur.

Rakamlarla çarpan örneği

ΔI	ΔY	ΔC	ΔS
1000 →	1000 →	800 →	200
	800 →	640 →	160
	640 →	512 →	128
	→	vb	

....

Buna göre, ikinci sütundaki rakamlar toplandığında gelir artışı toplamı şudur:

$$\Delta Y = 1000 + 800 + 640 + 512 + \text{vb.}$$

Şu örnekteki marjinal tüketim eğilimi *dc/dy*'nin 0,8'e eşit olduğu düşünüldüğünde şöyle de ifade edilebilir:

$$\Delta Y = 1000 + 1000(0,8) + 1000(0,8)^2 + 1000(0,8)^3 + \text{vb}$$

ya da:

$$\Delta Y = \Delta I + \Delta I \left(\frac{dc}{dy}\right) + \Delta I \left(\frac{dc}{dy}\right)^2 + \Delta I \left(\frac{dc}{dy}\right)^3 + \text{vb.}$$

ve (dc/dy)'nin geometrik ilerleyişi görülür. Yukarıda tüketim işlevi irdelemesi sırasında hatırlattığımız gibi (dc/dy) her zaman 0-1 arasında olduğundan bu gelişme terimleri şu yöndedir:

$$\Delta Y = \Delta I \left\{ \frac{1}{1 - \frac{dc}{dy}} \right\}$$ [15]

15) Birinci terim a ve q nedeninin geometrik dizisinin terimlerinin sonsuz toplamı geometrik S dizisi

$$S = \lim_{n \to \infty} \frac{(a - aq^n)}{(1-q)}$$

yönünde ilerler ve daha sonra $0<q<1$, q^n olduğu takdirde 0'a doğru ilerler, dolayısıyla

$$S = \frac{a}{(1-q)} \text{ olur.}$$

Parantez içindeki ifade yatırım çarpanını tanımlar ve bu ifade ds=dy-dc farklılığı nedeniyle marjinal birikim eğiliminin tersine eşittir.

Böylece, ek yatırımla gelen global gelirin artması $\Delta Y = k\Delta I$ olur ve bu da seçilen örnekte $\Delta Y = 5\Delta I = 5000$'dir.

Aynı şekilde ΔS dördüncü sütununun terimleri toplamında ortaya çıkan ifade:

$$\Delta S = 200 + 160 + 128 + \text{vb.'dir.}$$

yani:

$$\Delta S = 200 + 200(0{,}8) + 200(0{,}8)^2 \text{ vb.}$$

dolayısıyla:

$$\Delta S = 200 \left\{ \frac{1}{1-0{,}8} \right\} = 200X5 = 1000.$$

Sonuç olarak, 1000'lik birikim artışı başlangıçtaki ek yatırım meblağına eşittir kesinlikle. Bu sonuç kesinlikle şaşırtıcı değildir, çünkü ΔY geliri ΔI ek yatırımının k'sı kadar artmıştır ve k marjinal birikim eğiliminin kesinlikle tersi olduğundan buna denk düşen birikim fazlası şöyle ifade edilir:

$$\Delta S = \frac{ds}{dy}(\Delta Y) = \frac{ds}{dy}(k.\Delta I) = \frac{ds}{dy}\left\{ \frac{1}{\frac{ds}{dy}} \Delta I \right\} = \Delta I$$

Sonuç olarak, Keynesçi analizde ve klasik analizde birikim ve yatırım kaçınılmaz bir biçimde eşittir. Ama birin-

den ötekine düzenlenme süreçleri de kesinlikle farklıdır. Klasikler için faiz oranı yatırımı *önceden var olan* bir birikimle eşit kılıyordu. Keynes için yatırım, onunla eşdeğer bir birikim miktarı *doğurur.* Burada, gene, referans çerçevesi içinde bir karşıtlık durumuyla karşı karşıya geliriz: birinci durumda üretim hacmi öncelikli olarak verilmişti, oysa ikincisinde gelişme –ya da çöküntü– süreci söz konusudur. Daha önce izlenen mantık bir yatırım *artışı* üstünde yoğunlaşmıştır ama yatırımın *azalmasıyla* bakışımlıdır tümüyle: bu durumda ulusal gelir $-\Delta Y = k(-\Delta I)$'ye geriler ve sonuçta bir $-\Delta S$ birikim azalması ortaya çıkar ve bu da her zaman $-\Delta I$ başlangıç yatırımı değişimine eşittir.

2. Çarpma süreci gelişimi için gerekli koşullar.

A) *Yatırım değişkeleri.* – Çarpma sürecinin tamamlanmasının birinci koşulu gerçekten de *yatırımın değişmesi*dir. Bu, kısa vadede –ve Keynes çok kısa bir zaman dilimi içine oturur bu bağlamda– üretime katkıda bulunanlara verilen ücretler biçiminde bir gelir dağılımı yaratır, çünkü sadece donanımların oluşturulması sırasında sağlanan gelirler dikkate alınır ve bu özelliğin altı yeterince çizilmemiştir.

Böylece, R. Harrod'un verdiği bir örnekten (demiryolları) yararlanarak şunu söyleyebiliriz: bir otoban programının hayata geçmesi şantiye işçilerine ve şantiyeyi besleyen şirketlere anında gelir sağlama olanağı verir. Daha sonra, bu ağın düzgün bir biçimde işlemesi için geçiş ücreti görevlileri ve yol bakım hizmetlileri alınacaktır ama Keynes kısa vadede önem vermiyor buna. Aynı şekilde, bir rafineri ya da bir demir-çelik kompleksi inşaatı anında bir para enjek-

siyonuyla yansıyacaktır ve bu bağlamda sürekli istihdam durumu ancak daha sonra gerçekleşebilecektir.

Buna göre, yatırım çarpanlarının etkenleri bu vesileyle dağıtılan gelirlerin artmasıyla doğmuş olduğundan şunu söylemek mümkündür: önemli olan yatırım fazlası değil, gelirlerin başlangıçtaki dağılımını getiren bir ek harcamadır ve bunun sonucu peşpeşe gelen tüketim ve gelir azalmasıdır. Dolayısıyla, bu bağlamda, sonuç, gerçek niteliği ne olursa olsun ulusal harcamada her türlü artış için aynı olacaktır: kesinlikle ek yatırım (ileride göreceğimiz gibi kamusal ya da özel, verimli ya da verimsiz olmasının önemi yoktur bunun), tüketimde özel artış (gene özel ya da kamusal), hatta dış ilişkiler göz önüne alındığında ihracatta artış. Dolayısıyla, çarpan özel bir yatırım çarpanı değil, bir *başlangıç harcama çarpanı* ve hatta –J. Denizet'nin ifadesiyle[16]– *ilksel borçlanma*dır çünkü bu süreçte önemli olan, harcamada net bir artışı besleyen ek bir para enjeksiyonudur. Ancak, Keynes'in formülasyonlarına bağlılık dolayısıyla daha sonraki bölümlere kadar sadece yatırım çarpanınından söz etmeye devam edeceğiz.

B) *Kaçışlar.* – Bununla birlikte, çarpanın yoğunluğu "kaçışlar" sorununa bağlıdır. Burada Kahn'ın çalışmalarından hareketle sürecin amortismanı eğilimini belirleyen nedenler belirtilir. Yukarıda verilen sayısal örnek tekrarlandığında açıklama basittir: marjinal tüketim eğilimi ne kadar yüksek olursa çarpan değeri de o kadar güçlü olacaktır. Gerçekten de hareketi destekleyen ek tüketimlerin gerçek

16) Bkz. J. Denizet, *Monnaie et financement*, Paris, Dunod, 1967.

talebinde oluşturulan yeni enjeksiyonlardır. Tersine, gelir artışlarından elde edilen birikim payı kesinlikle sistem dışına gerçek bir "kaçış"tır.

Dolayısıyla, kaçışın ilk kaynağı biriktirme eğilimidir ve kapalı ekonomide tek kaynaktır bu.

Ama uluslararası ticarete açık ekonomilerde başka bir kaynağı da eklemek gerekir buna: ithalat. Keynes'in çok açık seçik biçimde belirttiği gibi:

> "Açık sistemde, dış ülkelerle ticari ilişkilerde ek yatırımın çarpanı dış ülkelerdeki istihdamın artmasına kısmen katkıda bulunacaktır, çünkü ek tüketimin bir bölümü dış denge fazlalığını yok edecektir; dünya istihdamından farklı olarak sadece iç istihdam yatırımının artmasının etkisi düşünüldüğünde çarpanın tam değerini azaltmak gerekir. Şu bir gerçek ki, ülkemiz dış ülkelerdeki çarpan etkisinin ekonomik etkinliği üstündeki olumlu geri dönüşler sayesinde kaçışların bir bölümünü geri alabilir."

Bu alıntıda Keynes'in çarpma sürecinin sonu olarak ulusal gelirden değil, istihdamdan söz ettiği anlaşılabilir. Gerçekten de, ona göre, iki hacim doğrudan doğruya birbirlerine bağlıdır ve en azından kısa vadede –dolayısıyla değişmez bir teknikle– istihdam işlevinin bir sonucuna dönüşürler.

C) *Yetersiz istihdam, tam istihdam ve enflasyon.* – Bununla birlikte, sürecin bir ücret ve fiyat enflasyonuna sapmadan sürüp tamamlanabilmesi için mevcut üretim kapasitesinin tüketimle ilgili büyümeleri karşılaması gerekir. Başka deyişle, insan ve makine bağlamında bir yetersiz istihdam söz ko-

nusudur. Ancak kullanılmayan kapasiteler kaldığı takdirde arz, tüketim artışıyla orantılı olarak büyüyebilecek, yeni bir satın alma gücü dağılımına yol açabilecektir.

Tam istihdam durumunda, yani hiçbir niceliksel ve niteliksel emek artışı mümkün olmadığında tek yatırım fazlası etkisi ΔI *bütünüyle nominal* olacaktır, yani nominal ücretlerin ve fiyatların yükselmesine paralel olarak gerileyecektir ve Keynes bunu "mutlak enflasyon durumu" ifadesiyle belirtir. Yatırımı daha fazla artması mümkün olmayan bir üretim düzeyiyle, enflasyon olmadan artırmanın tek yolu tüketim malları üretimini kısmak ve donanım mallarını artırmaktır. Böylelikle, yatırımın ancak tüketimin acilen kısılmasıyla, yani birikimle gerçekleşebileceği klasik teoriye dönülür. Bu durumda klasik anlayış "genel" niteliğini bütünüyle hak etmiş olan Keynes teorisinin özel bir durumu –tam istihdam noktasıdır bu– olarak ortaya çıkar. Dolayısıyla, Keynes'e göre, niceliksel para teorisi ifadesi şudur:

> "İşsizlik oldukça *istihdam* para miktarıyla orantılı olarak değişir: tam istihdam gerçekleştiğinde *ücretler* paranın miktarıyla orantılı olarak değişir."

VI. – İstihdam fonksiyonu

İstihdam fonksiyonuyla Keynes düşüncesinin sonuna ve *Genel Teori*'nin son amacına varırız: işsizliğin açıklanması.

1. İrade dışı işsizlik. – Aslında, bütüncül açıdan bakıldığında, yapıtın yazılış amacı klasik işsizlik tezini çürüt-

mektir ve bu bağlamda özellikle sürekli yetersiz istihdamı tek bir nedene bağlayan (gerçek ücretlerin şaşmaz bir biçimde düşüşü) A. C. Pigou'nun çalışmaları önemlidir. Dolayısıyla, bilinçli, yani "iradeye bağlı" bir işsizlikten sorumlu tutulan, azalan randımanlar yasası dolayısıyla üretim koşulları kaçınılmaz kıldığında bile tüm satın alma gücünün azalmasını kabul etmeyen sendikaların direnişiydi bu: terimin ilksel anlamında iradi: "otomatizmden değil, iradi etkinlikten gelen" (*Dictionnaire Robert*); bu bağlamda, ekonomik sistemin kendisinin özelliklerinin değil, ücretlerinin tavrının bir sonucudur.

Tersine, Keynes'e göre, işsizlik her şeyden önce "irade dışı"dır, yani ücretlerin kesinlikle düşmesi söz konusu olmasa bile görülebilir ve bunun tek nedeni sadece efektif talep düzeyiyle aktif nüfusun durumundan bütünüyle bağımsız olarak sunulan istihdamın belirlenmiş olmasıdır. Böylece, istihdam fonksiyonu üretim fonksiyonunun tersi olur. Yararlanılan emeğin niceliği ve gerçekleşen üretim arasındaki teknolojik tip ilişkisidir söz konusu olan ama bu ilişkiyi "şu kadar emek şu kadar üretim sağlar" şeklinde okumak yerine, tersine çevrilmiştir fonksiyon: "Şu kadar üretim hacmi şu kadar emek *gerektirir*."

Dolayısıyla, sunulan istihdam sistemin bir sonucudur ve yararlanılan aktif nüfusla karşılaştırılması kalıcı işsizlik oranını belirler. Bu durumda hiçbir düzenleyici otomatizm hernangi bir ayarlama sağlayamaz, çünkü Keynes sistemi uygulamasında işsizliğin ortadan kaldırılması ancak sunulan istihdam düzeyini yükselten gerçek talebin artmasıyla mümkündür ve bu da ancak tüketim eğiliminde, faiz oranlarında, sermayenin marjinal etkinliği alanında

spontan değişimlerle mümkün olabilir. Bununla birlikte, bu üç değişkenden hiçbiri *a priori* olarak yüksek bir işsizlik oranını engelleyemez ve emek pazarındaki dengesizlikleri düzenleyemez. Tersine, ortaya çıkan birtakım ilişkiler –çok yaygın ve aslında dolaylı– ters yöndedir ve durumu ağırlaştırır. Gerçekten de yüksek bir işsizlik oranı geleceğe güveni ortadan kaldırır ve bu durum bir yandan tüketim eğilimini azaltan biriktirme eğilimleri doğurur ve, tersine, likidite tercihini –daha sonra faiz oranlarının artması– artırır ve öte yandan sermayenin marjinal etkinliğini azaltır. Liberal ekonomi sistemi istihdamla ilgili dengesizlikleri kendiliğinden düzeltemez ve, tersine, devlet durumu düzeltmek için bilinçli bir müdahalede bulunmadığı takdirde işsizlik sürecektir.

Keynes'e göre istihdam gerçek ücret oranının değil, efektif talebin fonksiyonudur; ama, buna karşılık, gerçek ücret oranı istihdam düzeyine bağlıdır. Burada bir kez daha karşılıklı bir bağımlılığa, nedensellik şemasına dönüşen tipik bir Keynes düşüncesi çıkıyor karşımıza. Sözgelimi: gelir düzeyi efektif talebe bağlıdır ama efektif talep gelire bağlı değildir; yatırım faiz oranından etkilenir ama faiz oranı yatırımdan etkilenmez; birikim yatırımın sonucudur ama yatırım birikimin bir sonucu değildir vb.

2. Ücret oranı.

A) *Gerçek ücret.* – Dolayısıyla, gerçek ücret oranı, Keynes teorisinde istihdam düzeyinin fonksiyonudur. Nedeni de basittir, çünkü Keynes bu noktada klasik teoriyi benim-

ser ve ona göre şirketler marjinal üretkenliğinin ötesinde yararlandıkları emeğin karşılığını veremezler. Şöyle der Keynes bu konuyla ilgili olarak:

"Her istihdam hacmine emeğin belli bir marjinal üretkenliği denk düşer (...) ve gerçek ücret düzeyini kesinlikle belirleyen istihdam hacmidir, tersi değildir."

Onun klasik teze bağlılığı daha da ileri gider, çünkü hiçbir tartışmaya yer bırakmayacak biçimde azalan randımanlar yasasını kabul eder. Sözgelimi:

"Donanım, teknik vb.'nin sürekli kalacağı varsayımıyla kısa vadede sanayi azalan randımanlarla normal çalışır. (...) Bu önerinin gerçekliği ne kadar uzun sürerse istihdamı artırmaya yönelik her önlem kaçınılmaz bir biçimde ve buna paralel olarak marjinal üretimde düşüşe yol açar, dolayısıyla bu üretime göre saptanan ücret oranları da azalır."

Keynes ve Klasikler, daha sonra, istihdamın artması ve gerçek ücretlerin düşmesinin çakıştığı düşüncesinde birleşirler.

Ama Klasiklere göre gerçek ücretlerin düşmesi istihdamın artması için gerekli ve yeterli bir koşuldur, oysa Keynes'e göre bu, sonuçtan başka bir şey değildir. Böylece, üretim ve istihdam düzeyindeki bir artış global ulusal geliri de artırır kesinlikle, ama ortalama gerçek gelir oranında da bir azalma görülür. Yeni emekçilerin iş bulabilmelerinin –dolayısıyla işsizliğe çare bulabilmenin– bedeli

işi olanların satın alma güçlerinin (çalışma saatine indirgenmiştir bu oran) azalmasıdır.

Keynesçilik ücretlilere işsizlikten kurtulma bağlamında kesin bir umut sağlamakla birlikte onların yaşam düzeylerinin yükseltilmesi konusunda kısa vadede o kadar iyimser değildir.

B) *Nominal ücretler ve fiyatlar.* – Ama Keynes'in anlattığı üretimin ve istihdamın genişlemesi sürecinin, ücretlilerin gerçek bir ücret düşüşünü kabul etmemeleriyle engellenip engellenmeyeceğinin bilinmesi sorunu çıkmaktadır ortaya, ki bu da Klasiklerin çok farklı bir analizle işsizlik konusunda vardığı sonuçlara geri götürecektir. Keynes'in cevabı şudur bu konuyla ilgili olarak: emekçiler çok daha az açık seçik biçimde değerlendirilen *gerçek ücretler*le (satınalma gücü) ilgili değişmelere değil, sadece *nominal ücretlerdeki* (bordrodaki rakam) değişmelere bağlıdırlar, çünkü kesinlikle eksik bilgilerle "parasal bir hayal"e bağımlıdırlar.

Böylelikle, nominal ücret şaşmaz bir biçimde düştüğünden mutlak fiyatların belirlenmesinde bir tür *ölçü* işlevi görür; bununla birlikte, gerçek ücret de azalabilecektir –azalan randımanlar dünyasında istihdamın artması için gerekli koşul– çünkü fiyatlar ücretlerden daha hızlı yükselecektir.

Keynes'in o dönemde yaptığı değerlendirmelerle tam istihdama yaklaştıkça ortaya çıkan durum budur: çarpanla ilgili olarak daha önce söz ettiğimiz gibi, "mutlak enflasyon" durumuna karşıt "yarı enflasyon".[17] Enflasyon, nomi-

17) İşsizlik oranları değişimleri ve nominal ücret oranları arasındaki bu ters ilişki "Philipps eğrisi"yle örneklendirilecektir.

nal ücretlerin mutlak biçimde düşmesi karşısında istihdam artışına olanak tanıyan bir koşul gibi ortaya çıkar.

Deflasyon siyasetleri, tersine başarısızlığa mahkûmdur ve Keynes 1930'da *İkna Etme Denemeleri*'nde "Büyük Kriz" üstüne yazdığı bir makalede belirtir bunu:

> "Belli bir üretici ya da belli bir ülke ücretleri düşürürse, bu üretici ya da bu ülke, ötekiler tarafından safdışı edilmedikçe, global talepten en büyük payı alma durumundadır. Ama ücretler her yerde, aynı zamanda düşürüldüğü takdirde, toplumun satın alma gücü, bütünü içinde, fiyatlarla aynı oranda düşecektir ve (...) hiç kimse kazanamayacaktır."

Ayrıca, deflasyon pratikte uygulanabilir değildir, çünkü ücretliler nominal ücretlerinde etkili düşüşleri kabul etmeyeceklerdir. Dolayısıyla, en iyi koşullarda gerçek ücretler değişmeyecektir ve daha da kötüsü, deflasyonu ön plana çıkaran Klasiklerin amaçlarına göre, fiyatlar ücretlerin altına düştüğü takdirde yükselecektir ve iki savaş arası dönemde tanık olunmuştur buna!

Dolayısıyla, *Genel Teori*'de sunulan mantık doğrultusunda, yirmili yıllarda Britanya'da ve kriz döneminin başında hemen hemen her yerde sürdürülen ekonomik politikalar sadece etkin değil, tehlikeli de olmuştur. Gerçek talebi artırmak amacıyla yetersiz istihdama ilaç olacak başka "reçeteler"in yazılması gerekir.

III. Bölüm

PRATİKTE KEYNESÇİLİK

Genel Teori yayınlanmadan hemen önce Keynes'in tavsiye ettiği politikalar krizden kurtulmaya çalışan Batılı ülkeler tarafından benimsenmişti. A. Piettre[18] şöyle der bu konuyla ilgili olarak:

> "O dönemde Keynes'in düşüncelerinin bu politikalar üstünde belirleyici bir etkisi olmamıştır büyük olasılıkla ve, tersine, bu politikalar da bu düşünceleri esinlememiştir. Ama bütün önemli düşünürler gibi Keynes de yaşadığı dönemi mükemmel bir biçimde yansıtmıştır: çağın farklı düşüncelerini sistematize etmeyi başarmıştır."

Gereklilikler yasaların çıkarılması sonucunu doğurduğundan, aslında otuzlu yılların sonuna doğru tanık olduğumuz gerçek anlamda *vaktinden önce oluşmuş bir*

18) A.Piettre, *Histoire de la pensée économique et analyse des théories contemporaines*, Dalloz, 3. bas., 1965.

Keynesçilik'tir. Ama Keynesçi düşüncelerin kök salması yavaş yavaş güçlenir ve özellikle rasyonelleşir. Bundan böyle sosyal politikalar tam istihdam araştırması ekonomik perspektifinden tasarlanır. Büyük makro-ekonomik fonksiyonlar açısından, yaklaşım, global politikaların modern çerçeveleri olan ulusal ödemeler dengelerinin ve bütçelerin hazırlanmasına götürür. Para ve bütçe enstrümanlarının kullanımı Keynes analizi referansıyla sistemleştirilir; ve 1960 yılı sonunda ABD'de Demokratlar çökmüş bir konjonktür içinde yeniden iktidara geldiklerinde gene çok gelişmiş bir Keynesçiliğe başvuracaklardır. Keynes referansının "altın çağ"ı o dönemde Batı ekonomisinin tanıdığı olağanüstü gelişme dönemidir. Ama aynı zamanda yetmişli yılların dönemecinde ve de yeni bir genel kriz yaygınlaştığında, Keynesçi siyasetler kesinlikle bunlara egemen olamamışlar, dahası, neoklasik yeni bir dengesizlikler akımından sorumlu tutulmuşlardır.

I. – Keynes'in "reçeteleri"

Keynes'in tavsiyeleri belli belirsiz bir ironiyle bu başlık altında toplanmıştır: öncelikle polemikçi bir havanın getirdiği belli bir rahatsızlık ve de *Genel Teori*'nin irdelenmesi bağlamında gene belli belirsiz bir çözümsüzlük; nihayet, krizden çıkış bağlamında kesin bir oybirliği ve de klasik liberalizm aslında kesinlikle gücünü yitirmediğinden art düşüncelerin eksik olmaması. Keynes siyasetlerinde iç kullanıma ve dış kullanıma yönelik özellikleri ayırmak gerekir. Keynes daha çok dış kullanıma yönelik siyasetleriy-

le ünlenmiştir: altın değerine dönüşün eleştirisi, Bretton Woods para konferansına sunulan plan. Ama, aslında, içe yönelik siyasetin koşulu olarak ortaya çıkması bağlamında ikincildir. Gerçekten de, Keynes siyaseti her şeyden önce içte fayda sağlamaya yöneliktir, hatta belli ölçüde "iktisadi milliyetçilik"ten de uzak değildir ve bu bağlamda Keynes'in merkantilizme olan hayranlığı tanık gösterilebilir.

1. İç siyasetler: efektif talebin yeniden başlaması. – Gene Keynes düşüncesini bireştiren II. şemaya bakıldığında, efektif talebi artırmaya yönelik siyasetlerin tüketim ya da yatırım yoluyla etkili olabileceklerini görürüz ve bu ikinci durumda faiz oranları siyasetiyle dolaylı bir biçimde ya da kamu yatırımları aracılığıyla doğrudan bir etki söz konusudur. Dolayısıyla, üç eylem değişkesi görülür: tüketim, faiz ve kamu harcamaları. Devlet bunları hayata geçirmek için ekonomik politikanın iki esas enstrümanından yararlanır: para arzının denetimi ve kamu harcamalarının düzenlenmesi, bu bağlamda mali reçeteler ve bütçe harcamaları temelindeki bakış açıları devreye girer. Ama Keynes'in düşüncelerine sadık kalabilmek için ek bir enstrüman gerekir: deneme derlemelerinin birinin başlığı olan *ikna etme*. Gerçekten de, kamuoyunu etkilemek ve yüzyıllık klasik ortodoks düşünceyle kristalize olmuş tavırları değişirebilmek önemlidir.

A) *Tüketim.* – Böylelikle, Keynes, tüketimi artırmak için öncelikle birikim etkinliğini acımasızca eleştirir, "erdem"le alay eder ve hatta "rantiyenin ötenazi yapmasını" isteyecek kadar ileri gider. Bu konuyu işleyen çok

önemli sayfalarda XVI. ve XVII. yüzyılların merkantilistlerinden (Laffemas, Petty, Fortrey, Barbon...), Malthus ve Hobson'dan ve Mandeville'in *Arılar Fablı*'ndan söz edilir, faaliyetlerin kaynağı olan lüks ve harcama yüceltilir ve cimrilik ve biriktirme alışkanlığı mahkûm edilir. Biz burada, örnekleme bağlamında, *İkna Etme Denemeleri*'nde yer alan 1931 tarihli bir radyo ve televizyon yayınından alınmış bir bölümle sınırlıyoruz kendimizi.

> "Öyleyse, siz vatansever ev kadınları, hemen, yarın sabah sokaklara çıkın ve her yanda reklamlarla övülen o harika ucuzluklara koşun. İyi bir iş yapmış olursunuz, çünkü hiç bu kadar ucuzluk olmamıştır, düşlerinizde bile göremezsiniz bu ucuzluğu. Çamaşır, yatak çarşafları, yatak örtüleri alın, en küçük ihtiyaçlarınızı bile karşılayın. Üstüne üstlük yararlı etkinlikleri yeniden başlatarak vatandaşlarınıza daha fazla çalışma keyfi bağışlamış olursunuz, ülkeninin zenginliğine katkıda bulunursunuz, Lancashire, Yorkshire ve Belfast'a da şans ve umut dağıtırsınız."

Bununla birlikte, devlet ulusal tüketimi artırmak için kitle psikolojisi manipülasyonlarından daha farklı olanaklardan yararlanır. Ailelerin gelir düzeyine bağlı tüketim eğilimi farklılıkları üstünde yoğunlaşan yeniden dağıtmacı bir mali politika toplumun tüketim eğilimini artırma konusunda etkili bir yoldur. Böylece, sosyal adalet amaçları (gelirlerin adil dağılımı) ve ekonomik etkinlik (efektif talebin canlanması) amaçları uzlaşır ve bunlar kırklı yılların reformcu programları temelinde birleşirler: özellikle Beveridge Planı. Bu siyaset *Genel Teori*'nin sonuçlarından

hareketle daha bir doğrulanmış gözükür ve gerçekten de bundan böyle maliye reformu üstünde durulmayacaktır artık; bu bağlanda şöyle bir düşünce söz konusudur:

> "Sermaye artışı bireysel birikime teşvik eden gerekçenin gücüne bağlıdır ve bu artış büyük ölçüde zengin sınıfın bolluklarından arındığı birikim yoluyla yönlendirilir." Aynı şekilde "birikimi gerektiği gibi teşvik edebilme gerekliliğiyle yüksek bir faiz oranını doğrulamak" da mümkün değildir.

B) *Faiz oranları.* – Gerçekten de, faiz oranı Keynes siyasetinin ikinci silahıdır ve Keynes'in yapıtlarında üstünde en fazla durduğu konu para politikasıdır. Çünkü para arzının denetimi ve resmi indirim oranlarıyla ilgili manipülasyonlar liberal iktisatçılar için bile ekonomik politikanın tip enstrümanlarıdır. Bu bağlamda kolay bir hedef söz konusudur: faiz oranını düşürmek için para arzı artırılır, öyle ki, dönem sermayesinin marjinal etkinlik eğrisi dikkate alındığında tam istihdamla uyuşabilen net bir yatırım akışı sağlanır.

Bu politikanın somut formülü olarak Keynes para pazarına (*open market*) müdahalelerin genelleştirilmesini öneriyor ve bu konuda çok açık bir tutum sergiliyor:

> "Para otoritesi belli koşullarda bütün vadelerde borçlar alanında iki yönde işlem gerçekleştirmeyi kabul etseydi ve, dahası, çeşitli risk dereceleri olan borçlar üstünde işlem yapmayı kabul etseydi, faiz oranları yelpazesi ve para miktarı arasındaki ilişki doğrudan olurdu. (...) Para

yönetiminin tekniğine getirilebilecek en önemli pratik mükemmellik belki de kısa vadeli faaliyetle ilgili olarak tek indirim oranının yerine Merkez Bankası tarafından karmaşık bir arz getirmektir: tüm vadelerdeki hisse senetlerinin ve devlet tahvillerinin kesin fiyatlarla alınıp satılması."

Böylelikle, "spekülasyon gerekçesi"nden kaynaklanan doğrudan doğruya nakit para "aracılığı" üstünde yoğunlaşmış para otoriteleri faiz oranlarını yönlendirme gücüne sahip olabilirler ve Keynes tam istihdamın sürekli olabilmesi için bu otoritelerin bu oranları her zaman yeterince düşük düzeyde tutmalarını (*a cheap money:* ucuz para) ister. Konjonktür çok uygun olduğunda bile tüm "istikrar" siyasetlerinin bir kez daha reddedilmesidir bu.

"Patlamaya karşı ilaç, faiz oranının yükselmesi değil, düşmesidir. Çünkü faiz oranlarının düşmesi istikrarlı ve kalıcı bir iktisadi ortam hazırlayabilir. Ekonomik çevrimin gerçek ilacı, patlamaları yok etmek ve yarı yarıya bir çöküntü durumunu sürdürmek değil, çöküntüleri ortadan kaldırmak ve patlamaya yakın bir duruma süreklilik kazandırmaktır."

Bununla birlikte, bu tür bir siyasetin sınırı "para tuzağı"dır. Sermayenin marjinal etkisi otuzlu yılların başında Keynes ve çağdaşlarının karşılaştığı durum gibi çok zayıf düzeylerdeyse, bir yatırım atılımına uygun faiz oranı hiç kimsenin borç vermek istemeyeceği kadar düşük olmalıdır. Dolayısıyla, sadece para politikasının etkisiyle ilgili

belli bir sınır ve devletin müdahalesinin daha ileri bir noktaya, ekonomik politikanın geleneksel enstrümanlarının ötesine gitmesi söz konusudur. Bu konuda Keynes'in derin inançlarını aydınlatan bir alıntı:

> "Günümüzde ve hiç kuşkusuz gelecekte de sermayenin marjinal etki eğrisi birçok nedenden dolayı XIX. yüzyıla oranla daha düşüktür. Dolayısıyla, çağdaş sorunların ağırlığı ve özelliklerinin kaynağı ortalama istihdam düzeyine uygun ortalama faiz oranının zenginler için bütünüyle kabul edilmez olabilmesidir, öyle ki, bunu para miktarının basit manipülasyonlarıyla düzenlemek mümkün olmaz."

Hiç kuşkusuz, bu durumun kesin bir çaresi vardır: bu bağlamda "hak ettiği ilgiyi göremeyen ilginç peygamber Silvio Gesell"in Birinci Dünya Savaşı'ndan kısa süre önce ortaya attığı ve iktisatçı Irving Fisher'in de yararlandığı önerileri benimsenebilir: "eriyen para" önerileri. Bu fikir özgün ve aslında çok basitti. Gesell'e göre, para, öteki mallardan farklıdır ve koruma masraflarını kaldıramaz; dolayısıyla, ayrıcalıklı bir değer rezervi olur (Keynes'in deyişiyle likidite tercihini açıklayan bir durumdur bu) ve bundan vazgeçme bir faiz ödemeyi gerektirir, sonuç olarak yatırım konusunda engel oluşturan bir durum ortaya çıkar. Buna çare olarak tedavüldeki paranın her yıl postaneler tarafından belli bir ücret karşılığında damgalanmasını öneriyordu. Keynes'e göre, bu biçimiyle uygulanmamaz olmakla birlikte, bu yöntem ilginç bir düşünceden kaynaklanıyordu, çünkü damganın bedelinin "yaklaşık olarak tam istihdama gerekli yeni bir yatırım atılımına denk düşen serma-

yenin marjinal etkisi üstündeki faiz oranı fazlalığına eşit olması gerekiyordu".

Ama yüzünü başka bir tarafa çevirdiğinde daha gerçekçidir:

> "Biz bugün faiz oranlarını etkileyen para politikası konusunda oldukça kuşkuluyuz. Yatırımın doğrudan örgütlenmesinde sermaye mallarının marjinal etkisini hesaplayabilen ve toplumun genel çıkarını gözeten devletin sürekli sorumluluk almasını bekliyoruz."

Fikir yaygınlık kazanmıştı: yetkililer, özel yatırımı canlandıramadıklarında kendileri bir kamu yatırım siyaseti uygulamak zorundaydılar.

C) *Kamu harcamaları.* – Yatırım siyasetiyle birlikte Keynes'in müdahalecilik eğilimi de güçlenir ve kendisi de ancak kriz yıllarından itibaren önemli çalışmalarını gerçekleştirebilme olanağı bulur ve bu bağlamda özellikle 31 Aralık 1933 tarihli *New York Times*'ta çıkan ünlü *Başkan Roosevelt'e Açık Mektup*'u anılabilir. Bunun teorik anlamda doğrulanması ancak *Genel Teori*'de çarpan ilkesinin sergilenmesiyle gerçekleşebilir. İşsizliğe karşı gerçek talep düzeyini yükselterek mücadele etmek için yatırımların artması etkili olur ve yatırımların özellikle "borç fonları"yla, yani bir bütçe açığıyla gerçekleşmesi daha da güçlendirir bu etkiyi.

"Borç fonlarıyla" çünkü bu durumda yatırımın etkisi çok nettir, bir başka deyişle, vergilerle karşılanan bütçe harcamalarında görüldüğü gibi, tüketim talebinin herhan-

gi bir biçimde düşmesi tehlikesi yoktur. Kaldı ki, ancak yetersiz istihdam durumunda hiçbir biçimde enflasyonist eğilimlere yol açmayan krediyle sağlanmış bütünüyle parasal bir finansman söz konusu olabilir, çünkü bu yatırım mutlaka daha sonraki bir dönemde eşdeğer bir birikim getirecektir. Aynı nedenle, Klasiklerin düşündüğü gibi kamu yatırımlarının özel yatırımları geriletmesi ve yerini almasından korkmaya gerek yoktur.[19] Gerçekten de, klasik sistemde üretim ve dolayısıyla da birikim hacmi belli olduğundan bu tez inandırıcı gözükebilir ve kamu vergi gelirlerinin azalmasıyla (dengeli, hatta fazlalık veren bütçe) devletin uygunsuz harcamaları yüzünden daha az rekabetle karşı karşıya kalan özel sektör yatırımını kolaylaştıracağı düşüncesine götürebilirdi. Ama Keynesçi sistem içinde fazladan bir kamu yatırımı başkalarının zararına kaynaklardan yararlanma yoluna gidemez, çünkü harcamalarını karşılayabilecek kaynak artışı doğurabilir – burada da tek koşul, hatırlayacağımız gibi, ekonomide istihdamın yetersiz olmasıdır. Buna karşılık, tam istihdam tekrar sağlandığında kamu harcamaları bağlamında ek çabalar ek gelir vergileriyle karşılanacaktır ve Keynes bunu *Savaş Nasıl Finanse Edilir* (1940) adlı broşüründe hatırlatmıştır.

Dolayısıyla, dengeli bütçe tartışmasız bir dogma değildir artık ve, tersine, kamu haramalarının azaltılması tam istihdam gerçekleşebilecek biçimde ayarlanmalıdır ve bu da, ileride göreceğimiz gibi, "açık harcama" ve "dönemsel bütçe"ye götürür. Borçla finanse edilen bir kamu harcamaları siyasetinden gelebilecek ters etkiler sadece faiz oran-

19) Buna günümüzde "safdışı etme etkisi" denir.

larının yükselme olasılığıdır. Dolayısıyla, bunlara yayılmacı bir para politikasının eşlik etmesi gerekir.

Bu amaç karşısında, verimli olsun olmasın, *her yatırım iyidir*, çünkü çarpan sürecinin temelinde yeni iş alanlarının açılmasıyla gelen doğrudan gelirlerin artması vardır ve yaratabilecekleri üretim kapasitesinin daha sonraki artışı söz konusu değildir. Keynes'in bazı ünlü formüllerinden söz edebiliriz burada:

> "Kesin bir işsizliğin hüküm sürdüğü bir dönemde, yararları kuşkulu da olsa, kamusal etkinlikler bedellerinin karşılığını misliyle öderler."

Ya da:

> "Piramitlerin inşa edilmesi, depremler ve hatta savaş, devlet adamlarının eğitimi klasik ekonomi ilkeleri içinde daha iyi bir çözümle karşıtlaştığı takdirde zenginliği artırabilir..."

Ve şu son gerekçe...

> "En kabul edilebilir iş, toprakta altın madenleri adıyla bilinen delikler açmaktır: dünyanın gerçek zenginliğine herhangi bir şey eklemediği gibi, yararsız bir emek doğuran bir etkinliktir bu. (...) Devlet adamlarına göre borç alınan paralarla büyük harcamaları doğrulayabilecek tek olay savaş durumudur, aynı şekilde, altın çıkarma çalışmaları da bankacılar tarafından sağlıklı bir finans olarak gördükleri yerin kazılması için tek bahanedir. (...) Eğer

Hazine eski şişeleri kâğıt paralarla dolduracak olsaydı, daha sonra kent kalıntılarıyla doldurulacak ıssız madenlerde uygun derinlikler açsaydı ve özel teşebbüse bırakınız yapsınlar (paralı yerlerin işletilmesi hakkı tabii ki açık artırma yoluyla verilecektir) ilkelerine göre yeniden para çıkarma izni verilseydi, işsizlik ortadan kalkabilirdi. (...) Doğrusu, evler ya da yararlı başka şeyler yapmak daha akıllıca bir iş olurdu."

Bu, Keynes düşüncesinin temelidir: bilinçli bir yatırım politikasını sürdürmek ve kör otomatizmlere, özellikle de "barbar rölik" altın ölçüsüne teslim olmamak. Dolayısıyla, tam istihdama ulaşmak için eylem özgürlüğünü bulabilmek amacıyla alınması gereken ilk önlem bu modası geçmiş vesayetten kurtulmaktır.

2. Dış politikalar: yeni bir uluslararası para düzeni. – Keynes, 1913'te yayınlanan ilk kitabı *Hint Parası ve Maliyesi*'nde şöyle diyordu:

> "İktisadi örgütlenmemizin en hassas düzenlemelerini sürekli biçimde talihli bir araştırmacının keyfine, yeni bir kimyasal yönteme ya da Asya'daki fikir değişikliklerine bırakmamız anlaşılır bir şey değildir."

Ve altın ölçüsü sistemi o zamandan beri, 27 Eylül 1931'de, Mac Donald hükümetinin kararından altı gün sonra, *The Sunday Express*'te liranın altına çevrilebilirliği uygulamasından vazgeçildiği açıklanıncaya kadar sürekli eleştirilmiştir.

"Altın zincirlerimizin kopmasından zevk duymayan İngiliz'e rastlamak zordur. Mantıklı olanı yapabilmek için nihayet ellerimizin serbest kaldığını hissediyoruz."

A) *Altın ölçüsünün eleştirisi.* – Keynes *Para Reformu Üstüne Deneme*'nin birinci bölümünde altın ölçüsüne karşı argümanlarını son derece sistemli bir biçimde anlatır. Bunlar üç aşama halinde sıralanırlar. Öncelikle savaş öncesi paritelere dönüşe yönelik her türlü deflasyonu reddeden konjonktürel bir tavır alma durumu. Deflasyon istenmediğinden, aynı zamanda gerekçesi olan bir reddetme durumu: ekonomik faaliyette adaletsizlik ve çöküntünün kaynağı; sonuçta kaçınılmaz sosyal tepkiler doğurabileceğinden mümkün değildir bu. Dolayısıyla, en iyi koşullarda, altın ölçüsüne dönüşle, savaş enflasyonunun dikkate alınması için büyük bir devalüasyonla yeni bir paritenin oluşması gerekir. Ama o zaman da sabit kambiyolara dönüşe karşı daha temel, ikinci argüman devreye girer. Keynes'e göre, iç fiyat istikrarı ya da kambiyo istikrarı arasında bir tercih söz konusudur ve Keynes bilinçli bir tavırla iç faaliyetin korunması amacıyla birincisini tercih eder. Bu durumda kambiyo dalgalanmalarının ulusal ekonomiyi dünya fiyatlarına karşı koruması gerekir. Nihayet, üçüncü argüman altın ölçüsünü kabul eden devletlerin kendilerini dışarıdan gelen dalgalanmalara teslim etmeleridir. XIX. yüzyılda bu rastlantılar altın madenlerinin keşfine bağlıydı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise ABD'nin *Federal Reserve Board*'unun iyi niyetiyle bağlantılıdır, çünkü Keynes Amerikan para otoritelerinin biriktirdiği muazzam stoku görünce altın fiyatının bunlara bağlı olduğunu çok iyi anlamıştır ve

bu bağlamda merkez bankaları arasında gerçek bir işbirliği olabileceğinden şüphelenir.

Dolayısıyla, bu argümanların tümü tek bir fikir çevresinde döner: daha sonra söyleyeceği gibi, tek bir amaca yönelmeleri gereken ulusal ekonomik politikaların bağımsızlığı fikri: tam istihdam fikri. Bunun için dışarıdan gelen deflasyonist baskıları ve dolayısıyla altın ölçüsünün ve bunları oluşturan öğretinin kurallarını reddedebilecek durumda olmak gerekir. Bu konuda *Genel Teori*'den alınan bir pasaj son derece aydınlatıcıdır:

> "Bu hatalı teorinin etkisiyle Londra kenti dengeyi sürdürebilmek için yavaş yavaş hayal edilebilecek en tehlikeli tekniği buldu: bir yandan kesin kambiyo pariteleri empoze ederken indirim oranlarını değiştirmek. Bu politikanın anlamı, ülke içinde sürdürülebilecek, tam istihdamla uyumlu faiz oranından bütünüyle vazgeçmekti. Aslında, ödemeler dengesi ihmal edilemeyeceğinden bu alanda denetimin sağlanabilmesi için kendiliğinden bir aracın gelişmesine izin verilmiştir: iç faiz oranını korumak yerine onu kör güçlerin etkisine teslim etmek..."

Dolayısıyla, "özerk bir iç siyaset" ve "ulusal yatırımlar" aracılığıyla tam istihdama ulaşabilmek için uluslararası ticaretin kurallarından kurtulmaya çalışma konusunda duraksamamak gerekir ve bu amaçla kur değişikliklerine ama aynı zamanda belli bir gümrük korumacılığı uygulamasına da gidilebilir. Ama bu yolda aşırılık doğru değildir ve tam istihdamın *bütün ülkelerde* gerçekleşebilmesi için daha esnek uluslararası bir para sisteminin devreye sokulması

gerekir. Böylece, Nisan 1943'te Keynes Planı duyurulur, onun yerini Bretton Woods Konferansı sırasında çok daha az yenilikçi ama dönemin siyasal güç dengeleri açısından kesinlikle daha gerçekçi olan Amerikalı rakibi White Planı alacaktır.

B) *Keynes Planı.* – R. Mossé'nin[20] söylediği gibi, Keynes, Lordlar Kamarası'nda planının anahatlarını anlattığında geleneksel tavrını şöyle sergiliyordu:

- "Sterlinin dış değerinin iç değere uygun olmasını istiyoruz, tersini değil."
- "Kendi iç faiz oranımız üstündeki egemenliğimizi sürdürmek istiyoruz ve onu olabildiğince düşük tutmak istiyoruz."
- "Dış etkilerden gelen bir deflasyonu kabul etmeyeceğiz."
- "Faiz oranını ve iç ekonomiyi dış şartlara göre ayarlamanın yolu olan kredi kısıtlamalarını kabul etmiyoruz."

Bu ilkelerin ortaya atılmasıyla, plan, "dünyanın gelecekteki iktisadi yönetiminin temel direği" olabilecek uluslararası para kurumu *Takas Anlaşması* çevresinde düzenleniyordu ve bunun yerini daha sonra yeniden yapılanmaya yardım özel ajansı alacaktı; finansal abluka silahından yararlanarak barışı tesis etmekle görevli bir örgüt; hammadde fiyatlarını ve stoklarını denetleyen bürolar; uluslararası

20) R. Mossé, *Les problèmes monétaires internationaux*, Paris, Payot, 1967.

yatırım bankası; konjonktürel düzenleme servisi... Görüldüğü gibi, hedefler çok genişti!

Takas Birliği de gerçek bir merkez bankaları uluslararası bankasıdır ve işlevi dünya ölçeğinde kredilere yön vermektir. Bu amaçla, acil para talebinde bulunmadan, ancak her devletin uluslararası ticarete katılımının dikkate alınmasıyla borçlanabileceği miktarı belirterek üye devletler adına hesaplar açar. Kayıtlar uluslararası ölçekte tutulur ve "Bancor" belli bir altın miktarına göre tanımlanır. Buradan hareketle Takas Anlaşması Birliği karşılıklı kredi ilkesinde kapalı bir sistem gibi çalışır: açık bütçeli ülkeler borçlanırlar ve bütçeleri fazlalık gösteren ülkeler borç verirler, uluslararası düzenlemeler herhangi bir ticari bankadaki gibi basit işlemlerle (hesaptan hesaba virman) gerçekleştirilir. Hiç kuşkusuz, kurumun sürekliliği için uluslararası düzenlemelerde dengesizliklerin çok yoğun, özellikle de çok kalıcı olmamaları gerekir. Öte yandan, üyelerin de disiplinli olmaları gerekir ama bu bağlamda en büyük özgünlük bu disipline hem alacaklıların hem borçluların uymalarıdır.

Gerçekten de, bütçe açıkları sürekli olan borçlular mali cezalara çarptırılırlar (Birliğe altın verme; kademeli faiz artışı) ama özellikle koşullarını düzeltici önlemler almak zorundadırlar: kısa vadeli sermaye hareketlerinin denetimi ve devalüasyon. Burada, Keynes'in belli bir kambiyo esnekliğini koruma kaygısını görürüz. Ama borç verenler de baskı altındadırlar, çünkü sistem içinde görülen dengesizliklerde onların da sorumluluk payları vardır. Finansal yükler (nakit alacakların ödenmeyen faizleri) dışında yayılmacı siyasetler benimsemek zorundadırlar: kredi artırımı ve

iç talep; gümrük borçlarının azaltılması; gelişme amacıyla uzun vadeli borç vermeyi kabul etme; ve paralarını yeniden değerlendirme. Dolayısıyla, dünya ekonomisinin gelişmesi için birikimcilik tavrının zararlı olduğu düşüncesi ortaya çıkar – bir kez daha biriktirmenin zararları düşüncesi görülür. Bütçe fazlalıkları satın alma ya da dışarıya kredi verme yoluyla yeniden değerlendirilmelidir ve öncelikle de altın biriktirmekten kaçınmak gerekir. Öte yandan, Birlik altın satın alabilir ve kaynakları uluslararası camialar için daha yararlı etkinliklere doğru yönlendirebilir ama asla satmaz, çünkü böylesi merkez bankalarında verimsiz birikimlerin tutulmasını destekleyici bir tavır olur. Böylece, Keynes Planı, ABD'nin hiçbir işe yaramayan altın biriktirmek yerine Birlik aracılığıyla 26 milyar dolarlık borç verme faaliyetine katkıda bulunmasını ve kredilerden yararlanmasını tavsiye ediyordu. Hiç kuşkusuz, Amerika'nın çekincelerini ve Bretton Woods'ta o kadar verimli olmayan White önerilerini kabul etmesini açıklayan budur.

Keynes'in iç plan düşüncesinin uluslararası planda sürekliliği açık ve kesindir. Kolaylıklardan yararlananlar borç alan –dolayısıyla harcayan– ülkelerdir ve kredi verenler – yani "biriktirenler"– düzenleme mekanizmalarının esasını üstlenirler. Gerçekten de, deflasyon takıntısı sürer ve bu nedenle günümüzde bütün dünyayı kuşatan otuz yıllık enflasyon sürecinden sonra Keynes Planı'nın yeniliklerine başka bir gözle ve 1967'den itibaren de özel keşide hakları gibi bazı geç gelen somutlaştırmalara belli bir çekinceyle bakılmaktadır.

Ama, belli ölçüde kendilerinin yol açtığı bu konjonktür değişikliğine rağmen, Keynesçi düşünceler yönetici

çevrelerin düşüncelerini derinlemesine değiştirmiştir ve bu nedenle bazı ekonomik politika deneyleri bağlamında "pratikteki Keynesçilik"ten söz etmek abartı olmaz.

II. – İki savaş arası dönemin atılım politikaları

Anglo-Sakson ülkelerinde, mihver güçlerinde ve bir ölçüde de Fransa'da anahatlarıyla Keynesçi düşüncelere uygun atılım siyasetleri hayata geçirilmiştir.

1. Amerikan New Deal'ı. – Krizin başından itibaren, Başkan Hoover, aynı dönemde Batı dünyasının başka bölgelerinde neredeyse genel kabul gören düşüncelerle uygulanan deflasyon siyasetlerine sırtını dönerek bazı önlemler almıştı. Ama Amerikan yönetimi o dönemde banka iflasları yüzünden tedavüldeki para miktarındaki olağanüstü sıkışıklığın farkında değildir: 1929-1932 arasında 5.000'den fazla banka iflas etmiştir! Zaten çağdaş para iktisatçıları sirkülasyondaki bu düşüş nedeniyle krizin derinleştiğini söylüyorlar: özellikle M. Friedman ve A. Schwartz.[21]

1932 seçimlerinden sonra Roosevelt ve ekibinin aldığı ilk önlemlerin amacı da reflasyondur. Parayı hareketsiz kılma ve altın ihracı yasaklanır, gümüş para basımı serbest bırakılır, altın olarak karşılığına bakılmaksızın kâğıt para tedavüle çıkarılır ve özellikle altına oranla dolar kuru aşamalı

21) M. Friedman ve A. Schwartz, *A Monetary History of United States*, Princeton University Press, 1963.

olarak düşürülür: 30 Ocak 1934 tarihli *Gold Reserve Act*'e göre, resmi oran ons karşılığı 35 dolardır; başkan Nixon'ın 15 Ağustos 1971 kararlarına kadar korunmuştur bu oran. Keynes önerileri ışığında yorumlanan bu önlemlerin tümü ABD'yi altın ölçüsü kurallarından kurtarmakla eşanlamlıdır ve bu bağlamda amaç ekonomik faaliyetleri hızlandırmak niyetiyle hızlı bir iç para arzı uygulamasına geçmektir.

Bu hareketlenmeye eşlik etmek amacıyla federal hükümet bir kamu harcamaları siyaseti benimser ve aynı zamanda tarımı, sanayiyi ve kamu çalışmalarını hedef alır. Hatta devlet –daha önce görülmemiş bir olaydır bu– Tennessee Vadisi'nde kurduğu ulusal fabrikaların ve barajların yönetimini de üstlenir. Burada da, Keynesçi fikirlerin ışığında, *New Deal* özel harcamaların yerine kamu harcamalarının geçtiği bir irade şeklinde ortaya çıkar. Bununla birlikte, iş çevrelerinin baskısıyla kamu harcamaları 1937'den başlayarak yeniden dengelenir. Global bilanço da altüst olur ve belirsizleşir. 1933'ten sonra bir gelişmenin başladığı kesindir ama zayıf kalmıştır bu gelişme, çünkü İkinci Dünya Savaşı arefesinde 1929 yılının rekor rakamlarını tutturmak mümkün olamamıştır. Keynesçilere göre New Deal olmasaydı çöküntü daha derin olurdu ve ABD ölçeğinde tam istihdama kavuşabilmek için devlet harcamalarında çok daha ileri gidilmesi gerekirdi. Keynes'in kendisi de Roosevelt'in tereddütlerini eleştiriyordu. 1934 yazında yaptıkları tek görüşmede onu kesinlikle ikna etmeyi başaramamıştı.

Ama neoklasikler *New Deal*'ın gerçek etkinliğine inanmamışlardır pek ve en iyi ihtimalle, aslında uygunsuz bir müdahalecilikle, özel yatırım motivasyonunu engelleyerek

canlanmayı engellemekten sorumlu tutmadıklarında Friedman gibi onun parasal etkisini tanırlar!

2. Britanya'nın ekonomi politikası. – Britanya'da ekonomi politikasının yenilenmesi o kadar etkileyici değildir ve bu durum şöyle bir düşünce doğurabilmiştir: Keynes'in savaşa kadar kendi ülkesinin yönetimi üstünde doğrudan bir etkisi olmamıştır. Bununla birlikte, 1931'de altın ölçüsünün terk edilmesi, sonunda, onun 1923'ten beri salık verdiği düşük faiz oranı politikasının uygulanabilmesine olanak sağlıyordu. Ve gerçekten de yüzde 2'ler civarında tutulabilen bir iskonto oranı iç yatırımın canlanmasıyla atbaşı gidecekti ve bunun gerçek etkisinin ne olduğunu bilebilmek de pek mümkün olamamıştır. Her şey, Britanya nihayet dünya çapındaki rolünden vazgeçmiş, kendi içine kapanmış, sistematik bir biçimde denizaşırı yerlere gideceğine iç büyüme sınırlarını keşfediyormuş gibi olup bitiyordu. Keynes'in anlattığı iktisadi milliyetçilik, hiç kuşkusuz, bunu yaşayan ve sistematik uluslararasıcılığın erdemlerine olan inançları sarsılan iş çevreleri tarafından paylaşılıyordu.

Aynı dönemde ve bir yandan da klasik bağnazlığa çok güçlü bir bağlılığın tanıklığı olan dengeli bir bütçeyi koruyarak tarımda da destek önlemleri alınmıştır: telafi edici sübvansiyonlarla güvence altına alınan fiyatlar ve sanayi: kömür, demir-çelik sanayisine yardım ve bir yandan da çevre düzenlemesi siyasetleri.

3. Mihver güçlerinin devletçiliği. – Parlamenter demokrasiye ve barışa çok bağlı Keynes'in ilgi alanların-

dan çok uzak motivasyonları izleyen Almanya, İtalya ve Japonya'nın otoriter rejimleri gerçekten de sonunda efektif talebi artıracak ve yetersiz istihdamın üstesinden geleceklerdir. Tüm ekonomik özellikleriyle politikaları Keynesçiliğe yakındır. Dolayısıyla, burada bundan söz etmek keyfi bir tavır değildir, çünkü işsizliğe çok kısa zamanda çare bulmaları dünya kamuoyunu etkilemiştir ve bir karşılaştırma yapıldığında bu durum liberal ekonominin etkinliğine olan güvenin sarsılmasına katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte, seferberlik bütün üretici kaynaklarıyla birlikte savaş hazırlığını sürdürür ve bu devletlerin ulaştıkları devletçilik düzeyinin Keyneşçi "motivasyon" siyasetleriyle hiçbir ortak yanı yoktur.

4. Fransa'da Halk Cephesi. – Bazı benzerliklere rağmen, Fransa'nın 1936'dan itibaren deflasyona sırtını dönerek izlediği ekonomi politikası gerçek anlamda Keynesçi bir politika olmamıştır. Gerçekten de, birtakım önlemler alınmıştır: memur maaşlarından "Laval kesintisi"nin kaldırılması ve "Matignon Anlaşmaları"ndan sonra ücretlerin genel olarak yükseltilmesi, tahıl fiyatlarını desteklemek amacıyla *Office national interprofessionnel du blé*'nin hayata geçirilmesi, *Caisse nationale des marchés de l'Etat*'nın kuruluşuyla başlatılan önemli çalışma programları, rekor bütçe açığının kabul edilmesi ve bununla bağlantılı olarak devlete avans veren Hazinenin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla daha yayılmacı bir para siyasetinin izlenmesi için Banque de France reformu, frankın serbest bırakılması, nihayet 1 Ekim 1936 para kararından sonra sabit parite kuralları kesinlikle bir reflasyon ve efek-

tif talebin artması istikametinde gelişmişler ve istihdamı artırmışlardır, özellikle işsizlikle baş etmek için de başka bir önleme başvurulmuştur: çalışma süresinin haftada 40 saate düşürülmesi.

Böylece, yetersiz istihdamla Keynes'in savunduğu gibi gerçek üretim artışıyla değil, daha çok işgücünün azalmasıyla mücadele edilebilmiştir. Ve 1935-1938 arasında işsiz sayısı yarı yarıya azalmışsa da, üretim 1929 yılına göre aşağı yukarı yüzde 20 oranında azalmıştır. Arzdaki bu gecikme ücretlerin gerçek anlamda yükselmesini engelleyen ve Haziran 1937 ve Mayıs 1938'de iki yeni devalüasyon empoze eden enflasyonist gerilimlerin çok canlı olmasını açıklar. Politika özellikle üretimi artırmak amacıyla Halk cephesinin dağılmasından ve Nisan 1938'de Daladier hükümetinin iş başına gelmesinden sonra (Paul Reynaud Kasım'da maliye bakanı olur) sapar: bir "savaş" devalüasyonu oranının kabul edilmesi, Banque de France'ın para pazarına müdahalesinde *open market*'in kurulması, "fazla mesailer"le 40 saatlik çalışma yasasının düzenlenmesi...

Eğer Keynesçilikten söz edilebilirse, olsa olsa örtük bir Keynesçilikten söz edilebilir... İkinci Blum kabinesinde maliye bakanlığı müsteşarlığı yapan P. Mendès France, Fransız yöneticilerin ancak 1938'de *Genel Teori*'de geliştirilen fikirleri anlayabildiklerini söyler.[22] A. Sauvy'nin hatırlattığı gibi,[23] Fransız kamuoyu için o zamana kadar

22) *Les Cahiers de la République* içinde, Eylül 1960.

23) *Histoire économique et sociale de la France entre les deux guerres*, Paris, Fayard, 1965.

Keynes sadece Almanya'nın tazminat ödemesine ve dolayısıyla Fransa'nın çıkarlarına karşı çıkan bir polemikçiydi. Fikirleri yeni yeni öğreniliyor ve tartışılıyordu ve Keynes referansının belirginleşmesi ancak Beveridge Raporu'yla gerçekleşebilecekti.

III. – "Refah" politikası ve tam istihdam araştırması

Welfare-state ve *Full-employment* kırklı yıllar boyunca Keynes düşüncelerinin yerleşmesine tanıklık eden iki ifadedir.

1. Beveridge Raporları. – Sosyal güvenceler ve ek hizmetlerle ilgili ilk resmi rapor Kasım 1942'de sunulmuştur. Buradaki iki amaç, sefalete karşı savaş ve hastalıkla mücadeleydi: ulusal gelirin yeniden dağılımını sağlayacak bir bütçe katkısından ve yardımlardan en fazla yararlananlar da normalde en büyük vergi mükellefleri değildir.

Ama Mayıs 1944'teki ikinci rapor daha özel bir karakter taşır ve akılda kalan bir başlığı vardır: *Du travail pour tous dans une société libre* (Özgür bir toplumda herkese iş).[24] İşsizlikle mücadele yollarını gösterme konusunda daha ileri gider. Önerilen girişimin temelinde Keynesçi düşünceler yatar. Gerçekten de, bölgesel sanayilerle ilgili önlemler ve emek pazarının örgütlenmesiyle birlikte Lord Beveridge'in istediği şudur:

24) Fransızca çev., Paris, Domat-Montchestien, 1945.

"İleride devletin yeni bir kamusal işlev üstlenmesi gerekir: tamamen yeterli bir *kesesinden ödeme* durumunu sağlamak ve sonuç olarak yurttaşlarını yoğun bir işsizliğe karşı korumak..." Çünkü "efektif talep toplumdaki insan potansiyelini tümüyle istihdam etme konusunda yeterli olamayınca işsizlik olur".

Bu, resmi bir kalemden, ilk kez, saf halde bir Keynesçiliğin ifadesidir. Bununla birlikte, şu da bir gerçektir ki, 1938-1939 yıllarında İsveç hükümeti kamusal finans alanında buna yakın bir yaklaşımı benimsemiş, konjonktürdeki dalgalanmaları dengelemek amacıyla "dönemsel bütçe" kavramını getirmişti. Ama *Genel Teori* referansı henüz örtüktü o dönemde. Neredeyse aynı dönemde Britanya hükümeti tarafından yayımlanan *İstihdam Üstüne Beyaz Kitap* bu eğilimi belirginleştiriyor ve bir "iktisat genel kurmayı" oluştururken şu temel amaca yöneliyordu: "savaştan sonra istihdamı yüksek ve istikrarlı bir düzeyde tutma sorumluluğu". Böylelikle, Keynes'in etkisi Britanya'nın iktisadi yönetiminin gelişmesinde belirleyici olmuştur.

2. İstihdam siyasetlerinin yaygınlaşması. – ABD'de de benzer bir gelişme görülmüştür. Savaş sonunda Keynesçi düşüncelerin kök salması Harvard ekonomi çevrelerinden iş çevreleri ve devlet yöneticilerine geçer[25] ve H. Truman döneminde *Employment Act*'in kabul edilmesiyle (1946) hayata geçer. Böylece, İktisadi Danışmanlar Komitesi (*Council of Economic Advisers*) başkan nezdinde yürürlüğe girer

25) Bu konuda bkz. J. K. Galbraith, Comment Keynes vient en Amérique, *Fraternité, finances et fantaisie*, Denoël, 1971 içinde.

ve başkana "tam istihdamı, üretim ve satın alma gücünü canlandırmak amacıyla tüm programlarını, güçlerini ve kaynaklarını kullanacak olan" bir ekonomik politikayla yardımcı olma amacına yönelir. Bununla birlikte, altmışlı yılların sonuna ve Başkan Kennedy'nin Beyaz Saray'a gelişine kadar metin sadece bir irade beyanı olarak kalacaktır.

Nihayet, BM öncülüğünde Keynesçiliğe daha büyük bir evrensellik tanınacaktır. BM şartının 55. maddesi açık seçik bir biçimde "tam istihdam araştırması"ndan söz etse de, bu bağlamda özellikle 1949'da bir uzmanlar grubu tarafından yayımlanan rapor önemlidir: modern ekonomi politiğin temellerini sergileyen *tam istihdam amacıyla ulusal ve uluslararası düzeyde önlemler*. Gerçekten de, şöyle denir bu raporda: "Açıkça bu amaca yönelik bir yönetim siyaseti olmadan kendiliğinden bir tam istihdam düzeyinin oluşabileceğini düşünmek için bir neden yoktur..." Ve arkasından da şu tespit yapılır: "Her hükümet efektif talebi artırmaya yönelik bir telafi önlemleri sistemini tanıtmak zorundadır."

Liberal bağnazlık uluslararası örgütlenmeler içinde bile Keynesçi devrimin üstünlüğünü tanır ve BM'nin en önemli amaçlarından biri bu tür politikaları sürdürmek üzere tüm üye devletler içinde uzmanlarının "normal bir sistem" kurmak zorunda oldukları "*ulusal muhasebe*" modelininin gelişmesini önermek olacaktır.

IV. – Ulusal muhasebeler

Keynes '*ulusal muhasebeler*'i ya da '*ekonomik bütçeler*'i bulan kişi değildir, çünkü ondan çok önce birçok araş-

tırmacı "zenginlik" ya da ulusal "gelir" değerlendirmeleri yapma çabası içinde olmuşlardır. Sözgelimi, XVII. yüzyıldan başlayarak Britanya'da King, Young, Petty'nin çalışmalarından ya da XVIII. yüzyılda Fransa'da Vauban, Quesnay ve Lavoisier'nin çalışmalarından söz edilebilir. İki savaş arası dönemde bazı iktisatçılar tarafından bazı istatistik araştırmaları yapılmıştı: Britanya'da Colin Clark, Colson ve Fransa'da Dugé de Bernonville, ABD'de Martin ve Kuznets vb.[26] Ama Keynes teorisi ekonomi muhasebesi çalışmalarını hızlandırırken önce önemli ekonomik faaliyetin daha açık bir tanımını verip ekonomi politikaları alanında doğrudan kullanılabilirliğini gösterir onun.

1. Kümelerin tanımı. – Ulusal muhasebeler oluşturma çabası içindeki istatistikçiler bir araya getirilebilir verilerden hareketle anlamlı birtakım büyüklükleri ortaya çıkarma kaygısı içindedirler. Dolayısıyla, ortaya çıkan sonuçların geçerliliğini, dahası tutarlılığını sağlamak için iktisat teorisinin acil desteği gereklidir. Buna göre, ulusal muhasebe sadece yardımcı bir disiplin değildir, iktisat biliminin dallarından biridir.

Genel Teori'den önce, Say Yasası'na dönük en azından örtük bir göndermeye göre, ulusal faaliyeti değerlendirmek için üretilen, dağıtılan ya da harcananlar bağlamında bu kavramları birbirlerinden açık seçik biçimde ayırmadan bir mantık yürütülüyordu. Efektif talep ilkesinin gelişi

26) Bu konuda bkz. H.Culmann, *Les comptabilités nationales*, coll. "Que sais-je?" no. 1165, Paris, PUF, 2. bas. ve J. Marczewski, *Comptabilité nationale*, Paris, Dalloz, 1965.

Keynes'i ulusal muhasebelerin "normalleşmiş büyüklükleri" içinde artık bildik olan üç yaklaşımı açık seçik bir biçimde ayırmaya götürecekti: Harcama, Gelir, Ürün. Keynes günümüzde okunması çok zor gözüken –bu kavramlar daha yeni aydınlatılabilmiştir– bu açıklama çalışmalarına, *Genel Teori*'nin "tanımlar ve kavramlar"a ayrılmış ikinci kitabında girmiştir. Bu okumaları kolaylaştıran da *Guide to Keynes*[27] adlı yapıtıyla Hansen olmuştur.

> "*Genel Teori*'de gelir kavramına dayalı üç yaklaşım biçimi vardır. Birincisinin hareket noktası tüm yatırım ve tüketim harcamalarıdır; ikincisi farklı üretim etkenleri gelirlerinden hareket eder; üçüncüsü ise üretim maliyetlerinin sınırlı total satışlarından hareket eder."

Dolayısıyla, birinci yaklaşım *ulusal harcama* yaklaşımıdır ve ülkenin faaliyeti tüketicilerin toplam alışverişleri (C) ve yatırım harcamalarıyla (I) değerlendirilmelidir: C+I=Y. Keynes bu iki kümeyi –tüketim ve yatırım– biraz karışık bir yolla sunuyor: tüketicilerin alışverişleri şirketlerin toplam satışları (yani iş hacimleri) ve başka şirketlerden yaptıkları kendi alışverişleri arasındaki farktır; yatırım harcamaları belli bir dönemin başında ve sonunda üretici sermayenin değeri arasındaki sapmayla değerlendirilir.

İkinci yaklaşım, dağıtılan gelirlerin toplamına denk düşen *ulusal gelir* yaklaşımıdır: Şirketlerin yararlandıkları üretim faktörleri ve şirketlerin kârları.

27) Fransızca çev.: *Introduction à la pensée keynésienne*, Paris, Dunod, 1967.

Nihayet, üçüncü yaklaşım, şirketlerin satışlarına (yani iş hacimlerine) denk düşen milli hasıladır ve bu satışların azalmasına Keynes "kullanım maliyeti" der ve bu aslında başka şirketlerden yapılan alımlar sonucu artı donanımın yıpranmasıdır. Dolayısıyla, bu üçüncü tanım güncel "net katma değer" anlayışına denk düşer.

Şunu da belirtmek gerekir ki, Keynes'in *harcamay*ı ilk yaklaşım biçimi olarak benimsemesi bir rastlantı değildir. Aslında, üç kavram eşdeğerdir ama aralarında bir nedensellik durumu vardır. Bununla birlikte, efektif talep ilkesi uygulamasında üretim ve gelir düzeyi toplam tüketim ve yatırıma bağlıdır. Dolayısıyla, bunların bugünkü sunuluşlarında geliri bir kalkış kümesi olarak alan normallaşmiş ulusal muhasebe (BM-OECD modeli) ve temeli üretim olan Fransız ulusal muhasebesi Keynesçi anlayışlara bağlı değildirler bu noktada.

Gerçekten de, *Genel Teori*'nin hedefi değişkeler arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmaktır ve bu bağlamda ekonomi hesapları sistemin ulaştığı denge durumunu geriye dönük olarak göstermekle sınırlayamazlar kendilerini. Dolayısıyla, entegre olmuş hesapların tutarlılığının ötesinde, ileriye dönük iktisadi bütçelerin oluşturulmasında bir düzenleme sürecinin analizine doğru gitmek gerekir.

2. **İleriye dönük iktisadi bütçeler.** – "İktisadi bütçe" terimi içinde, gelecek bir dönem için (bir yıl ya da altı ay) ulusun tüm kaynak ve istihdam gücünü ileriye dönük olarak değerlendirme iradesi yer almaktadır: devletin reçeteleri ve harcamaları sayesinde "finans yasası"nda geleneksel olarak yapılmış olanların genişletilmesiyle. Keynes'in

başlattığı ilk çalışmalardan hareketle bu yöne doğru gidilmiştir.

Böylece, 1941'de yayınlanan, J. E. Meade ve J. R. Stone'un ingiliz muhasebelerini anlattığı ilk *Beyaz Kitap*, savaş harcamalarının yıl içinde finanse edilme biçimini öngörmek amacıyla hemen kullanılmaya başlamıştır. Gördüğümüz gibi, Beveridge Raporu, kısa süre sonra devlet bütçesinin gerçek bir "tam istihdam" ulusal bütçesi içinde yer almasını ve kamu harcamalarının öngörülen özel tüketim ve yatırım harcamalarına eklendiklerinde uygun bir efektif talep düzeyi sağlayacak biçimde düzenlenmelerini öneriyordu. Aynı girişim 1946 tarihli ve ünlü *Başkanın Birliğin Durumuyla İlgili Olarak Kongre'ye Sunduğu Yıllık Raporu* oluşturan Amerikan *Employment Bill*'ini ve içinde bir ulusal bütçenin yer aldığı eki de esinlemiştir.

Yöntem genelleşmiş ve kurumsallaşmaya kadar gidebilmiştir. Böylelikle, Fransa'da, 1956'dan beri, *İktisadi ve Mali Rapor* –yani ertesi yılla ilgili olarak iktisadi bütçe–, 2 Ocak 1959 tarihli kararnamenin mecburi kıldığı bu uygulama, finans yasası gerekçelerinin geleneksel sunuşunun yerini almıştır. Ve bu öngörüleri gerçekleştiren maliye bakanlığı öngörü yönetimi ve istatistik ve iktisadi araştırmalar ulusal enstitüsü devlet bütçesinin hazırlanmasında ve daha genel olarak ta konjonktürel ekononomi politikasında önemli bir role sahiptir.

Ama, iktisadi bütçeler tekniği Keynesçi düşüncelerin doğrudan bir yansıması olsa da, bunların tümü mutlaka Keynesçi düşünceler değildir. Gerçekten de, bunların bu şekilde nitelenebilmeleri için *Genel Teori*'nin geliştirdiği şemadan esinlenmiş olmaları gerekir, yani son talebin, bir

başka deyişle efektif talebin temellerinin temel bir değerlendirmesine dayanmaları gerekir.

Bu bağlamda, J. Bénard'ın bir sunuşuna göre,[28] Keynesçi tip model "konjonktürel sapmalı global bütçe" modelidir. İlk etapta total olarak bir emekten yararlanma durumuna denk düşen *potansiyel gayrı safi milli hasıla* hesaplanır. Dolayısıyla, tam istihdamı sağlayan bir üretim düzeyini tanımlar. İkinci etapta efektif son talebin çeşitli unsurları yansıtılır: onu potansiyel gayrı safi milli hasılaya bağlayan tüketim fonksiyonu aracılığıyla tüketime ulaşılması gerekir; aynı zamanda, çağdaş çalışmalarda bir "sermaye katsayısı"yla bir üretim düzeyine bağlanan yatırım (sermayenin ve faiz oranının marjinal etkisine bağlı kılan Keynesçi anlayıştan uzaklaşma); "egzojen" bir uygulamaya tabi tutulan, yani model dışında belirlenen ihracatlar ve kamu harcamaları. Üçüncü etapta ise daha önce elde edilen iki sonuç karşılaştırılarak konjonktürel sapma irdelenebilir: bir yanda potansiyel gayrı safi milli hasıla, öte yanda efektif harcama. Birincisi ikincisinden fazla olduğu takdirde, "deflasyonist konjonktürel bir sapma" ve bir yetersiz istihdam riski ortaya çıkacaktır. Tersi durumda sapma "enflasyonist"tir ve fiyat artışlarının hızlanması beklenmelidir. Her iki durumda da düzenleyici önlemler devreye sokulabilir ve birincisinde kamu harcamalarında artış, ikincisinde düşme söz konusudur.

Bu tipik Keynesçi yöntem öncelikle Britanya ve ABD'de, ama aynı zamanda da J. Tinbergen öncülüğünde

28) J. Bénard, *Comptabilité nationale et modèles de politique économique*, Paris, PUF, 1972.

tümüyle biçimselleştirilmiş ilk ekonometrik modellerin görüldüğü Hollanda'da, İskandinav ülkelerinde ve Fransa'da (1965: Zogol modeli; 1971: Deca modeli; 1977: Metric modeli) iktisadi bütçelerle ilgili ilk çalışmaları esinlemiştir. Ama kısa vadeli öngörü makromodellerine başvurma ABD'de büyük bir gelişme göstermiştir ve, son yıllarda "monetarist" esinlenme ön plana çıksa da, özellikle L. R. Klein, M. K. Evans, A. S. Goldberger vb. ile temel çalışmalar büyük ölçüde Keynesçi çalışmalardır.[29]

"Vaktinden önce olgunlaşan Keynesçilik" New Deal döneminde ABD'de gerçekten ilk "altın çağ"ını yaşamışsa da, Kasım 1960'ta Başkan Kennedy'nin seçilmesinden sonra demokrat yönetimin yeniden iktidara gelmesiyle etkisi çok net ve özellikle çok bilinçli ve rasyonel olmuştur.

V. – ABD'de demokrat yönetimin "New Economics"i[30]

O dönemde J. F. Kennedy'yi esinleyen –ve daha sonra *İstisadi Danışmanlar Komitesi*'nin çatısını oluşturacak olan– iktisatçılar arasında özellikle P. A. Samuelson, W. H. Heller, K. Gordon, J. Tobin gibi hocalar ve daha son-

29) Bkz. K. C. Kogiku, *Introduction aux modèles macroéconomiques*, Paris, Sirey, 1971.

30) Bu konuyla ilgili olarak bkz. W. H. Heller, *Nouvelles perspectives de la politique économique*, Paris, Calmann-Lévy, 1968 ve J. Singer-Kerel, *La New Economics et l'expansion démocrate*, Paris, A.Colin, 1972.

ra da Başkan Johnson'la birlikte G. Ackley, J. P. Lewis, O. Eckstein, A. M. Okun, J. S. Duesenberry tümüyle Keynesçi bir mantıktan hareketle Amerikan ekonomisinin Kore Savaşı'nın sonundan beri neredeyse sürekli deflasyonist bir sapma içinde olduğunu, başka bir deyişle eksik istihdamın sınırlarında dolaştığını söylüyorlardı. Bu performans eksikliğinin sorumluluğu, yeni başkanın danışmanlarına göre, daha önce cumhuriyetçi yönetimin sürdürdüğü siyasetin önemli hatalarından kaynaklanıyordu. Bir yanda, *stop and go* ilkelerine göre, kredilerin kısıtlandığı ve açıldığı, enflasyon ve ödemeler dengesi sapması, yetersiz istihdam korkularının egemen olduğu çok global parasal bir düzenleme. Öte yanda, vergilerin çok hızlı bir biçimde artırıldığı –vergi gelirlerinin yüzde 72'sini gelir vergisi oluşturuyordu– bir mali sistem gelişme dönemlerinde bütçe kesintilerini otomatik olarak ağırlaştırıyordu ve bu durum gerçek bir "vergi engeli"yle büyümeyi yavaşlatıyordu. Daha önce sözünü ettiğimiz Keynes formülü *New Economics* taraftarlarının tavrını mükemmel bir biçimde özetler: "İktisadi çevrimin gerçek ilacı patlamaları engellemek ve bir yarı çöküntü durumunu sürdürmekte değil, çöküntü durumlarını ortadan kaldırmak ve patlamaya yakın bir durumu sürekli kılmaktır." Bu amaca ulaşabilmek için İktisat Danışmanları Komitesi 1962'den itibaren üç yönde ve aşamalı bir biçimde hayata geçirilecek olan bir politika önerecektir: kamu maliyesi, para, ücretler ve fiyatlar.

1. Kamu maliyesi siyaseti. – Yeni ekibin en çarpıcı ve hiç kuşkusuz aynı zamanda en Keynesçi faaliyeti bu alanda yoğunlaşacaktır.

Temel ilke çarpan mekanizmasına dayanır. Gerçekten de, yetersiz istihdam durumunda bir yatırım artışı ona eşit bir birikim doğurur, aynı şekilde, başlangıç dönemindeki bir bütçe açığı ekonomik faaliyetin gelişmesine katkıda bulunmakla birlikte uygulama sırasında kamu finansman dengesini yeniden düzenleyecek olan bir gelir fazlası getirecektir. Burada da klasik, sıkı bütçe anlayışına göre açı değiştirme durumu, kaynakların belli bir hacmi konusunda değil, gelişmekte olan bir ekonomi dolayısıyla göreli olmaktan çok ulus faaliyeti düzeyinde yeni mali reçete olanakları konusundaki düşüncelerde yatar. Başkan Kennedy bir süre duraksadıktan sonra bu mantığa inanmıştır ve Haziran 1962'de Yale Üniversitesi'nde yaptığı ünlü bir konuşmada "dengeli bütçe mitolojisi"ni ifşa etmiştir; bu temayı Aralık ayında New York İktisat Kulübü'ndeki konuşmasında yineleyecek ve danışmanlarına şöyle diyecektir: "Katıksız bir Keynes ve Heller sundum onlara ve hayran oldular."

Bütçe açığının nedeni harcamaların artması (özellikle savunma ve uzay programı) ve özellikle gelirleri yüksek şirketlere ve şahıslara yarayan vergi indirimidir; bu nedenle Galbraith şöyle diyecektir: "Gerici Keynes'in işidir bu..."[31]

Her halükârda, en azından 1966'ya kadar bu politika başarılı gözükmüştür: bir mali yıldan (1 Mart'ta başlayan) ötekine milyar dolar olarak azalan bütçe açığı: 1960-61'de -2,7; 1961-1962'de -2,2; 1962-63'te -1,2; 1963-1964'te -1,4; 1964-1965'te +2,0; 1965-1966'da +0,9; 1966-

31) A.-M. Schlesinger, *Les 1000 jours du Kennedy*, Paris, Denoël, 1966.

1967'de -7,3. Bu düzelmenin kaynağı, öngörüldüğü gibi, gayrı safi milli hasıladaki artıştır ve gerçek rakamlarla bir artış görülmüştür bu alanda da: 1961'de +1,9%; 1962'de +6,6%; 1963'te +4%; 1964'te +5,5%; 1965'te +6,3; 1966'da +6,5%: yıllık ortalama +5,1%'dir ki bu rakam tüm Amerika tarihinin en kesintisiz gelişme dönemine denk düşer.

2. Para politikası. – Bununla birlikte, para politikası da unutulmamıştır, çünkü 1960'ta, otuzlu yıllardaki gibi değildi durum: sermayenin marjinal etkisinin çok zayıf oluşu karşısında faiz oranları para tuzağının minimum düzeyinde bulunuyordu ve bu düşüş tüm atılım önlemlerini daha baştan etkisiz kılıyordu. Buna karşılık, *New Economics* finansman projelerinde doğrudan etkili olan uzun vadeli faiz indirimiyle özel sektör yatırımlarını desteklemeyi hedef almıştır. Ama parayı yönetenler –burada *Federal Reserve Board*– doların uluslararası rolünden gelen dış zorlamaları dikkate almak zorunda kalmışlardır. Gerçekten de, altmışlı yıllarda sabit pariteli dolardan vazgeçilmesini isteyenlerin sayısı fazla değildi, oysa Keynesçi mantığa göre bunun gerekli olduğu düşünülebilirdi ve bu bağlamda 1925-1931 arasında İngiliz yöneticilerine getirilen eleştiriler hatırlanabilir. Bunlar, tersine, görünüşte Keynes teorisinin en uzlaşmaz düşmanlarıdır ve özellikle Milton Friedman'la "pazar otomatizmleri"ne dayanan esnek bir kambiyo öneriyorlardı.

Bu bağlamda, *Federal Reserve Board* faiz oranları politikasıyla ve Hazine de kamusal borçlanmayla özgün bir politika benimseyeceklerdir: yatırımları desteklemek amacıyla

uzun vadeli faiz oranlarını aşağı çekmek, bir yandan da sermaye kaçışını engellemek amacıyla kısa vadeli faiz oranlarını korumaktan ibaret olan "*operation twist*". Özellikle bu yönde kullanılan iki enstrüman, bir yandan bir *open market* politikası (1961'den başlayarak her vadeye yayılan senet alım satımı) ve öte yandan da ticari bankaların müşterileri için uygun gördükleri faiz oranlarını düzenleyen "*regulation Q*"dur. Burada Keynes'in *Genel Teori*'den hareketle önerdiği politikayla tam bir uygunluk söz konusudur.

1966'ya kadar yıllık gerçek anlamda ortalama yüzde 7,1'lik bir büyüme oranı gösteren özel sektör yatırımları üstünde olumlu gibi gözüken bir etki görülür bu bağlamda. Buna karşılık, doların korunmasıyla ilgili olarak sonuçlar çok daha az nettir ve ABD iki kriz arasında, hem Ekim 1960'tan Mart 1968'e kadar işleyen *Pool de l'or*'la altın karşısında hem de öteki dövizler karşısında kurları desteklemek amacıyla kambiyo rezervlerini harcayacaktır.

3. Ücret ve fiyat politikası. – Bu, *New Economics*'in son kanadıdır. Başkanın danışmanları burada da Keynesçi enflasyon analizi üstünde yoğunlaşırlar. Kamu harcamalarının artması, tüketimi artırmak amacıyla faiz oranlarının düşürülmesi, nispeten yayılmacı bir para politikası çarpan teorisine uygun olarak arz talebin gelişmesini karşılayabilecek düzeyde oldukça enflasyonist gerilimlere yol açmayacaktır. Buna karşılık, tam istihdam çevresinde bir *maliyet enflasyonu*nun gelişmesi büyük bir risktir: nominal ücretler emek pazarındaki artışlar nedeniyle artar ve dolayısıyla fiyatlar yükselir. Bu durumda ücretlerin ortalama olarak ancak global üretkenliğin iyileşmesi ritmine göre artma-

sına dikkat etmek gerekir. Bunlar *gelir politikası* temeline dayanan ilkelerdir.

Amerikan konjonktürünün gelişmesi bu analizi tam anlamıyla doğrulamış gözüküyor. 1961-1965 arasında ücretler ve fiyatlar son derece istikrarlı bir çizgi göstermiştir: ücretlerdeki yıllık ortalama artış sadece yüzde 3,3, fiyatlardaki ortalama artış ise yüzde 1,3'tür. Dolayısıyla, başkanın talimatları tüm umutların ötesinde izlenmiş gibidir, çünkü bu alanda her türlü doğrudan denetime karşı çıkan otoriteler fiyatların ve ücretlerin *belirlenmesi*ni sağlamakla yetinirler ve bu amaçla yıllık ekonomi raporunda üretkenlik konusunda öngörüler getirir, şirketleri ve sendikaları bilgilendirirler: *wage-price guideposts* (ücretlerin ve fiyatların işaret levhaları).

Buna karşılık, 1965 sonundan itibaren aktif nüfusta yüzde 4'ün altındaki bir işsizlikle (ortadan kaldırılabilmesi minimum düzeyde olan geçici işsizlik) tam istihdam düzeyine tekrar gelinecek, fiyatlar ve ücretler hızla yükselecek (1966'dan başlayarak yüzde +2,9 ve yüzde +4) ve yaklaşık on beş yıl boyunca enerji krizinin de yardımıyla yükselmeye devam edecektir! Böylece "Kennedy mucizesi"nin sınırları da ortaya çıkar.

Monetaristler için bedel ödemeden oynanması mümkün olmayan parasal düzensizliklerin karşılığı olan bu sonuç kaçınılmazdı. Keynesçiler için son başarısızlık girişilen faaliyetten yeterince erken bir dönemde vazgeçmenin olanaksızlığında yatar: kısa vadeli uluslararası sermaye pazarının gelişmesiyle bozulan faiz oranlarının tekrar rayına oturması (euro-dolar); Kongre'nin reddettiği vergi oranlarının yükselmesi; bazı programlar dikkate alındı-

ğında neredeyse anlaşılmaz gözüken kamu harcamalarının azaltılması; özellikle de 1967'deki Vietnam Savaşı'na bağlı askeri harekatlar. Bu bağlamda, J. Denizet şöyle bir özetleme yapmıştır:[32]

> "Amerikalılar enflasyon reflekslerini çok çabuk öğreniyorlar: faiz oranlarının yükselmesi, tersine, kredi taleplerini durdurmuyor. Para silahı ölmüştür ve Kongre vergi silahından yararlanmak istemiyor. Nihayet, Haziran 1968'de Kongre, Nisan 1968 söylevinden sonra neredeyse istifa etmiş kabul edilen bir başkana uyuyor: şirketlerden ve şahıslardan alınan vergilerin yüzde 10 oranında artırılması... Çok geç kalınmıştır."

Dolayısıyla, Keynesçiliğin temeli üstüne –esinlediği siyaset adamları çok başarılı olduklarında bile bitmeyen tartışmalar doğrudan doğruya konjonktürün gerilemesine bağlı olarak artacaktır.

VI. – "Stagflasyon" ve "kriz" karşısında Keynesçi politikalar

Keynesçiliğin gerçekten de çok fazla duraksamalı bir biçimde tartışmaya açılmasının aşamalarını izleyebilmek için gene Amerika'nın durumunu –gerçekten özerk bir politikanın eğilimlerini tercih edebilecek egemen tek siyaset– göstermek gerekir.

32) J. Denizet, Chronique d'une décennie, *Inflation, dollar, euro-dollar*, Paris, Gallimard, 1971 içinde.

1. Yetmişli yılların dönemeci. – 1968'e (1968 dahil olmak üzere) kadar Amerikan ekonomi konjonktürü Keynesçi yoruma uygundur. Fiyatlar yükselmiş ve sembolik olarak yıllık yüzde 5 oranını bulmuşsa, bunun nedeni, gelirler politikasının, ABD'de işsizlik oranının çok düşük bir düzeye (yaklaşık olarak aktif nüfusun yüzde 3,5'i) gelmesiyle, ücret baskısına karşı koyamaz olmasıdır. Ama 1969'da, ilk kez, kısa süre sonra *stagflasyon* denecek olan durum ortaya çıkacaktır: enflasyon ve işsizliğin yükselmesi. İşbaşına gelen cumhuriyetçi yönetim, tepki olarak, "Chicago Okulu"nun etkisiyle *sıkı para politikası*[33] uygulamaya başlar. Nakit paranın dolaşması engellenir ve kamu maliyesi fazlalık verir. Bu ani yön değişikliği anında işsizliği artırır (onyılın başındaki gibi yeniden yüzde 6'yı aşar), buna karşılık, enflasyon oranında yarım puanlık bir düşüş olur. Ve Başkan Nixon da ünlü formülünü açıklar: "Şimdi hepimiz Keynesçiyiz!" Yönetimi çark eder. Faiz oranları yarı yarıya düşer, bütçe yeniden açık verir, 15 Ağustos 1971'den başlayarak, altınla konvertibl olmasının desteğiyle, dolar "dış baskılardan kurtulur", fiyatların ve ücretlerin gerçek anlamda denetlenmesiyle destekli gelir politikası benimsenir. Büyüme –ilk petrol şokuna kadar– yeniden başlar ancak işsizlikle ilgili sonuçlar gene düşkırıklığı yaratır, bu alanda çok az bir gerileme görülür, buna karşılık, enflasyon yeniden yükselişe geçer. 1974 yılında enerji krizi had safhaya ulaşır ve bu açıdan ilk rekor kırılır: fiyatlardaki artış yüzde 10'u aşar ve işsizlik oranı da yaklaşık yüzde 7 olur.

33) Bkz. aynı dizi içinde, *Le monétarisme*, F. Aftalion ve P. Poncet, 1995.

2. Krizin yarattığı sıkıntı. – İki petrol şoku arasında izlenecek strateji konusunda bir duraksama dönemine girilir. Öncelik enflasyona karşı mücadeleye verildiğinden, Başkan Ford'un göreve gelişi sırasında faiz oranları hissedilir derecede yükselir ve kamu açıkları azalır, sonuçta fiyat artışları sadece 1976'da yüzde 5'in biraz üstüne çıkar ancak işsizlik oranında yeni bir artış görülür (yüzde 8'in üstünde). Böylece, her zaman doğrulanmış gözükse de, Philips eğrisinin "yukarı doğru hareketi" de (gitgide yükselen enflasyon ve işsizlik oranlarıyla) gene belirgindir. Öte yandan, yöneticiler yeni bir atılım politikasını hayata geçirmeye çalıştıklarında –düşük faiz oranlarıyla bütçesel olmaktan çok parasal eğilimli olan Carter yönetimi demokrat olmasına rağmen kamu maliyesini yeniden dengelemek istiyordu– işsizlik oranı 1978-1979'da kesinlikle yüzde 6'ya gerilemişti ama bunun bedeli ikinci petrol şoku öncesinde yüzde 8'e varan ve gene petrol şokuyla bağlantılı olarak yüzde 10 çıtasını aşan bir enflasyon oranıydı.

Bu demektir ki, en küçük bir canlama eğilimi anında enflasyonu artırır ve yetersiz istihdam durumunda da bir değişiklik olmayabilir ve bu arada her türlü istikrar politikası gene çok hızlı bir şekilde işsizliği artırır, buna rağmen, para istikrarı da sağlanamayabilir. Aynı ikilem öteki Batı ülkelerini de (özellikle Britanya, Fransa) vurur, üstüne üstlük, bu ülkelerde "enflasyon farkı" zararlarına olduğundan ödemeler dengesinin yeniden sağlanmasının "dış zorlayıcılığı"nı üstlenme gerekliliği vardır.

3. Seksenli yılların başında yeni yönelişler. – Bu makro-ekonomik düzenleme siyasetlerinin başarısızlığı

bağlamında Keynes stratejilerine getirilen eleştiriler gittikçe şiddetlenir ve 1979 sonundan başlayarak iki ülke, ABD –bu ülkede Başkan Carter'ın *Federal Reserve System*'in başına Paul Volker'ı getirmesiyle başlayan gelişme Beyaz Saray'a Ronald Reagan'ın gelişiyle ertesi yıl daha bir yoğunlaşacaktır– ve Margaret Thatcher'ın Muhafazakâr Partisi'nin seçimleri kazandığı Britanya bambaşka bir stratejiyi benimseyeceklerdir. İki konuda güçlü irade beyanı görülür: birincisi, onyıllardır süren Keynesçi para politikasından *faiz oranları*yla kopmak ve tedavüldeki *para miktarı*na doğrudan müdahale etmek; ikincisi, kamusal finansların rolünü sınırlamak, vergileri ve devlet harcamalarını düşürmek, özel girişime yeni bir dinamizm kazandırmak, nihayet sosyal ilişkiler de dahil olmak üzere sistematik bir "mevzuat yumuşama"sıyla özel sektörü desteklemek. Kimilerinin "muhafazakâr devrim" dediği bu yeni ideoloji Keynes'in yapıtlarından değilse bile "savaş sonrası Keynesçilik"ten beslenen sosyal demokrat gelenekten kopar.

Para dünyasında bu yeni eğilimlerin ilk etkisi –monetaristlerin öngörülerinin tersine– faiz oranlarını o döneme kadar görülmemiş düzeylere yükseltmektir (bankalar temelinde yaklaşık yüzde 20'yi aşan bir oran); bu durum kambiyo pazarında Amerikan dolarını yükseltecek ve sonuçta çarpıcı bir dezenflasyon sürecine ulaşılacaktır. Bütçe alanında sonuçlar daha çelişkilidir. Britanya "kamu sektörü finansman ihtiyacı"nı neredeyse bütünüyle ortadan kaldırmış olsa da, ABD'de Reagan yönetiminin razı olduğu vergi indirimleri –kamu harcamalarında aynı oranlarda sınırlamalara gidilemediğinden– ulusal gelir oranı bağla-

mında rekor bir açık ortaya çıkaracaktır. Bu ilginç ayrımın üstünde durmak gerekir, çünkü Britanya ve ABD'de birbirlerine çok uzak performansların açıklanmasına katkıda bulunur. Britanya'da çok düşük bir düzeyde kalan ortalama büyüme hızı, ücretlerin sürekli kemirilmesi (manüfaktür sanayileri sektöründe bile gerçek bir çöküş) gitgide kiritikleşen bir işsizlik oranı yaratırlar. ABD'de ise 1981-1982'de rekor düzeyde bir durgunluk görülmüştür[34] (bu dönemde işsizlik oranı yüzde 11 olmuştur) ama daha sonra, 1983-1984'te yadsınması mümkün olmayan bir canlanma, daha sonra yavaşlasa da Körfez Savaşı'na kadar sürdürülebilmiştir. Dolayısıyla, radikal bir biçimde anti-Keynesçi bir söyleme rağmen, yeni Amerikan dinamiğine büyük ölçüde yayılmacı, altmışlı yılların *New Economics*'i dönemindekine göre çok daha güçlü bir kamu finansmanının eşlik ettiği söylenebilir. Ayrıca, gerçek faiz oranları (dezenflasyon da dikkate alındığında) yüksek kalmış olsa da, gene de nominal faiz oranlarındaki anlamlı düşüş 1982 yılı sonunda tüketimde ve ev kadınlarının harcamalarında bir canlanma işareti olmuş, "arz teorisi"nin büyük ölçüde umut bağladığı üretici yatırımda açık seçik bir artışı göstermiştir.

4. Bir "policy mix"ten ötekine. – Dolayısıyla, eşzamanlı parasal ve bütçesel atılım siyasetlerine dayalı Keynesçi stratejinin yerini gerçek yüksek faiz oranlarının sürdürülmesiyle birlikte artan bir bütçe açığından oluşmuş daha

34) Aynı dönemde, serbest mübadele ortamında, Fransa'nın tek başına –ve akıntıya karşı– sürdürdüğü atılımın başarı şansını tümüyle alıp götürmüştür bu.

karmaşık bir kombinezon (*policy mix*) almıştır: Mundell denen modelin gecikmiş somutlaşması.

Ama doksanlı yılların dönemecinde Amerikan ekonomisinin etkilendiği yeni –ve güçlü– durgunluk döneminden çıkmak için Clinton yönetimi bakışımlı bir stratejiyi aşamalı olarak hayata geçirmiştir: faiz oranları daha düşük düzeylere çekilir ve bu uygulama Keynesçi *cheap money* geleneğiyle uyuşur, buna karşılık, bütçe açığı sürdürülür, canlanmayla gelen vergi artışı bu açığı yavaş yavaş kapatır.

ABD'nin büyüme ve istihdam olarak "gösterdiği performans", böylelikle, Avrupa kıtasında alınan vasat sonuçlarla gitgide çelişir ve bu durum, olgular nesnel olarak irdelendiğinde ve sadece niyetler dikkate alınmadığında, Keynesçi referansın sanıldığı kadar köhneleşmiş olmadığını gösterir.

IV. Bölüm

KEYNES TEORİSİNİN UZANTILARI VE TARTIŞILMASI

Son derece yenilikçi olan Keynes analizleri yarım yüzyılı aşkın bir süredir modern ekonomik politikanın gelişmesini etkileyen birçok yorum, eleştiri ve ayrıntılı düşünceye esin kaynağı olmuştur. Bu kuramsal –ve eksiksizlik açısından tam– gelişme içinde Keynesçi analizin *iç derinliği* yönünde gelişen çalışmalar ön plana çıkarılabilir: onu daha genel *yeniden formülleştirmeler* içine entegre etmeyi amaçlayan çalışmalar ve, nihayet, hâlâ çürütülemez olan, Keynesçiliğe dönük *harici karşı çıkışlar*.

I. Keynesçi analizde iç derinleştirmeler

Genel Teori'nin doğrudan uzantısı içinde yer alan "post-Keynesçiler" bir yandan analizin temel kavramlarını belirginleştirmeye çalışırlar, öte yandan da bu analizi geçici yeni ufuklara taşımaya çalışmışlardır: özellikle büyüme teorisini.

1. Kavramların mükemmelleşmesi. – Bu, tümüyle analitik bir derinleştirme olgusunun ve de ampirik doğrulama girişimlerinin bir sonucudur. Keynesçi tezlerin dayandığı makro-ekonomik büyüklükler gerçek bir değerlendirmeye tabi tutulabilirler. Dolayısıyla, ulusal muhasebelerin sağladığı istatistik enformasyon alanındaki önemli ilerlemelerle çağdaş Keynesçiliğe önemli bir boyut kazandıran, Keynes'in "teorinin olgulara uygulanmasında ikincil bir işlev yüklediği" *Genel Teori*'nin başında altını çizdiği ekonometrik araştırmalarda bir gelişme olmuştur. Bu gelişmeler özellikle Keynes teorisinin en özgün yapılarıdır ve şaşırtıcı değildir: çarpan mekanizması, tüketim fonksiyonu, işsizlik-enflasyon ilişkisi.

A) *Çarpan mekanizması.* – Çarpan, esasında bütünüyle teorik bir kavramdır ve dolayısıyla bir yığın değişke söz konusudur bu bağlamda. Biz burada sadece belli başlılarından söz edeceğiz.

Dış ticaret çarpanı: Birinci yol, Keynes'in kendisinin de söylediği gibi, dış ticarete açık bir ekonomide, daha önce gördüğümüz üzere, "kaçış" analizi konusunda mantık yürütmektir. Teorik modeller açısından çok büyük bir çeşitlilik söz konusudur ve bunlar büyük ölçüde F. Machlup (1943) ve L. A. Metzler (1942) tarafından ortaya atılmıştır. Tümünden edinilen ortak düşünceye göre *dış harcamalar* (sermaye kaynaklı ithalatlar) iç birikim gibi çarpan sürecinde bir iç "kaçış" oluştururlar. Buna karşılık, *dış kaynaklı harcamalar* (ihracat, sermaye girişleri) iç tüketimde olduğu gibi çarpan süreci üstünde yoğunlaşırlar. Değişke-

ler aralarında oluşabilecek ilişkilerin niteliğine dayanır: sözgelimi, bir ilk ithalat dalgasıyla gerçekleşen ihracat ya da tersi. Dış ticaret çarpanının en doğrudan formülasyonu şu düşünce üstünde yoğunlaşır: *s* belli bir ülkenin marjinal biriktirme eğilimi ise ve *m* "net, marjinal dış harcama eğilimi"ni değerlendiriyorsa, yani

$$m = \frac{\Delta M}{\Delta Y} = \frac{\text{Net dış harcama değişkeleri}}{\text{Ulusal gelir değişkesi}}$$

(en basit yaklaşımlarda marjinal bir ithalat eğilimine indirgenebilir) ise şu ifade ortaya çıkar, kapalı ekonomide

$$k_e = \frac{1}{s+m} \text{ yerine } k = \frac{1}{s}.$$

Kamu maliyesiyle ilgili çarpan: II. bölümde çarpma sürecinin gelişme koşulları bağlamında açık seçik biçimde ve III. bölümde de Kennedy ve Johnson yönetimlerinin bütçe politikası vesilesiyle yüzeysel bir biçimde değindiğimiz gibi, çarpan etkisi yatırımın belirgin özelliği değildir, tümüyle *başlangıç harcaması*nın artmasıdır. Dolayısıyla, kamu maliyesinden hareketle böyle bir etki sağlanabilir: doğrudan doğruya devlet harcamalarının artmasıyla, dolaylı olarak vergi mükelleflerinin harcamalarına artış getiren vergi oranlarının düşürülmesiyle. Her iki durumda da çarpanın teorik değerinin hesaplanması ilginçtir. Bu amaçla Keynes'in milli hasıla ya da gelir (Y) ve bilinen unsurları –tüketim (C) ve yatırım (I)– dışında belli kamu harcamalarından (G) oluşan milli harcama arasındaki temel eşitliğini yazıyoruz: yani $Y=C+I+G$. Şimdi vergileri (T) düşünelim ve olayı basitleştirmek için bunların sade-

ce tüketicilere yüklendiğini kabul ederek Keynes tüketim fonksiyonunu yazalım: C=c(Y-T); burada c her zaman tüketim eğilimini ve tüketicilerin vergi sonrası gelirlerini (Y-T) değerlendirir; ortaya çıkan ifade şudur:

$$Y=c(Y-T)+I+G.$$

Öte yandan, kamu harcamaları, vergilerde bir değişiklik olmadan değişirse (ΔG) her şey eşittir ve daha önceki bağlantı şu şekilde oluşur:

$$\Delta Y=c\,\Delta Y+\Delta G \text{ dolayısıyla } \Delta Y=\frac{1}{1-c}\,\Delta G.$$

Aynı şekilde, sürekli harcamalarla ΔT vergilerindeki değişme şu sonucu verir:

$$\Delta Y=c(\Delta Y-\Delta T), \text{ yani } \Delta Y=\frac{c}{1-c}\,(-\Delta T).$$

c'nin 0 ve 1 arasında bulunduğu hatırlandığında (sözgelimi: daha önceki örneklerde görüldüğü gibi c=0,8) çarpan birinci durumda $\left\{\frac{1}{1-0{,}8}=5\right\}$ ikinci duruma $\left\{\frac{1}{1-0{,}8}=4\right\}$ göre daha güçlüdür.

Buradan iki sonuç çıkar:

Birincisine göre, fazladan bir bütçe açığı vergilerin düşürülmesinden çok harcamaların artırılmasının sonucu olduğunda daha büyük bir gelir artışı getirir.

İkincisi, iktisat literatüründe *Haavelmo Teoremi* adıyla bilinir. Buna göre, bütçe konusunda bağnaz görüşlerin

tersine, dengeli bir bütçe ekonomik faaliyetlere ve –aşağı yukarı bir tam istihdam söz konusuysa– enflasyona karşı mutlaka nötr değildir. Gerçekten de, *bütçe genişlediği takdirde* ve bir yandan da dengesini korursa ki bu harcama ve vergilerde eşit bir gelişme gerektirir (sözgelimi +100), birincilerin gelişmeci çarpan etkisi şudur:

$AY = \frac{1}{1-c} 100,$ ve ikincilerin durağan çarpan etkisi ise

şöyle olur: $\Delta Y = \frac{c}{1-c}(-100).$

Dolayısıyla, iki sonucun toplamı şöyledir:

$$\Delta Y = 100 \left\{ \frac{1}{1-c} . \frac{c}{1-c} \right\} = 100.$$

Bir başka deyişle, ulusal gelir üstündeki etki dengeli bütçenin gelişmesine eşittir. Dolayısıyla, tam anlamıyla nötr kamusal harcamalar dengeli olmakla kalmamalı, zaman içinde de süreklilik kazanmalıdır.

B) *Tüketim fonksiyonu.* – Keynes tüketim fonksiyonu biçiminin basitliği kolayca istatistik doğrulama girişimlerine uygulanabilir olmalı, tüketimle geliri bağdaştırmalıdır. "*Kronolojik diziler*" denen birincisi yeterli gözlem sayısından yararlanma açısından oldukça uzun bir zaman dilimi içinde global tüketim ve ulusal geliri değerlendirir. İkincisi "*aile bütçeleri anketleri*"nden hareketle aynı dönem için farklı sosyal grupların gelişen yapılara göre sınıflandırılmış gelir düzeyleri arasında bağlantılar kurar. Sonuçlar farklıdır. İkinci durumda Keynes teorisi doğrulanmış gibidir:

toplumun gelirleri ölçeğinden yükselme oldukça, belli bir dönemde marjinal tüketim eğilimi azalma yönündedir. Ama birinci durumda –özellikle Kuznets'in elde ettiği sonuçlar– ulusal gelir uzun bir dönemde yükseldikçe tüketim Keynes'in düşüncelerinin tersine gelirin neredeyse sürekli bir parçası olur. Bu özelliklerin ve farklılıkların tam anlamıyla ampirik ve teorik araştırmalara konu olmaları gerekir ve böylelikle tüketim fonksiyonu tanımı iyileştirilmelidir.[35]

Ve J. S. Duesenberry öncelikle "göreli gelir" denen hipotezi önermiştir: tüketim belli bir dönemde sadece yaygın gelire bağlı değildir, aynı zamanda daha önceki en yüksek gelir düzeyine de bağlıdır. Gerçekten de, aileler, birikimlerini tüketme pahasına, gelirleri geçici olarak düşse de, alıştıkları yaşam düzeyini sürdürmek isterler. Böylece, durgunluk dönemlerinde iktisadi çevrim üstünde düzenleyici bir rol oynayan tüketim harcamalarında bir tür "mandal etkisi" söz konusudur. Daha ileri gidelim, Friedman "sürekli gelir" denen hipotezle tüketimin mevcut gelire göre ayarlanmadığını, ailelerin eski eğilimlerine göre *bekledikleri* gelir düzeyine bağlı olarak ayarlandığını düşünecektir. Burada da mekanizma iktisadi çevrimin kendi kendisini düzenlemesi noktasına ulaşır: durgunluk dönemlerinde tüketimin azalması Keynes teorisinin ifade ettiği kadar hissedilir olmayacaktır ve buna karşılık yaygınlaşma ve genişleme döneminde de ilerleme çok etkili olamayacaktır.

35) Bu araştırmalar ve uygulamaların tümü konusunda en eksiksiz yapıt M. K. Evans'ın *Macroeconomic activity*'sidir, New York, Harper&Row, 1969.

Nihayet, daha genel olarak A. Ando ve F. Modigliani'nin "yaşam çevrimi" (*Life cycle hypothesis*) denen hipotezi tüketimi sadece mevcut gelire bağlamaz (Keynes'teki gibi), öncelenmiş ve güncelleştirilmiş gelecek gelirlere ve mal biçiminde biriktirilmiş geçmiş geleceklere de bağlar.

C) *Nominal ücret-işsizlik bağlantısı.* – A. W. Phillips'in çok ünlenmiş ve Keynesçi analizden pek fazla doğrudan etkilenmemiş olan çalışmaları da (1958) işsizlik-enflasyon ilişkisinin gösterilmesine katkıda bulunmuştur. Gerçekten de, Phillips 1861-1967 döneminde İngiltere'de nominal ücretlerin artması ve işsizlik oranının artması arasında bir ilişki kurmuştur. Bunun sonucunda, o zamandan beri *Phillips Eğrisi* denen bir eğri oluşmuştur ve buna göre nominal ücretlerin artış oranı işsizlik oranına göre ters yönde değişme gösterir. Keynes'in söylediklerine uygun olarak nominal ücretlerin artışı tam istihdam durumuna yaklaşıldıkça, şirketlerin el emeğini çekmek amacıyla yöneldikleri aşırı arzla güçlenir. Ters yönde bir gelişmeyle işsizlik arttığında ücret artışları yavaşlar ama sendikaların direnişiyle daha az hissedilir bu yavaşlama. Keynes'in *maliyet enflasyonu* tezleri emek pazarında, tam istihdam ortamında ortaya çıktığından doğrulanmıştır: üretkenlik kazançları sınırında ücret artışlarını denetim altına almaya yönelik *her türlü gelir politikası*nın kalkış noktasıdır bu. Bu çalışmalar Batı ülkeleri yönetimlerinde son derece etkili olmuştur ve dolayısıyla bu ülkelerde enflasyon ve işsizlik arasında bir "orta yol" ya da "acımasız pazarlık" durumundan söz edilmiş, yetmişli yılların dönemecinde rekor enflasyon oranları ve gene önemli ölçüde işsizlik oranları görülmüştür.

Friedman, Phillips Eğrisi'nin "yukarı doğru çıkışı"nı açıklamak için E. S. Phelps'le birlikte *uyarlanabilir öncelemeler* hipotezini getirecektir. Ücretliler "parasal yanılsama"nın geçici kurbanlarıdır sadece. Eğer enflasyon durumunda nominal ücretler fiyatlarla uyum sağlama konusunda gecikirse –bunun sonucu kesinlikle gerçek ücretlerin düşmesi ve neoklasik teoriye uygun olarak istihdamın canlanmasıdır– Keynesçi moneter gelişme siyasetinden beklenebilecek olumlu etki ancak kısa süreli olabilir ve bundan kurtulabilmenin tek yolu iktisadi sistemi ve sosyal ilişkileri bozan, gitgide yükselen enflasyon oranlarıyla "fiyat-ücret eğrisi" içinde kalmamaktır. İktisadi enformasyonun gelişmesine göre, sendika sorumluları, J. Muth'un deyimiyle, yöneticilerinki kadar kesin olan *rasyonel öncelemelere* dayandıklarından her türlü makro-ekonomik düzenleme politikası etkisiz kalır; Amerikan "yeni klasik okulu"nun (J. R. Lucas, T. J. Sargent, N. Wallace) müdahaleciliğe karşı tezlerinin temelini oluşturan tavır budur.

2. **Keynesçi analizin zamana yayılması.** – Keynes, belli bir dönemde yetersiz istihdam durumunu açıklamaya çalışırken bütünüyle kısa vade içinde yer alan bir teoriyle sınırlamıştır kendini. Ardılları zamansal referans çerçevesini genişletirlerken onu dengeli bir ekonomik büyümenin ve ona eşlik eden muhtemel dalgalanmaların koşullarının irdelenmesine kadar götürmüşlerdir.

A) *Domar modeli* hiç kuşkusuz bu noktada en Keynesçi modeldir. Yatırımın iki sonucunun ayırt edilmesine dayanır.

Birincisi *gelirin etkisi*ne, yani oluşturduğu çarpma sürecine denk düşer ve daha önce gördüğümüz gibi bu çarpma süreci şöyle ifade edilir: $\Delta Y = k\ \Delta I$; burada k marjinal biriktirme eğiliminin tersidir.

Kapasite etkisi adı verilen ikincisi, düşünülen yatırımın bedelinden gelen üretim kapasitesinin artışını değerlendirir. Keynes titiz bir kısa vade analizinde, üretici olan ya da olmayan yatırımları (toprağa çukur açmak vb.) irdelediğinde meselenin bu yanını bilinçli olarak görmezlikten geliyordu. Ama daha uzun vadeli bir ekonomik büyüme bağlamında dikkate almak zorunda kalacaktır bunu. Yeni yatırılan bir sermayenin ortalama üretkenliğini gösteren katsayı σ ile gösterilirse potansiyel üretim artışı $\Delta Y = I\sigma$ ile değerlendirilebilir. Dengeli bir büyümenin olabilmesi için çarpan etkisinin getirdiği ek gelirlerin elde edilen ek üretimin özümsenmesini sağlaması gerekir ya da tersi olmalıdır. Bir başka deyişle, gelir etkisinin kapasite etkisine eşit olması gerekir ve bu ifade şu şekilde yazılır:

$\frac{1}{s}\,\Delta I = I\sigma$. Dolayısıyla, $\frac{\Delta I}{I} = S\sigma$ yatırım dengesi büyüme oranını tanımlar.

Bununla birlikte, önceki bağlantının doğrulanması için hiçbir neden yoktur. Yatırım, birikim ve sermayenin üretkenliği üç bağımsız değişkedir ve hiçbir içsel yeniden dengeleme mekanizması spontan bir biçimde gelişmeye elverişli değildir. Burada karşımıza gene temel bir Keynesçilik eleştirisi çıkmaktadır: pazar ekonomisinin kendi kendilerini düzenleyen mekanizmaları karşısında Keynesçiliğin eleştirisi. Dolayısıyla, büyümenin dengesiz olması

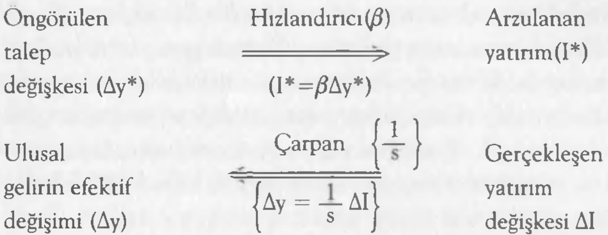
mümkündür: gelirin etkisi enflasyonist gerilimler yaratan kapasite etkisinden yüksek olabilir; büyük krizin anısından etkilenmiş olan Domar'a daha mantıklı gelen, kapasite etkisinin gelir etkisinden yüksek olmasıdır: bu aşırı biriktirme eğilimi (yüksek s) kapitalizmi sürekli bir çöküntüye götürür ve sonunda durgunluk kaçınılmaz olur.

B) *Harrod modeli.* – Harrod'un yaklaşımı gerçek anlamda Keynesçi analize daha az sadık gözükse de *girişimcilerin öngörülerinin* oynadığı önemli rolle akılda çok güçlü bir biçimde yer etmektedir – Keynes'in en yakın çalışma arkadaşlarından birinden gelmesi de şaşırtıcı değildir. Gerçekten de, *Genel Teori*'de iki öngörü durumu saptanmıştı. Öncelikle gerçek talebin değerlendirilmesiyle ilgili ve belirli bir üretim (ve istihdam) hacminin gerçekleştirilmesine götüren *kısa vadeli* öngörü. Ve yatırılan sermayenin gelecekteki randımanlarının değerlendirilmesine, bir başka deyişle marjinal etkinliğine uygulanan ve yatırım kararını belirleyen *uzun vadeli* öngörü.

Harrod'un girişiminin özgünlüğü bu iki durumun bireşimini yapmak olacaktır: yatırım kararını girişimcilerin efektif talebin gelişmesiyle ilgili öngörülerine bağlamak. Böylece, daha önceki çalışmalarla, özellikle Clark ve Aftalion'un çalışmalarıyla bağlantı kurar ve "hızlanma" denen ilkeyi yaratır. *Hızlandırıcı* (β), şirketlerin kullanmak istedikleri üretim kapasitesi hacmini (K^* şeklinde yazılır ve genellikle "arzulanan sermaye birikimi"'yle gösterilir) öncelenmiş talep düzeyine (Y^* şeklinde yazılır) bağlayan katsayıdır. Yani $K^*=\beta Y^*$. β'nın sürekli olduğu varsayıldığında, öncelenmiş talep artışı ΔY^* bir üretim kapasitesi

artışına ($\Delta K^*=\beta\Delta Y^*$) götürecektir; dolayısıyla ΔK^* şirketlerin arzuladıkları yatırımdan başka bir şey değildir ve şöyle ifade edebiliriz bunu: $I^*=\Delta K^*=\beta\Delta Y^*$. Böylece, yeni bir yatırım fonksiyonu ortaya çıkar ve burada yatırım kararı doğrudan doğruya gelecekteki taleplere bağlıdır; *Genel Teori*'deki gibi sermayenin ve faiz oranının marjinal etkisinin karşılaştırılmasına bağlı değildir.

Bunun sonucu yatırım ve ulusal gelir arasındaki ikili ilişkidir. Öngörü düzeyinde olan birincisi hızlandırıcıyla ilişkilidir. İkincisi, süreç tamamlandıktan sonra çarpan bağlantısıyla ilgilidir.

Büyümenin dengelenebilmesi için girişimcilerin öngörülerinin doğrulanması gereklidir, bir başka deyişle, $\Delta y=\Delta y^*$ olmalıdır ve arzulanan yatırım I^*'nın gerçekleşmesi gerekir, yani $I^*=I$ dolayısıyla değerlerinin yeri doldurularak şu sonuca varılır: $\frac{\Delta I}{I}=\frac{\sigma}{\beta}$ σ ve $1/\beta$ yaklaştırıldığında Domar'ınkine çok yakın bir formüldür bu. Ama burada da yatırımın ve de üretimin kesinlikle orantılı bir biçimde artması için hiçbir *a prori* neden yoktur: dengeyi sağlayan s/β. Tersine, dengesizliklerin ortaya çıkması olasıdır.

Gerçekten de, efektif gelirin artması öngörülenden yüksek olabilecektir; girişimciler yatırımlarını artırmak isteyecekler ve kümülatif üretim artışı tam istihdam yakalanıncaya kadar sürdürülecek ve bu noktadan sonra azgın bir enflasyon başlayacaktır. Ya da, tersine, başlangıçtaki öngörülerin çok iyimser olduğu ortaya çıkacaktır. Bu koşullarda girişimciler yatırımlarını kısacaklar ve başka bir kümülatif süreç başlayacaktır: bu kez çöküntü durumu.

Neoklasik araştırmacılar (özellikle Solow) bu karamsar vizyona cevap verebilmek için ve pazar ekonomisinin kendi kendini düzenleyen özelliklerine yeniden güven kazandırmak için Harrod modelini reddederler: bu modelin üretim düzeyi ve yatırım arasında sabit bir ilişkiye (β süreklidir) dayanmasını yadsırlar. Onlara göre, tersine, "sabit katsayılı bir üretim fonksiyonu"nun kısıtlayıcı hipotezi bırakıldığında, emek (ücret oranları) ve sermayenin (faiz oranları) göreli fiyatlarının düzenlenmesi sayesinde dengeli bir büyüme ve tam istihdam uyumu kabul edilebilir ve bunun sonucunda klasik analiz öğretilerine uygun olarak el emeğinin yerini makineler alır ya da tersi olur.

Bu neoklasik argümantasyon da yeni Cambridge Okulu araştırmacıları (N. Kaldor, daha sonra özellikle J. Robinson ve P. Sraffa) tarafından reddedilmiş ve sermaye birikimi süreci analizinde yeniden gelir dağılımı getirilmiştir. Ancak, bu durumda Keynes'ten çok Ricardo ve Marx'a dönülür.

Bununla birlikte, bu tartışmaların tümü büyüyen ya da sürekli düşüş halindeki bir ekonomiye uygulanır; P. A. Samuelson da *titreşim üretici* denen modeliyle çevrimsel dalgalanma olasılığının teorik açıdan kanıtlanması için hızlandırıcı mekanizmasından gelen yatırım fonksiyonun-

da geciken bir uyarlanma hipotezinin yerleştirilmesinin yeterli olduğunu göstermiştir. Bu noktadan başlayarak Keynes esinli "dalgalanarak büyüme modelleri" kuşağının gelişmesine tanık olunmuştur.[36]

II. – Keynes teorisinin yeni formülasyonları

Keynes teorisinin süreğen yeni formülasyonları bağlamında amaç, bir yandan Keynesçi şemayı ve neoklasik şemayı daha genel bir sunum içinde entegre etmek –bu durumda kimi zaman "sentez Keynesçiliğinden söz edilir– öte yandan da iki akımın biri ya da öbürü tarafından öngörülen ekonomik politikanın hangi varsayımlar içinde etkin olabileceklerini göstermektir. Böylelikle, referans elkitaplarının "standart makro-ekonomi" olarak bilinen kavramına ulaşılmış olur ve bu bağlamda iki büyük yapı geliştirilmiştir: IS-LM modeli ve dengesizlik teorisi.

1. IS-LM modeli. – *Genel Teori*'nin yayınlanmasından aşağı yukarı bir yıl sonra, J. R. Hicks, Keynes sisteminin ilk yeniden formülasyonunu öneriyordu: 1937'de *Econometrica*'da "Mr. Keynes and the Classics" adıyla yayınlanan bir makale. Daha sonra, A. H. Hansen, P. A. Samuelson, L. R. Klein ve O. Lange, D. Patinkin, F. Modigliani gibi araştırmacılar tarafından geliştirilen bu model yaklaşık otuz yıl boyunca Keynes makro-ekonomisinin üniversiteler düzeyinde yaygınlaşmasına, para ve bütçe

36) Bkz. *Les théories économiques*, böl. III.

siyasetlerinin karşılaştırmalı etkinliği üstüne tartışmaların sunuluşuna temel oluşturacaktır.

A) *Makro-ekonomik denge.* – Model iki eğrinin tanımına dayanır (adı da buradan gelir).

Biri, yani IS, I yatırımı (faiz oranlarının azalan fonksiyonu) ve S birikimi (gelirin artan fonksiyonu) arasındaki farklı denge düzeylerini yansıtır. Aynı zamanda da ulusal gelir ve faiz oranları arasındaki bir ters ilişkiyi belirler.

Öbürü, yani LM, Keynesçi para talebinin iki unsuru arasındaki ilişkiyi yansıtır: L1 alışveriş talebi (gelirle orantılı) ve L2 yatırım parası talebi (ters faiz oranı fonksiyonu). Belli bir para arzı için M, L1 ve L2 birbirleriyle rekabet içinde olduklarından ulusal gelirin ve faiz oranının artan ilişkisi noktasına ulaşılır.[37]

IS ve LM kesişmesi faiz oranlarına bağlı ulusal gelir dengesini belirler. Bu ulusal gelir düzeyinden sunulan istihdam çıkarılabilir ve ücretliler açısından istihdam talebiyle karşılaştırılabilir. İstihdam talebi yüksek olduğu takdirde, sürekli işsizlik durumu ya da klasik sistemde olduğu gibi basit bir gerçek ücret oranı değişikliğiyle çözülemeyecek "yetersiz istihdam dengesi" ortaya çıkacaktır. Çünkü Keynesçi sistemde ücret oranlarının, şirketlerin sundukları istihdam talebini doğrudan doğruya etkilemeleri söz konusu değildir ve nominal ücretlerin kesin biçimde düşmesi dolayısıyla bu oranların yönlendirilmesi zordur.

37) Gelir yükselirse alışveriş parası ihtiyacı artar ve bu da yatırım için gereken parayı azaltır ve faiz oranlarında yükselmeye yol açar.

B) *Para ve bütçe politikalarının etkisi.* – Aynı analiz çerçevesi içinde ekonomik politikadan beklenen etkiler sentez edilerek sunulabilir.

Daha önceki iki eşitliği yazdığımızda:

$$I_{(i)} = S_p(Y_d) + S_g \qquad (1)$$

Burada I global yatırım, i faiz oranı, Sp özel birikimler, Yd vergi sonrası kullanılabilir gelir, Sg bütçe dengesine eşit kamusal birikimdir (T: vergiler, eksi G: kamu harcamaları).

$$M = L_1 = (Y) + L_2(i) \qquad (2)$$

Burada da M para arzı, L1 alışveriş parası talebi, Y ulusal gelir, L2 yatırım parası talebidir ve ayrıca çeşitli marjinal eğilimler söz konusudur:

– yatırım, $a = -dI/di$;
– birikim, $s = /dY_d$;
– alışveriş parası birikimi, $l_1 = dL_1/dY$;
– yatırım parası birikimi, $l_2 = -dL_2/di$;

(1) ve (2) denklemlerinin kamu harcamaları değişkeni ΔG'ye ve para arzı değişkeni ΔM'ye göre farklılaşmalarından sonra ortaya çıkan çarpanlar şunlardır:

$$\Delta Y = \left[\frac{1}{s\left\{1 + \frac{l_1}{s} \cdot \frac{a}{l_2}\right\}} \right] \Delta G \quad \text{ve} \quad \Delta Y = \Delta M \left[\frac{1}{l_1\left\{1 + \frac{s}{l_1} \cdot \frac{l_2}{a}\right\}} \right]$$

Buna göre, Keynesçi ve neoklasik şemaların tüm özel sonuçlarını yeniden bulmamız mümkündür.

Daha önce belirttiğimiz "Keynesçi sınırlamalar"la – para tuzağı ($l_2=\infty$) ve a'nın 0'a eşit olduğu *yatırımın teknik sınırlaması*– ve kamu harcamalarıyla birlikte $\Delta Y=\Delta G\cdot\frac{1}{s}$ olur (basit çarpan ifadesi) ve para arzına göre: $\Delta Y=0$'dır, yani para politikasının toplam "etkisizliği"nin sınır durumu". Yatırım parası talebinin bulunmadığı neoklasik hipotezde (yani $l_2=0$) ΔG'ye göre $\Delta Y=0$'dır –bütçe politikasının "etkisizliği"– ve $\Delta Y=\Delta M \cdot \frac{1}{l_1}$ olur: yani nicelik teorisine uygun olarak toplam parayla tam orantılı gelir artışı (nominal).

Altmışlı yılları derinlemesine etkileyen basit ama kesin sıkıntılardır bunlar.

C) *Basit ekonomide uzantılar.* – Mundell ve Fleming, 1962-1963'te ödemeler dengesini tekrar modele entegre etmeyi önereceklerdir. Buna göre, sabit kambiyo rejiminde para politikasının etkileri faiz oranlarındaki değişmelere tepki veren kısa vadeli uluslararası sermaye hareketleriyle nötralize olduğundan, sadece bütçe politikası etkili olur. Değişken kambiyo rejiminde etkiler daha karmaşıktır: bütçe politikası faaliyet düzeyinde daha işlemseldir ve dolayısıyla istihdam da para politikasına ağır basar, buna karşılık, para politikası da fiyat düzeyi ve dolayısıyla enflasyon bağlamında daha belirleyici gözükür. Bu da bir *policy mix* anlayışına götürür: *stagflasyon* (işsizlik ve enflasyonun bir-

likte olması) durumlarına karşı yayılmacı bir para politikası ve kısıtlayıcı bir para politikasından oluşan kombinezon. Keynesçi analize göre, bu paradoksal-konjonktürel durum aynı zamanda "dengesizlik" denen teorinin de kökenini oluşturur.

2. **Dengesizlik teorisi.** – Bu teori daha geneldir, çünkü özel bir durum olarak IS-LM modelinin sonuçlarını bulmaya yarar. Kökeni R. W. Clower'ın 1965'te yayınlanan makalesi *The Keynesian Counter-revolution*'da[38] ve A. Leijonhufvud'un üç yıl sonra yayınlanan kitabı *On Keynesian Economics and the Economics of Keynes*'tedir;[39] daha sonraki gelişmeler özellikle R. Barro ve H. Grossman, J.-P. Bénassy, J. Drèze ve E. Malinvaud gibi araştırmacıların eseridir.

A) *Sabit fiyat dengeleri.* – Dengesizlik teorisinin hareket noktası arz ve talebin eşitlenmesi konusunda fiyat değişiklikleri aracılığıyla neoklasik hipotezin reddedilmesidir: "Walras Dengesi Hipotezi."[40] Aslında çok az pazar böyle bir *fiyat dengesi* belirleyebilmeye elverişlidir; öncelikle kurumsal zorlamalar nedeniyle (kamu yönetimlerinin empoze ettikleri en yüksek ya da en düşük fiyatlar); ikinci olarak da yetersiz rekabet uygulamaları dolayısıyla (tekeller, fiyat rekabetinden çok ürün farklılaşmaları vb.); nihayet –ve daha

38) F. H. Hahn ve F. P. R. Brechlings yönetiminde *The Theory of Interest Rates* içinde (Londra, Mac Millan, 1965).

39) Oxford, University Press, 1968.

40) Gerçekten de Léon Walras 1874'te Lozan'da yayınlanan *Eléments d'économie politique pure* adlı yapıtında bir ticaret ekonomisinde "genel denge" durumunun belirlenmesi için gerekli koşulları açıklamıştır.

genel olarak– bir "muhammin"in fiyat dengesinin oturması ve bu fiyat bulunmadan önce hiçbir alışverişin yapılmaması için müdahalesi gerekli olduğundan: sadece çok özel pazarlarda (ticaret borsaları, mezatlar vb.) bulunan bir koşuldur bu. Dolayısıyla, fiyatlar esnek olmayınca sunulan ve talep edilen miktarlar bir *sabit fiyat dengesi* sistemi içinde birbirlerine göre –alışveriş yapanların yararlandıkları enformasyon göz önünde bulundurulduğunda– ayarlanırlar.

Keynesçi şemayla olan bağlantı bu son unsura da bağlıdır ve bazı boyutlar "fiyatlar"la değil, "miktarlar"la ayarlanır. Daha önce gördüğümüz gibi, bu bağlamda birikim ve yatırım örnek verilebilir; bunlar faiz oranlarındaki değişikliklerle ilgili olarak değil, çarpan süreci aracılığıyla gelir değişiklikleriyle ilgili olarak eşitlenirler. Aynı şekilde, işsizlik doğrudan doğruya ücret oranlarındaki değişikliklerle ortadan kaldırılamaz, çünkü istihdam arzının kaynağı sadece girişimcilerin efektif talep öncelemeleridir, buna karşılık, istihdam talebinin kaynağında akif nüfus vardır.

B) *Farklı rejimler.* – Bu yaklaşımın sonucu, hipotezlere göre çeşitli durumları (ya da "durumları"), "Walras" fiyat dengesinde eşitlenme olmadığından arz ve talebin kaçınılmaz bir biçimde kendi aralarında, kısıtlı bir alanda oluştuğu ("pazarın kısa kenarı" adı verilir buna), alışverişte bir tarafın gerçek bir "sınırlanma" olgusuyla karşı karşıya kaldığı çeşitli pazarlardaki sabit fiyat dengelerini[41] kavrama olasılığıdır. En basit model üstünde durulduğunda: iki pazarla birlikte

41) Eksiksiz bir sentez için bkz. J. P. Bénassy, *Macroéconomie du déséquilibre*, Paris, Dunod, 1984.

kapalı ekonomi: mallar ve emek ve iki grup faktör: aileler ve firmalar, *sabit fiyat dengesiyle* dört *rejim*, tasarlanan "sınırlamalar"ın niteliğine göre teorik anlamda kavranabilirdir. Böylece, *mal ve emek pazarlarında aşırı arz* Keynes teorisinin sonuçlarını yansıtır (işsizlik ve yetersiz istihdam), buna karşılık, *aşırı mal talebi*ne bağlı olarak *emek pazarında aşırı arz* neoklasik "stagflasyon" durumunu yansıtır. *Her iki pazardaki aşırı talep* başka bir olasılıktır ve sürekli dizginlenen enflasyonla tam istihdama denk düşer (bkz. ekonomileri merkezi planlamaya göre düzenlenmiş bazı ülkeler); ama "dördüncü rejim" (aşırı mal arzı ve aşırı emek talebi) gerçekdışıdır, çünkü ürünleri için iş alanları bulunmayan işletmelerin daha fazla emek peşinde koşmalarını anlamak kolay değildir.

Bu analiz çerçevesi içinde ekonomi politikasıyla ilgili sonuçlar da tekrar ortaya çıkar. Birinci durumda Keynesçi talep aracılığıyla atılım politikaları etkilidir ve bir "safdışı etme" etkisi söz konusu değildir, oysa stagflasyona karşı sadece gerçek bir ücret indiriminin istihdam ve üretimi artırabileceği ikinci durum için geçerli değildir bu.

Bu çeşitli yeni formülasyon girişimleri Keynesçi şemanın makro-ekonomik tipteki yaklaşımını korurlar ama bununla birlikte neoklasik tarzda farklı pazar dengelerinin birleşmesine dayalı bir analize yönelirler. Kimi araştırmacılara göre bir "devre dinamiği" çevresinde düzenlenen makro-ekonomik büyüklükler arasındaki doğrudan zincirlenmeleri önemseyen –*Genel Teori*'ye uygun olarak– "radikal Keynesçiler"in karşı çıktıkları nokta budur.[42]

42) Bkz. A. Barrère yönetiminde *Controverses sur le système keynésien*, Paris, Economica, 1976.

Amaç sadece teorik değildir –hararetli tartışmalar buradan kaynaklanır– çünkü Keynes referansı tek başına makro-ekonomik düzenleme konusunda iradeci siyasetlerin temelini oluşturmayı sürdürmektedir. Bu nedenle, daha öğretisel nitelikli bir "dış eleştiri"yle ona sürekli biçimde karşı çıkılmaktadır ve bu eleştiri aynı zamanda Keynesçiliğin tarihinin de bütünleyici parçasıdır.

III. – Keynesçiliğe dışarıdan eleştiriler

Hiçbir zaman yok edilemeyen bu karşıtlık Keynesçiliğin "reformist" karakterine saldıran Marksçılıktan ve uygun bulunmayan bir müdahaleciliğin her türlü doğrulanışını önceden mahkûm eden neoliberal çevrelerden gelir.

1. Marksçılık ve Keynesçilik. – Keynesçiliğin Marksist açıdan eleştirisi ilk başta *Kapital*'in ve *Genel Teori*'nin analizi arasındaki çok karmaşık gözükebilen yaklaştırmalara dayanır.

A) *Keynes ve Marksçılık.* – Keynes'in kendisi, J. Robinson'ın dediği gibi, Marx öğretisine özellikle tepki gösteriyordu. Aydın öncüler araştırmasında sistemli bir biçimde atlamıştır onu ve sürekli klasik okulun bir ürünü gibi görmüş, "Say Yasası"nın temel olarak doğrulandığını kabul etmiştir. Burada da ünlü alıntılar söz konusudur. Gerçekten de, Keynes, Harrod'un aktardığı G. B. Shaw'la mektuplaşmalarında şöyle demiştir:

"İhtiyar Marx'ı bir kez daha okumaya çalıştım... Ama modası geçmiş tartışmalardan başka bir şey bulamadım onda."

Ya da:

"Bir kitap yazdım (*Genel Teori*) ve ilginç bir biçimde iktisadi sorunları düşünme biçimi konusunda devrim çağrısı yapıyorum, hemen değil, gelecek on yıl içinde. Büyük bir değişim olacak ve özellikle Marksçılığın Ricardocu temelleri dağılacak."

Gerçekten de, burada Marx eleştirisi *Kapital* aracılığıyla değil, XIX. yüzyıl başı "Büyük Klasikler" zincirlenmesine göre yapılır. Sözgelimi, *Genel Teori*'de Keynes "anarşist" esinli Gesell'in yapıtlarının yorumu aracılığıyla şöyle der:

"Denebilir ki, kitabın genel amacı anti-Marksist bir sosyalizm inşa etmek, bırakınız yapsınlar zihniyetine karşı mücadele etmek ve bu amaçla Marx'ınkinden bütünüyle farklı teorik nedenlerden yararlanmaktır, çünkü bunlar tam bir rekabet özgürlüğü üstüne klasik tezlerin kabul edilmesine ve onun yok edilmesine değil, reddedilmesine dayanırlar. Bize göre, gelecek Marx'ın düşüncesinden ziyade Gesell'in düşüncelerinden çok şey alacaktır."

Kaldı ki, Marksçılığın somut yansımalarına karşı da açıktır ve 1926'da New York'da yayınlanan denemesi *Laisser-faire and Communism*'de Marx'ın teorilerinin "mantıksız, eskimiş, bilimsel açıdan yanlış, modern dünyaya pratik

yarar sağlamaktan yoksun olduklarını" yazdıktan sonra *İkna Etme Denemeleri*'nde şunları ekliyordu:

> "Sınıf mücadelesi söz konusu olduğunda, benim kişisel ve dargörüşlü yurtseverliğim, herkesinki gibi (...) kendi ortamımla ilişkilidir. Adalet ve sağduyu olduğuna inandığım şeylere duyarsız kalamam; ama sınıf mücadelesi beni eğitimli burjuva safında bulacaktır."

Gerçekten, Harrod'un da yazdığı gibi, "Keynes çok özenle seçilmiş bir elitin bilgeliğinde entelekütel otoritenin yüce değerine inanıyordu". Dolayısıyla, tavrının "işçi hareketi"yle hiçbir ilgisi yoktur ve sosyalizm ve daha genel olarak da sosyal-demokrat reformizmin kendisinde bulduğunu sandığı şeyler onun hilafınadır.[43]

– Bununla birlikte, Marx'ın ekonomi politiği ve Keynesçilik arasında teorik düzlemde anlamlı yakınlıklar bulunabilir. Öncelikle iki yaklaşım yöntemi sistemin denge durumuna değil, gelişme yolundaki bir *süreçe* (*genişletilmiş röprodüksiyon* şeması ya da *efektif talep* ilkesi) uygulanırlar. Ayrıca, liberal kapitalizmin gizli kriz durumu iki durumda belirgindir: sistemin yarattığı "yedek sanayi ordusu"na "irade dışı işsizlik" denk düşebilir. Ama özellikle ekonominin, biri tüketim malları üretimi, öbürü yatırım malları olmak üzere iki sektöre ayrılması –talebin iki unsurunu ayrı ayrı oluşturarak– basit benzerlik durumunun ötesin-

43) Bkz. R. H. Crossman, *L'avenir du travaillisme*, Fr. çev., Paris Editions Ouvrières, 1954.

dedir. Sözgelimi, J. Robinson *Essai sur l'économie de Marx*[44] adlı yapıtında *Kapital*'i efektif talep bağlamında yeniden yorumlamakta duraksamıyor ve Marx'ta röprodüksiyon şemaları konusunda şöyle diyor:

> "Emekçilerin tüketimi yoksulluklarıyla sınırlıdır, oysa kapitalistlerin tüketimini belirleyen sermaye iştahıdır; sermaye onları lüks tüketimlerini geliştirmeleri yerine biriktirmeye iter. Ama tüketim malları üretimi kısıtlıysa, bu üretim malları talebini de sınırlar ve yok eder, çünkü tüketim malları sanayilerinin sürekli sermayesi üretim malları sanayilerinin potansiyel üretimini özümseyecek kadar çabuk gelişmez."

Böylelikle, yatırım talebinin tüketim ve global gelir arasındaki açığı her zaman kapatamadığı (sermayenin marjinal etkisinin azalması dolayısıyla spontan biçimde gitgide daha az mümkün olmaktadır bu) Keynes teorisiyle paralellik kurulur.

B) *Marksist eleştiri.* – Ama J. Robinson'un kendisi ve Keynes'i Marksçı açıdan eleştirenler, özellikle P. Mattick,[45] "sermayenin marjinal etkisinin azalması" (Keynes) ve "kâr oranındaki düşme eğilimleri" (Marx) arasındaki temel farkın altını çizerler. Bu temel fark, kapitalist kârı iş gücünün sömürülmesine bağlayan Marksist analizin temeli olan

44) Fr. çev., Paris, Dunod, 1971.

45) P. Mattick, *Marx et Keynes, les limites de l'économie mixte*, Fr. çev., Paris, Gallimard, 1969.

"değer yasası"nın dikkate alınmasına ya da alınmamasına bağlıdır. Marx'a göre, "sermayenin organik kompozisyonu" (bir başka deyişle sürekli ve değişken sermaye ilişkisi, daha kaba bir tabirle makine-emek ilişkisi) yükseldiği için kâr oranı düşme eğilimine girer. Keynes'te buna benzer hiçbir şey yoktur. Ona göre, kapitalizmin dimamizmini yitirmesinin nedeni sadece yatırım olanaklarının zayıflamasıdır – bunun çaresi de devletin rasyonel müdahalesidir; Marksist yaklaşıma göre, sistem, ancak şirket iflaslarına ve proletarya ayaklanmalarına yol açan iç çelişkiler nedeniyle çökebilir. Gene Mattick'in yazdığı gibi: "Keynes'in yapıtları Marksist analizin burjuva dehasıyla yinelenmesidir ve rantiyelerin intiharını sosyal devrim hayaletine tercih eden akıllı bir kapitalizmin son şansıdır."

– Keynesçiliğin *nesnel fonksiyonu*, burada, Marksist akımın yorumunda doğrulanmıştır. Keynesçi teori, yaratıcısı gerçek anlamda farkında olmadan, sistemin genel krizini erteleme olanağı veren genel bir devlet müdahaleciliğini doğrular. Sonuçta Keynesçi müdahalecilik "tekelci devlet kapitalizmi"nin referans ideolojisinden başka bir şey değildir ve yoğunlaşma sürecinin çok yoğun olduğu ve ABD'de büyük sanayiciler tarafından açıkça desteklenen demokrat yönetimler tarafından benimsendiği kriz dönemlerindeki başarısı bunun kanıtlarıdır (bkz. Galbraith'ın ifşa ettiği endüstriyel askeri kompleks). Ayrıca, H. Denis'nin belirttiği gibi,[46] daha önce andığımız Keynes'in "iktisadi

46) H. Denis, *Histoire de la pensée économique*, Paris, PUF, 10. bas., 1994.

milliyetçiliği"nin ve "altın ölçüsünün kaldırılması iş alanları mücadelesini ve dolayısıyla savaşların iktisadi nedenlerini yok edecektir" ifadesindeki amaç, aslında çağdaş kapitalizmin anlaşılmasının temel özellikleri olan "emperyalizm sorunu"nu ve Üçüncü Dünya'da az gelişmişlik sorununu gizlemektir.

Dolayısıyla, Marksçılık "Keynes reformizmi"ne karşı duyarlı değildir ve bu konudaki eleştirileri önemsediğinden *Genel Teori*'nin güncel fikirlerin gelişmesinde basit bir yan olgu olmamasının günümüz Batı toplumlarının anlaşılmasında önemli bir halka olduğunun altını çizer.

2. Neoliberalizm ve Keynesçilik. – Otuzlu yıllardan beri liberal iktisatçılar da Keynesçiliğin temelini sürekli eleştirmişlerdir. Bunun nedeni, liberal kapitalizmin geleceği konusunda Keynes'in tavrının aşırı gözükmesi değil, düzenleyici otomatizmleri eleştirmesi ve devlet müdahalesine çağrı yapmasının gitgide aşırı bir devletçiliğe götüren çarkı harekete geçirmeye elverişli olmalarıdır. "Keynesçi devrim" teorik alanda doğduğundan ona verilecek cevabın da aynı düzlemde olması gerekir ve bu amaçla "neoklasik" esinli ekonomik analiz de mükemmelleştirilmelidir.

A) *Keynes ve liberal kapitalizm.* – Keynes ilke olarak kapitalizme karşı değildi ve bu sistemin en önemli erdeminin özellikle bağlı olduğu bireyciliğe dönük büyük saygısı olduğunu düşünüyordu. Ama o özellikle bu sistemde uyumlu bir dengenin kendiliğinden sağlanabileceği düşüncesine karşıydı. Bu koşullarda devletin *global* ve *sınırlı* bir müdahalesi öncelikle tam istihdamın sağlanmasına olanak

vermeli ve daha sonra da sistemi amacına ulaştırmak için yeterli ekonomik gelişmeyi gerçekleştirmelidir. Gerçekten de, Keynes'in vizyonu, A. Barrière'in belirttiği gibi, tümüyle amaççı özellikler taşır.[47] XIX. yüzyıla özgü bir düşünce geleneğiyle bağlantılar kurmuştu ve gerçekten de "tek bir kuşak boyunca" sermaye birikimi probleminin kesinlikle çözülmesi gerektiğini ve toplumun o kadar doğrudan biçimde karşı karşıya olmadığı başka amaçlara yönelebileceğini düşünüyordu. "Ekonomik problemin önemini abartmayalım, sözde gerekliliklerini daha önemli ve daha sürekli başka meselelere feda etmeyelim," der *Torunlarımız İçin İktisadi Hedefler*[48] adlı denemesinde. Ama Keynes, Marx'ın tersine, "iktisadi sorunları çözmek için" kapitalizmden kopmanın gerekli olduğuna inanmıyordu. Ona göre, sistemin güncel kurumları içinde süreç sonuna kadar sürdürülebilirdir ve bunun tek koşulu bu sistemin düzeninin benimsenen global bir politikayla sağlanmasıdır.

Bazı alıntılar bu tavrı aydınlatıyor:

> Şöyle diyor Keynes: "Sermaye talebinin son derece sınırlı olduğuna inanıyoruz, öyle ki, marjinal etkisi çok zayıf bir düzeye ininceye kadar donanımların artması zor değildir..." "Kapitalizmin çarpıcı özelliklerini büyük ölçüde aşama aşama ortadan kaldırmak en akıllıca yoldur hiç kuşkusuz (...) bir insan, daha sonra harcamak amacıyla

47) A. Barrère, *Théorie économique et impulsion keynésienne*, Paris, Dalloz, 1952.

48) 1930'da yayınlanmış ve *İkna Etme Denemeleri*'nde de yer bulmuştur.

emeğiyle kazandığı bir parayı biriktirmekte özgürdür tabii ki. Ama biriktirdiği zenginliği kendiliğinden çoğalmaz..." "Bu durum belli düzeydeki bir bireycilikle bütünüyle uyuşur. Ama gene de rantiyenin intiharı eksik değildir burada ve arkasından da kapitalistin, ender olması dolayısıyla sermayeye verilen değerden yararlanmasına eklenen baskıcı gücün gitgide kaybolması durumu gelecektir..."

Bu noktaya varmak için devletin fonksiyonlarının genişletilmesi gereklidir kesinlikle (tüketim eğilimini canlandırmaya yönelik vergi düzeni, sermayenin marjinal etkisiyle bağlantılı olarak düşük faiz oranı, "yatırımın olabildiğince sosyalleştirilmesi", ama bunların dışında toplumun iktisadi hayatının önemli bir bölümünü kucaklayan bir devlet sosyalizmini doğrulayabilecek hiçbir inandırıcı argüman geliştirilememiştir). Devletin üstlenmesi bağlamında önemli olan, üretim araçlarına sahip olma durumu değildir. Devlet bu araçların (üretim) geliştirilmesine ayrılmış kaynakların global hacmini ve buların süreçlerine mal edilen temel ücretlendirme oranını belirleyebilirse gerekli her şeyi yapmış olur. Sonuç olarak: "Bu genişleme (devletin fonksiyonlarının) tersine, bize güncel iktisadi kurumların tamamıyla yok olmasını engellemenin olası tek çaresi ve bireysel girişimin verimliliğinin tek koşulu gibi gözüküyor. Çünkü efektif talep yetersiz olunca toplumda sadece kaynak israfı büyük bir rezalete yol açmaz, üstüne üstlük bu kaynakları harekete geçirmeye çalışan girişimci bireyin de şansı döner."

Dolayısıyla, Keynes kesinlikle tehlikeli bir devrimci değildir ve gelecekte "iyi yönetilen" bir sistem vizyonu,

tersine, kesinlikle karamsar değildir. Kapitalizmin son kertede ulaşacağı değişmezlik durumu çarpıcı yanlarını "aylak kapitalist"in safdışı edilmesiyle yok edecektir; ender bulunan bir sermaye birikiminden değil, "değişikliklerden, tekniklerden, zevklerden, kurumlardan ve nüfus sayısından" gelen ilerlemelerdir bunlar. Dolayısıyla, otuzlu yılların sonunda ve savaş sırasında, büyümenin üç esas gücünün (nüfus artışı, yeni alanlardan yararlanma bağlamında "yatırım sınırları" ve teknik buluşlar) tıkanmasından kaynaklanan yatırım teşviki yetersizliğiyle bloke olmuş, kapitalizm "korkuluğunu" diken "durgunluk" yanlılarının (A. Hansen, P. Sweezy, B. Higgins) dramatik vizyonu değildir bu.

Ama, F. Perroux'nun belirttiği gibi,[49] Keynesçi müdahaleciliğin "etkisizliği", teorisinin sonuçlarından çok, kendisine mal edilebilirdi; öğrencileri onun aşmak istemediği sınırların çok daha ötesine geçeceklerdir: planlama teknikleri, üretim araçlarının toplumsallaştırılması, kapalı ekonomi...

B) *Liberal tepki.* – Bununla birlikte, liberal akım Keynesçiliğin temelini sürekli eleştirmiştir. Özellikle F. von Hayek ve *Mont-Pèlerin Derneği* bünyesinde bir araya gelen iktisatçılar çevresinde Keynes'in devletçiliği sürekli eleştirilmiştir. Sözgelimi, Ekim 1974'te Hayek *Daily Telegraph*'ta şöyle diyordu: "Üzülerek söyleyeyim ki, bugün bütün dünyayı sarsan enflasyonun sorumlusu bütünüyle iktisatçılardır ya da en azından Lord Keynes'in teorilerini benimsemiş olan

49) F. Perroux, *La généralisation de la théorie générale*, İstanbul, 1950.

meslektaşlarımdır." Başkan Reagan'ın danışmanı Martin Feldstein'in de benimsemiş olduğu tavırdır bu: "Uzmanlar Keynes'in fikirlerinin ve reçetelerinin otuzlu yıllar için geçerli olup olmadığını sorgulamaya devam etseler de, bunların çok etkili oldukları altmışlı ve yetmişli yılların bugün Amerikan ekonomisi için geçerli olmadıkları kesindir."

Tez basittir: işsizliğe karşı Keynesçi mücadele politikası gürülmemiş bir nakit arzıyla yansımıştır. Tam istihdamın sürdürülebilmesi için para miktarı teorisine uygun olarak, rekor düzeyde ve engellenmesi mümkün olmayan bir enflasyon görülür. Gerçekten de, gene Hayek'in dediği gibi: "Enflasyonla gelen işler sürekli fiyat artışına bağlıdırlar ve enflasyon durur durmaz yok olacaklardır." Bu bağlamda çözüm sadece "çeşitli istihdam kategorilerinin, ücretlerin, çeşitli sektörlerde arz ve taleple belirlendiği gerçek bir emek pazarı gerektiren değişken taleplere sürekli uyarlanması" olabilir.

Bu, Keynes'in "ortodoks teori" dediği şeyin çok açık bir doğrulamasıdır. Ama neoliberallerin pazar ekonomisini düzenleyen otomatizmlere olan inançları ve para miktarı teorisinin kaçınılmazlığını yeniden sergilemiş olmalarının nedeni daha yakın dönemdeki çalışmalarda Keynesçiliğe saldırılmasıdır.

Tümüyle teorik düzlemde, "Keynesçi karşı devrim", kimi zaman belirtildiği gibi, öncelikle *miras kalan davranışlar* bağlamında bir analize dayandırılmıştır, oysa *Genel Teori*'de sadece *gelirle ilgili davranışlar* dikkate alınmıştır. Gerçekten de, Keynes'e göre, iktisadi etkenler her devirde alışkanlıkları belirleyen bir gelir akışına yol açarlar: tüketmek ya da biriktirmek (tüketim fonksiyonu) ve bu

sonuncu durumda yatırmak ya da biriktirmek (likidite fonksiyonu)... Neoklasikler ise miras kalan davranışları etkileyebilecek değişiklikleri yeniden devreye sokacaklardır. Daha sonra, daha politik bir düzlemde *arz teorisi*ne dönüş Keynesçi müdahaleciliğin aşırılıklarına karşı bir alternatif olarak sunulmuştur.

a) Zenginliğin etkileri ve para talebi. – Para miktarı teorisine yeniden itibar kazandırmak –Keynes esinli analizlere ve politikalara karşı– öncelikle Don Patinkin'in çalışmalarıyla daha önce sözünü ettiğimiz *gerçek birikimlerin etkisi*nin (ya da Pigou etkisi) genelleşmesinden geçer. Böylece, ek bir para arzı, hem gerçek birikimlere bağlı "zenginlik etkileri"yle hem de malların fiyatlarının (gerçek aktifler) ya da senetlerin fiyatlarının (finansal aktifler) görece değişmelerine göre, gerçek birikimler ve aktifler arasındaki "değişmeler"e bağlı olarak bütün malların yeni bir dağılımını getirecektir. Birincilerin açık seçik biçimde ikincilere baskın çıktığı kanıtlanırsa, "monetaristlerin" (özellikle Brunner ve Melter) düşündükleri gibi *faiz oranları aracılığıyla* aktif para politikası etkisiz kalacaktır; ama James Tobin ve *New-View* Keynesçilerinin desteklediği bir tavır olan tersi durumda etkisini sürdürecektir.

Daha basit bir biçimde, Milton Friedman mal yönetimi davranışı olarak *para talebine* yeni bir yaklaşım önererek "miktarla ilgili" benzer sonuçlara varmıştır. Para birikimleri zenginlik biriktirme biçimlerinden biridir. Bununla birlikte, Friedman için önemli olan, bu açıdan bakıldığında para talebinin zaman içinde oldukça *istikrarlı* gözükmesidir ve bunun ekonometrik planda anlamlı bir

biçimde doğrulandığını söyler. Sonuçta, para talebi eğer istikrarlıysa, iktisadi etkinliği düzenlemenin en iyi biçimi aynı zamanda istikrarlı bir para arzına dikkat etmektir... Bu, uyulması gereken ve doğrudan (faiz oranları manipülasyonu) ya da dolaylı biçimde (yatırımın parasal finansmanı) para aracılığıyla çevrime müdahale bağlamında tüm Keynesçi girişimlerle karşıtlaşan "altın kural"dır; Friedman *Enflasyon ve Moneter Sistemler*'de bir cümlede özetlemiştir bunu:

> "Para sirkülasyonu hızının çarpandan daha istikrarlı olduğunu öğrendik ve gözlemlerimiz çarpanın etkenlerden çoğunun gelişimini öngörmeye olanak vermediği ama para miktarındaki değişmeleri dolaylı biçimde yansıttığı fikrini doğrulamıştır."

Bu gözlemler *ABD'nin Para Tarihi*'ne ve özellikle banka iflasları dolayısıyla sirkülasyondaki para miktarında yaşanan görülmemiş sıkışıklık aracılığıyla 1929 krizine anıştırma yapar; bu koşullar sayesinde *Kapitalizm ve Özgürlük*'te şu görüşleri sergileme olanağı bulmuştur: "Başat işsizlik dönemlerinin çoğu gibi Büyük Kriz de özel sektördeki herhangi bir istikrarsızlıktan çok, Amerika'nın kötü yönetilmesi sonucu ortaya çıkmıştır." Tersi bir moneter konjonktürde, Hayek'in Keynesçi iktisatçıları yetmişli yıllardaki enflasyona yol açmakla suçlamasına Friedman ve Chicago Okulu da destek olmuştur ve hatta bunlar daha ileri giderek "Keynesçiliğin kolaylıkları"ndan gelen enflasyonun zararlı etkilerini toplumun hafızasından atabilmek için yılların geçmesi gerektiğini söyleyeceklerdir.

Dolayısıyla, neoklasiklerin Keynesçilerin karşısına çıkardıkları "politika", sözcüğün *aktif* anlamında gerçek bir moneter politika değildir ve parasal etkilerin üstünlüğünün tanınması karşısında kesinlikle "keyfi bir politika"nın bütünüyle tersi bir para arzı düzenlemesidir. Dolayısıyla, liberal geleneğe uygun düşmeyen hiçbir şey yoktur: para alanında bile devletin etkisi bireylerin etkisinin yerini almamalı ve ona empoze etmemelidir kendisini.

b) Arz teorisi. – "Teori", Keynesçiliğe karşı –daha öğretisel– başka bir tepkinin dikkate alınabilmesi bağlamında çok aşırı bir ifadedir. Gerçekten de, analizde hiçbir yenilik söz konusu değildir ama sadece global talebin desteklenmesiyle –gelirlerin yeniden dağılımı ve özellikle kamu harcamaları politikasıyla– ilgilenmenin yeniden ifade edilmesi sonucu serbest bir ekonomide üretimin, gelirin ve istihdamın artmasının gerekli koşulu olan *girişimcilik zihniyeti* ürkütülmüştür. "Schumpeterci" yansımaları olan bu tema[50] aslında efektif talep ilkesinin özellikle girişimcilerin satışlarını öne almalarıyla bekledikleri kârlara bağlı kararlarına (dolayısıyla *arz*a) dayandığını söyleyen Keynes'in ilk kaynaklarını oluşturan eğilimlerden uzak değildir.

Her halükârda "arz tarafı"nda yer alan "Reagonomi"nin ilk esinleyicisi *Supply Siders* (A. G. Laffer, B. Barlett, G. Gilder...) "vergi mükelleflerinin daha fazla üretim faaliyetinde bulunma yerine vergi kaçırma işiyle daha fazla meşgul olmamaları" için ve "işsizlere çalıştıkları zamanki ka-

50) Bkz. *Capitalisme, socialisme et démocratie* (1942), Fr. çev., Paris, Payot, 1963.

dar, hatta daha iyi bir hayat sağlayan sosyal aktarımların" kaldırılması için çok ileri düzeyde vergi indirimleri ister.

Dolayısıyla, burada söz konusu olan, Keynesçiliğin tartışmaya açılmasından çok, bir "refah ekonomisi"ne (*Welfare State*) karşı çıkmaktır. Burada şu soru cevapsız kalmıştır gene: bu bağlamda devletin her türlü müdahalesi sistemli bir biçimde dışlanmalı mıdır –çünkü, kaçınılmaz bir biçimde, "bireysel davranışların rasyonalitesi"nden daha etkili bulunur[51]– yoksa, Keynes'in istediği gibi, sadece "pazarın kör otomatizmleri"ne teslim olmamak için devletin global ve sınırlı bir müdahalesine mi dönmek gerekir. *Daha az* devlet ya da *daha iyi* devlet... Sorun budur.

51) Bazı *kamusal ekonomi* kuramcılarının savunduğu maksimalist tavra göre, sözgelimi bkz. (neredeyse taşlama biçiminde) J. M. Buchanan, J. Burton, R. E. Wagner, *The consequences of M.Keynes...*, New York, Hobart Paper, 1978.

SONUÇ

Keynesçiliğin kaderi ilginçtir. Bir çöküntü dönemi için tasarlanan –ve bu bağlamda özellikle krize karşı bir politika gibi sunulan– bu öğreti aslında en büyük etkisini otuz yıllık olağanüstü gelişme döneminde tanımıştır. Başka bir kriz ortaya çıkar ve yeni bir hareket noktası bulamadığından, tersine, saldırıya uğrar; hem de ekonomi politikalarının efektif etkisinden çok, öğretisel referanslar düzleminde. Ama canlanma işaretlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte bir soru sorulur: bazı ülkelerde "devletin bir yükümlülüğünden vazgeçmesi" çok ileri noktalara götürülmemiş midir? Ve kambiyo oranlarının belirlenmesinde belli bir koordinasyonun yeniden sağlanabilmesi için "yeni bir Bretton-Woods" tasarlanır.

Aynı zaman dilimi içinde "radikal" Keynesçiler kaynaklara dönüş, *Genel Teori*'nin yeniden okunması (*Collected Writings* olmadığından) çağrıları yaparlar ve bu bağlamda amaçları Keynesçi analizin sadece "global talep"in değişkelerine dayalı basitleştirici bir mekanikle –dolayısıyla şirketlerin aynı derecede stratejik tavırlarına "global arz" tarafından yaklaşarak– ve Keynesçi politikanın da önceden herhangi bir müdahalecilik biçimiyle özdeşleşmelerini engellemektir.

Keynesçiliğin belli bir dönemi –altmışlı yılları– hiç kuşkusuz aşılmış olsa da, Keynes referansı kaybolacak gibi gözükmemektedir. Bu öğretiden, en azından *Genel Teori*'nin önsözünün sonundaki mesaj kalacaktır: "Zorluk yeni fikirlerin anlaşılmasında değildir, zor olan, çoğumuz gibi aynı formasyona sahip insanların zihinlerine iyice yerleşmiş haldeki eskimiş fikirlerden kurtulabilmektir." Keynesçi de olsa, her türlü egemen bağnazlıktan kuşku duymaya bir davettir bu.

KEYNES VE KEYNESÇİLİK

PIERRE DELFAUD

Türkçesi: İSMAİL YERGUZ

JOHN MAYNARD KEYNES ÜÇ BÜYÜK TARİHSEL DÖNÜŞÜMÜN KESİŞİM NOKTASINDA VERDİ ESERLERİNİ: BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA ALMANYA'YA UYGULANACAK YAPTIRIMIN MÜZAKERE EDİLDİĞİ BARIŞ GÖRÜŞMELERİ, BÜYÜK BUNALIM VE İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI. TÜM BU KIRILMA NOKTALARINDA KULLANDIĞI İNİSİYATİF VE FİKİR BABASI OLDUĞU EKONOMİK PROGRAM ONU YİRMİNCİ YÜZYILIN EN DİKKAT ÇEKEN VE EN ÇOK TARTIŞILAN İKTİSATÇISI YAPTI. BU ÇALIŞMANIN AMACI DA, GERİ PLANDAKİ TARİHSEL DİNAMİĞİ MERKEZ ALARAK, KLASİK KURAMDAN SİYASAL İKTİSADA DEK FARKLI BAĞLANTI YA DA KOPUŞ NOKTALARI ÜZERİNDEN KEYNES DÜŞÜNCESİNİN ANAHATLARINI İZLEMEK VE SİSTEMİN AKIBETİ ÜZERİNE KURULMUŞ ÇIKARIMLARA BİR GÖZ ATMAK.

Kültür Kitaplığı: 99; İktisat: 2